

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΚΑΘΟΔΟΥ ΤΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΔΩΝ, (1104, π. Χ.)
ΜΕΧΡΙ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ (ΟΛΥΜ. 80 π. Χ. 457).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ἱστορικὸς χαρακτήρ τῆς ἐποχῆς.

Ὁ ἄνωτέρω περιγραφείς χαρακτήρ τῆς τέχνης δι-
ήρχεσεν ἀμετάβολος μέχρι τῶν χρόνων καθ' οὓς μεγά-
λην ἐπέφερεν εἰς τὴν Ἑλλάδα πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν
ἀναστάτῳσιν ἢ κάθοδος τῶν Δωριέων.

Μία τῶν Πελασγικῶν φυλῶν, ἀρχαιοτάτα περί τὴν
Δωδώνην οἰκοῦσα ὑπὸ τὸ ὄνομα Σελλῶν, Ἑλλήνων καὶ
Γραικῶν ⁽¹⁾, μετέβη ἐπὶ Δευκαλίωνος εἰς Ἑστιαίωτιν καὶ
τὸν Ὀλυμπον ⁽²⁾, καὶ ἀφ' οὗ ἐπεμψέ τινας ἀποίκους εἰς
Κρήτην ⁽³⁾ καὶ ἀλλαχοῦ, διωχθεῖσα ἐκεῖθεν, κατέλαβεν
ὑπὸ τὸ ὄνομα Δωριέων τὴν μεταξὺ Οἰτῆς καὶ Παρνασ-
σοῦ Δρυοπίαν, ἣν μετωνόμασε Δωρίδα ⁽⁴⁾. Ἐκεῖθεν δ' ἀ-
πεπειράθη, πρὸ τῶν Τρωϊκῶν ἡδὴ ⁽⁵⁾, νὰ εἰσβάλῃ εἰς
τὴν Πελοπόννησον, καὶ εἰσῆλθε τέλος εἰς αὐτὴν νικῶσα,
80 ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἰλίου (1104 π. Χ.).

⁽¹⁾ Ἀριστ. Μετεωρ. Α, 14. — ⁽²⁾ Ἡρόδ. Α, 56. — Müll.
Dor. I, 18. — ⁽³⁾ Ὀμ. Ὀδ. Γ, 174. — Ἰδ. Στρβ. I, 475. —
Στέφ. Βυζ. φ. Δώριον. — Müll. Dor. I, 30. — Höck. II, 181.
— 200. III, 19. — ⁽⁴⁾ Διόδ. Δ, 67. — Ἡρόδ. Η, 43. —
⁽⁵⁾ Ἡρ. Θ, 26.

Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἡρακλῆς ἦν καὶ αὐτῆς ἥρως ὥς καὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Ἀχαιῶν, διὰ τοῦτο, φαίνεται, πρὸς νομιμοποίησιν τῶν κατακτήσεων των, διέδωκαν οἱ Δωριεῖς, καὶ ἐκύρωσαν μετὰ ταῦτα τὴν ιδέαν, ὅτι ἦλθον κατάρχοντες τοὺς νομίμους τοῦ τόπου ἄρχοντας, τοὺς Ἡρακλείδας ⁽¹⁾. Κατέλαβον δ' ἀλληλοδιαδόχως τὴν Ἀργολίδα, Τροιζηνίαν, Κορινθίαν, Λακωνίαν καὶ Μεσσηνίαν· ἔτι δὲ τὴν Αἰγίναν καὶ τὰ Μέγαρα, καὶ μετέβησαν εἰς Θράκην καὶ Μικρὰν Ἀσίαν, Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν, καὶ τὴν ἀντιπέραν ἀκτὴν (Ἀκαρνανίαν καὶ Νήσους)· καὶ τῶν ἀρχαίων κατοίκων τοὺς μὲν, ὥς φαίνεται, οἰκειοθελῶς ὑποταγέντας κατέλιπον εἰς τοὺς ἀγροὺς, ἐν δουλοπαροίκων ἢ περιοίκων μοίρᾳ, τοὺς δ' ἀντιστάνας καθυπέβαλον εἰς δουλείαν σκληρὰν, ὥς τοὺς Εἰλωτας τοὺς παρὰ τὴν Σπάρτην.

Οἱ Δωριεῖς, ὀρεσίβιοι, πτωχοὶ πιθανῶς καὶ λιτοὶ, μὴ ἐκτεθηλυμένοι διὰ τῆς πολυτελείας ὥς οἱ Ἀχαιοὶ, ὠφεληθέντες δὲ καὶ ἐκ τῆς συνταράξεως ἦν ἐπέφερεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος, ἐνίκησαν κατὰ κράτος τοὺς καθ' ὧν ἐξεστράτευσαν, καὶ, ὥς φαίνεται, ἀνέτρεψαν πᾶσαν τὴν παλαιὰν κοινωνίαν ἐκ θεμελίων, καὶ ἐξήλειψαν ἐπὶ τινα χρόνον τὸν ἀρχαῖον πολιτισμόν· ὥστε νέφος σχετικῆς βαρβαρότητος συνεσχίασε πιθανῶς ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς αὐτῶν τὸ πρόσωπον τῆς Ἑλλάδος, ἡ πολυτέλεια ἐξέλιπε, καὶ ἐσβέσθη ἡ καὶ περιεφρονήθη καὶ παρημελήθη ἡ τέχνη, περιορισθεῖσα ἴσως τὰ πλεῖστα εἰς βαναυσουργικὴν ἄσκησιν ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἐργαστηρίοις. Ἀλλ' ὁ λαὸς τῶν κατακτητῶν ἦν ἐλληνικὸς καὶ αὐτὸς, καὶ πρὸς ἀνάπτυξιν εὐφυῶς διακείμενος· διὸ καὶ ἀφ' οὗτου κατῆλθε πρὸς φυλὰς

(1) Müller, Dor. I, 50. — Κατὰ Κ. Κ. Παπαρρήγόπουλον ὑπῆρξε κάθοδος Πελοποννησίων Ἡρακλειδῶν, οὐχὶ δὲ καὶ κατάρχησις Δωριέων.

ἄλλον ἀνεπτυγμένας, καὶ ἐτέθη ὁ ἴδιος εἰς περιστά-
 σεις αἰσιωτέρας, νέος βίος ἤρξατο δι' αὐτόν, καὶ ὑπὸ
 τοῦ οἰωνοῦ αὐτοῦ ἀνέθαλεν αὖθις τὸ ἐπὶ τῆς εἰσβο-
 λῆς καταχωσθὲν σπέρμα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, καὶ
 καθαρώτερον μάλιστα, ἀναλόγως πρὸς τὸν χαρακτῆρα
 τῆς παραδεχθείσης αὐτὸν φυλῆς. Ἦν δ' ἡ τῶν Δωριέων
 φυλὴ αὕτη ἐκ φύσεως μὲν φιλόκαλος, ἤρεμον τὴν
 φρένα ἔχουσα, τῆς συμμετρίας κεκτημένη τὴν αἴσθησιν,
 καὶ τὸ γλαφυρὸν ἀγαπῶσα, καὶ τῶν τύπων τὴν καθα-
 ρότητα· διὸ καὶ ἦν μάλιστα προσηλωμένη εἰς τὴν συγ-
 γενῇ ταῖς ιδέαις ταύταις λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος.
 Ἐκ τῆς καταγωγῆς αὐτῆς ἔφερεν ἥθη λιτὰ καὶ
 τραχέα· ἔμμονοι δὲ τὴν διάθεσιν, καὶ ἥκιστα νεωτε-
 ριστικοὶ οἱ Δωριεῖς, καὶ διὰ τὰς περιστάσεις τῆς κατα-
 κτήσεως καὶ δι' ἀρχαίας ἴσως διοικητικὰς ἔξεις καὶ
 παραδόσεις, ἔχαιρον εἰς τὸν ἀριστοκρατικὸν τύπον τῆς
 κυβερνήσεως. Πρὸς τὸν γενικὸν λοιπὸν τοῦτον ἐθνικὸν
 αὐτῶν χαρακτῆρα ἔπρεπε νὰ συνάδῃ καὶ τὸ καλλιτε-
 χνικὸν αὐτῶν αἶσθημα, εἴτε εἶχον ἀναπτύξει αὐτὸ ἐν
 ταῖς ἀρχαίαις αὐτῶν ἑδραῖς, εἴτε μετὰ τὴν κάθοδον αὐ-
 τῶν ἐκαλλιέργησαν καὶ ἐγονιμοποίησαν κατ' ἰδίας ἰ-
 δέας τὰ ἐν ταῖς χώραις ἃς κατέλαβον παραμείναντα
 λείψανα τῆς ἀρχαίας Ἀχαικῆς τέχνης. Κατὰ ταῦτα,
 τῆς τέχνης αὐτῶν ἡ γενικὴ φυσιογνωμία ἦν λιτότης,
 ἀφέλεια, στερεότης, γλαφυρότης, καὶ καθαρὰ αἰσθησις
 τοῦ καλοῦ, τοῦ μέτρου καὶ τοῦ ρυθμοῦ.

Αἱ δουλωθεῖσαι ὁμως φυλαὶ δὲν εἶχον ἐξολοθρευθῇ,
 ἀλλ' ἐκαιροφυλάκτουν ὅπως, προσφυῶν τυχοῦσαι πε-
 ριστάσεων, ἀνεγείρῳσιν αὖθις τὴν ταπεινωθεῖσάν των
 κεφαλὴν. Διὸ καὶ μετὰ 4 ἑκατονταετηρίδας βλέπομεν
 πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, κυρίως δ' ὅπου ἐδέσποζον Δω-
 ριεῖς καὶ ἐδούλευον Ἀχαιοί, ἐξ αὐτῶν μάλιστα προκύ-
 πτοντας δημαγωγούς, οἵτινες, τῶν λαῶν προστατοῦν-
 τες, ἀνεδείκνυντο τύραννοι μέχρι τέλους, ὥστε καὶ ὁ

Ἡρόδοτος λέγει ὅτι τότε « φορὰ τυράννων κατέλαβε τὴν Ἑλλάδα » (1). Τοιοῦτοι δ' ἦσαν ἐν Σικυῶνι οἱ Ὀρθαγορίδαι, ἐν Ὀλυμ. 30· ἐν Κορίνθῳ οἱ Κυψελίδαι, καὶ τοι φιλοτιμούμενοι νὰ προσαρτήσωσι τὴν ἀρχὴν των εἰς τον Δωριέα Ἀλήτην, ἐν Ὀλ. 30—49· ἐν Ἐπιδαύρῳ ὁ Προκλῆς, πενθερὸς τοῦ Κυψελίδου Περιάνδρου· ἐν Μεγάροις Θεαγένης ὁ γαμβρὸς τοῦ Κύλωνος, ἐν Ὀλ. 40· ἐκτός τινων Δωριέων, οἵτινες κατὰ μίμησιν αὐτῶν ἐτυράννησαν ἐνιαχοῦ, (ὡς ἐν Σικελίᾳ λόγου χάριν καὶ παρὰ ταῖς νήσοις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, Κῶ, Λίνδῳ). Μετὰ τῆς πολιτικῆς δὲ ταύτης ἀνακύψεως τῶν ἀρχαίων φυλῶν, αἵτινες προεῖχον ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν ἡμερῶν, συνανεδίωσε πρὸς ὥραν καὶ πᾶσα ἡ ἀρχαία κοινωνία μετὰ τῆς ἀσιανῆς αὐτῆς πολυτελείας καὶ μετὰ τῶν ἰασητικῶν αὐτῆς σχέσεων, ὥστε ὁ Περιάνδρος φιλικῶς συνηλλάσσετο μετὰ τῶν Λυδῶν βασιλέων, καὶ αὐτοὶ δωρήματα ἔπεμπον εἰς τὰ ἱερὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ ἐκαλεῖτο Ψαμμίτιχος, ὁμώνυμος τῷ φιλέλληνι βασιλεῖ τῆς Αἰγύπτου (Ὀλ. 27), ὃν καθίδρυσαν Ἴωνες καὶ Κᾶρες, καὶ ὅστις παρεχώρησε τοῖς Ἑλλησι, « πρώτοις ξένοις » καθ' Ἡρόδοτον (2), οἴκησιν ἐν Αἰγύπτῳ. Καὶ ὁ Βαβυλώνιος δὲ Ναβουχοδονόσορ εἶχε τότε (Ὀλ. 44) Ἕλληνας μισθοφόρους, καὶ ἀποικίαι ἐγένοντο κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν, Θηραίων εἰς Κυρήνην (Ὀλ. 37), καὶ Μιλησίων εἰς Ναύκραριν τῆς Αἰγύπτου (Ὀλ. 66). Τότε δὲ καὶ ἡ ἀρχαία τέχνη ἐπάλαισε τὸ τελευταῖον πρὸς τὴν ὑπὸ νέους οἰωνοὺς ἀναφυομένην, διότι οἱ τύραννοι, ἀνανεοῦντες τὴν ἀρχαίαν τῶν ἀνάκτων δίαιταν, μετὰ τῆς λοιπῆς ἐπιδείξεως, ἥτις ἦν οἰκεία εἰς τὸν ὄγκον τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν, ἐπελάβοντο καὶ μεγάλων οἰκοδομῶν καὶ ἄλλων ἔργων καλλιτεχνίας, δι' ὧν, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης φρονεῖ, ἡσχόλουν

(1) Θ, 11.— (2) Β, 154.

καὶ ἐξησθένουν τὸν λαὸν, ἀποτρέποντες αὐτὸν τοῦ νᾶ πολυπραγμονῇ πρὸς τὴν ἑαυτῶν πολιτείαν. « Καὶ τὸ πένητας πειεῖν τοὺς ἀρχομένους τυραννικὸν, ὅπως μήτε φυλακὴν τρέφεται, καὶ πρὸ τὸ καθ' ἡμέραν ὄντες, ἄσχολοι ὧσιν ἐπιβουλεύειν. Παράδειγμα δὲ τούτου αἴτε πυραμίδες αἱ περὶ Αἴγυπτον, καὶ τὰ ἀναθήματα τῶν Κυψελιδῶν, καὶ τοῦ Ὀλυμπίου ἡ οἰκοδόμησις ὑπὸ τῶν Πεισιστρατιδῶν, καὶ τῶν περὶ Σάμον ἔργα Πολυκράτεια. Πάντα γὰρ ταῦτα δύναται ταῦτόν, ἄσχολλαν καὶ περιίαν τῶν ἀρχομένων (¹).

Ἄλλ' ἡ Δωρικὴ κατάκτησις, καὶ τὸ ὑπ' αὐτῆς ἰδρυθὲν πολιτικὸν σύστημα, εἶχον ἤδη βαθείας τὰς ρίζας ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἡ Σπάρτη δυσμενῶς ἔβλεπε τὴν τοιαύτην τῶν ἀρχαίων φυλῶν ἀναστάτῳσιν· δι' ὃ καὶ περὶ τὴν 50 Ὀλυμπιάδα, ἀξίωμα ἐλευθερωτοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀναλαμβάνουσα, ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν τυράννων, ἀπεδίωξεν αὐτοὺς πανταχόθεν, καὶ ἐστερέωσε τὴν τοῦ δωρικοῦ συστήματος ἐπικράτησιν, καὶ ἐπομένως τὴν ἐπ' αὐτοῦ στηριζομένην ἰδίαν ἑαυτῆς ὑπεροχὴν. Καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν ὁμως τῶν τυράννων, αἱ πόλεις ἀντιφιλοτιμούμεναι πρὸς αὐτοὺς, καὶ θέλουσαι ν' ἀναδείξωσι τῆς ἐλευθερίας τὴν δυνάμιν ἐφάμιλλον τῆς τυραννικῆς, ἐξηκολούθουν μεγάλας καὶ πολυτελεῖς οἰκοδομὰς ἀνεγείρουν, καὶ παρείχον συνεχῇ ἀφορμὴν τελειοποιήσεως εἰς τὴν τέχνην. Αὐτοὶ οἱ Δωριεῖς, τὴν ἰσχὺν αὐτῶν βεβαίαν καθίσαντες, ἤρξαντο αἰσθανόμενοι τὴν ἐξευγενιστικὴν ἐπιρροὴν τῶν φυλῶν ἃς ὑπέταξαν, καὶ ἐκ τῆς προσκαίρου ἐκείνης ἀναβιώσεως τῆς τέχνης ἐπὶ τῶν τυράννων ὠφεληθέντες, ἐκαλλιέργησαν τὴν ἰδίαν αὐτῶν φιλοκαλίαν, καὶ βαθμηδὸν ἐπέβαλον αὐτὴν εἰς τὴν τέχνην, εἰς ἧς τὴν ἄσκησιν καὶ οἱ ἴδιοι τοῦ λοιποῦ ἐπεδόθησαν. Συγχρόνως δ' ἤρξατο καὶ ὁ

(¹) Πολιτ. Ε, 9, 2.

πλοῦτος, ὁ ἐπίκουρος οὗτος τῆς τέχνης, συρρέων ἀπὸ τοῦ-
δε εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τοῦ ἐμπορίου, οὗ μεγάλα κέντρα
ἀνεδείχθησαν ἡ Κόρινθος, ἡ Αἴγινα, ἡ Σάμος, ἡ Φώ-
καια καὶ ἡ Μίλητος· καὶ μετὰ τὴν 50ὴν Ὀλυμπιάδα τὰ
πολύτιμα μέταλλα τοσοῦτον ἐν Ἑλλάδι ἐπολλαπλα-
σιάσθησαν, ὥστε, ἐνῶ ἐπὶ Κροίσου ὁ χρυσὸς δὲν ἐπω-
λεῖτο παντάπασιν ἐν αὐτῇ, καὶ ἵνα χρυσώσῃσι τὸ πρό-
σωπον τοῦ Ἀμυκλαίου Ἀπόλλωνος οἱ Σπαρτιαῖται ἤναγ-
κάσθησαν νὰ καταφύγῃσιν εἰς τὸν Λυδὸν βασιλέα, ἐπὶ
τῆς 70ῆς Ὀλυμπιάδος ἐξ ἐναντίας ὁ Σικελὸς Ἰέρων, θέ-
λων ν' ἀφιερῶσιν χρυσοῦν τρίπουν καὶ Νίκην εἰς Δῆλον,
ἔπεμψε πρεσβείαν πρὸς τὸν Ἀρχέλαον εἰς τὴν Κόριν-
θον, καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ τὸν χρυσόν· καὶ τοσοῦτον
ταχέως ᾤξανε ἐν ἡδημόσιος εὐημερία, ὥστε ἐπὶ Δημο-
σθένους ὁ χρυσὸς ἐτιμᾶτο τὸ $\frac{1}{5}$ τῆς ἐπὶ Σόλωνος ἀξίας
αὐτοῦ ⁽¹⁾.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον εἰσέβαλλον οἱ Δωριεῖς, φαίνεται
ὅτι ἡ τῶν Ἰώνων φυλὴ κατεῖχε κατωτέραν ἀναπτύξεως
καὶ δυνάμεως βαθμίδα ἢ οἱ Ἀχαιοί, ὥστε, ὅταν οὗτοι
ἐδιώχθησαν τῶν μεσημβρινῶν οἰκήσεών των ἐν Πελο-
ποννήσῳ, ἀπέβαλον ἐκείνους ἐκ τῆς Αἰγιαλείας. Καὶ
αὐτῶν δὲ τῶν Ἀθηναίων, ἐκτὸς ἀμυδρῶν καὶ σπανίων
τινων ἱστορικῶν εἰδήσεων, καὶ τῶν περὶ Θησέως μυ-
θευομένων, ὀλίγη γίνεται μνεῖα μέχρι Πεισιστράτου
(Ὀλ. 45). διὸ καὶ εὐκατάληπτον εἶναι ὅτι ἡ τέχνη καὶ
παρ' αὐτοῖς ἔλαβε τὸν τύπον τῶν ἐπικρατεστέρων δω-
ρικῶν ἰδεῶν. Ἀλλ' ἡ κατόπιν αὐτῆς ἀνάπτυξις ὑπῆρξε
παρὰ τοῖς Ἰωσι συγγενεστέρα πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὸν
ἰδιαίτερον χαρακτῆρα αὐτῶν, αἰρουμένων πολὺ μᾶλλον
ἢ ὅ,τι οἱ Δωριεῖς τὴν ἀνεσιν, καὶ τὸ χάριεν ὑπὲρ τὸ
γλαφυρόν, καὶ μετὰ τῆς εὐρυθυμίας φιλοῦντων καὶ τὴν
κομψότητα.

(1) Böeckh, Staatsh. d. Ath. I. 6.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἀρχιτεκτονική.

Ἐπέφερε δ' ἡ δωρική εἰσβολὴ εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἀλίστα σπουδαίαν μεταβολήν, καὶ ὁ κατ' ἀρχὰς ἐν Πελοποννήσῳ ἐπικρατήσας νέος ῥυθμὸς διεδόθη ἐξ Ἀχαιῶν διὰ τῶν Ἰόνων καὶ διὰ τῶν ἐν Μεγάροις γειτνιαζόντων Δωριέων εἰς Ἀττικὴν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἐλάσσονα Ἀσίαν ⁽¹⁾.

Τειχοδομία.

Ἡ πρὸς τὴν εὐρυθμίαν τάσις τῶν Δωριέων ἐπ' αὐτῆς ἤδη καταφαίνεται τῆς τειχοδομίας, ἀντὶ τῆς πολυγωνίου τὴν τῶν συνόμων λίθων εἰσαγαγοῦσα, τὴν ἰσοδόμον ἢ κυρίως ἐλληνικὴν ἐπικληθεῖσαν. Ἐν αὐτῇ οἱ λίθοι, ἐκ κοινοῦ πώρου μὲν ὄντες εἰς τὰ εὐτελέστερα τῶν οἰκοδομημάτων, ἐκ λευκοῦ δὲ μαρμάρου εἰς τὰ μεγαλοπρεπέστερα, τέμνονται εἰς ἴσα παραλληλεπίπεδα, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μεγάλα, διατίθενται εἰς δόμους ὀριζοντίους, ὧν ἕκαστος ἔχει τὰς καθέτους αὐτοῦ γραμμὰς ἐπὶ τοῦ μέσου μάλιστα τῶν στερεῶν ἐπιφανειῶν τοῦ ἐτέρου, καὶ συνδέονται πρὸς ἀλλήλους διὰ σιδηρῶν τóρμων ἢ γόμφων. Ἡ μετάβασις δ' ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ῥυθμοῦ εἰς τὸν ἕτερον ἐγένετο οὐχὶ διὰ μιᾶς, ὡς φαίνεται, ἀλλὰ βαθμηδόν. Ὅσα τῶ ὄντι τείχη ἀπαντῶνται ἀνεγερθέντα μεταξὺ τῶν Μηδικῶν καὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, τούτων ὁ ῥυθμὸς μετέχει τοῦ πολυγωνίου καὶ τοῦ ἰσοδόμου, διότι αἱ πλεῖστα μὲν τῶν γραμμῶν αὐτῶν εἰσὶν ὀριζόντιαι καὶ κάθετοι, τινὲς ὁμῶς

(1) Vitruv. IV, 1, 3.

ἀπεκκλίνουσι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τῶν κανονικῶν διευθύνσεων, κατὰ τὸν τρόπον ὅστις ψευδισόδομος ἢ ἐμπλεκτον ἐκαλεῖτο. Τοιοῦτον εἶναι τὸ τεῖχος τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τῆς Ἑρετριακῆς ἀκροπόλεως, ἐν ᾧ πρὸς τὰ λοιπὰ μέρη ἡ τειχοδομία αὐτῆς εἶναι καθαρῶς πολυγώνιος· καὶ αὕτη μὲν εἶναι λείψανον ὀχυρώσεως τῶν ἀπωτάτων χρόνων, ἡ δὲ μεσημβρινὴ πλευρὰ προφανῶς ἀνωκοδομήθη ἀμέσως μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ξέρξου κατασκαφὴν τῆς πόλεως (1). Τοῦ αὐτοῦ ἐπίσης ῥυθμοῦ εἰσὶ καὶ τὰ σωζόμενα λείψανα τοῦ φρουρίου κατὰ τὴν κορυφὴν τῆς ἐν Ἀττικῇ Δεκελίας κατὰ τὸ Τατόϊ, (εἰς θέσιν Κατσιμίδι), τειχισθείσης, ὡς γνωστὸν, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (2). Τούτοις τέλος ὅμοιον κατὰ τὸ σχῆμα, εἰ καὶ κατὰ τὰς διαστάσεις γιγαντιαῖον, εἶναι τὸ ἡμικυκλικὸν τεῖχος, τὸ πρὸς βορρᾶν περατοῦν καὶ περιβάλλον τὴν Πνύκα. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ περὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ πολλαχῶς ἠμφισβητήθησαν, καὶ κοινῶς ὡς πανάρχαιον θεωρεῖται ἔργον κυκλωπείων χειρῶν, ὑπότινων δὲ καὶ ὡς οὐδ' εἰς τὴν Πνύκα οὐδόλως ἀνῆκον ἐκρίθη, ὅπερ, ἂν ἦν ἀληθές, θ' ἀνέτρεπε τὸν περὶ τὴν ἡλικίαν τοῦ μεταβατικοῦ τούτου ῥυθμοῦ ἡμέτερον διῖσχυρισμὸν, ἀνάγκη παρεκβατικώτερον νὰ ἐκφράσωμεν διὰ βραχέων ἐνταῦθα τὴν περὶ τῆς θέσεως τῆς Πνυχὸς ἰδέαν ἡμῶν (3).

Ἐπὶ Σόλωνος ὁ δῆμος συνήρχετο εἰς ἐκκλησίας ἐν τῇ ἀγορᾷ (4), καὶ ἴσως ἔκτοτε ἤδη προσηρτήθη εἰς τὰς δημοτικὰς συνελεύσεις τὸ ὄνομα Πνυχὸς ἢ Πυκνός (5),

(1) Ἡρόδ. ΣΤ, 119. — Στράβ. Ι, 448. — Ἴδε τὸ ἐμὸν *Mémoire sur la partie méridionale de l'île d'Eubée*. σελ. 11. — (2) Θουκ. Ζ, 19. — (3) Ἴδε τὰς ἐμὰς *Antiq. Hell.* II, N. 889. — (4) Ἀρποκρ. φ. Πάνδημος Ἀφροδίτη. — (5) Σχολ. Ἀριστοφ. Θεσμ. 658. Ἰππ. 42. — Σουΐδ. φ. Πνύξ. — Ἡρωδιαν. ἐν Στεφ. — Βυζ. φ. Πνύξ. — Θουκ. Η, 97 κλ.

ιότι συνεπυκνοῦντο ἐκεῖ, καὶ τὸ δὴ λεγόμενον ἐπνέοντο ὑπὸ τῆς στενοχωρίας οἱ ἐκκλησιάζοντες. Ὄταν ὁ Κλεισθένης ὠργάνισε καὶ ἐξέτεινε τὴν δημοκρασίαν, τότε πιθανῶς κατὰ πρῶτον προσδιώρισεν αὐτὸς ἰδιαιτέρον καὶ εὐρυχωρότερον τόπον, εἰς ὃν μετέβη καὶ ἡ τῆς Πνυχὸς ἐπικρατήσασα ἅπαξ ἐπωνυμία. Περὶ δὲ τῆς θέσεως τοῦ τόπου οὗτου, τὰ μόνα ἀναμφισβήτητα διδόμενα εἰσὶν ὅτι ἡ Πνύξ ἦν ὁρατὴ ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου (1), ὅτι ἀπέναντι αὐτῆς ἦσαν τὰ Προπύλαια (2), ὅτι ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς ὁδὸν (3) καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν, πρὶν ἢ οἱ τριάκοντα, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἀποστρέψωσι τὸ βῆμα πρὸς τὴν ξηρὰν, ὅπως ταπεινώσωσι δῆθεν τῶν Ἀθηναίων τὸ φρόνημα (4). προσέτι δ' ὅτι ἡ Πνύξ ἦν καταντικρὺ τοῦ Λυκαβητοῦ, πρὸς τὸ ἀπέναντι μέρος τῆς πόλεως (5), ὅτι ἦν πλησίον τοῦ Μουσείου καὶ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν Πειραικῶν πυλῶν (6), ὅτι ἔκειτο ἐν ὑψηλῷ (7), καὶ ὅτι ἦν πετρῶδες χωρίον (8), πλήρες οἰκιῶν καὶ λάκκων (9). Τὸ μόνον λοιπὸν μέρος τὸ ἀντιστοιχοῦν, καὶ ἀκριβέστατα μάλιστα, εἰς τὰ διδόμενα ταῦτα, εἶναι ὁ ἐπιμήκης λόφος, ὁ νοτιοδυτικῶς τῆς Ἀκροπόλεως, μεταξὺ τοῦ Μουσείου (λόφου τοῦ Φιλοπάππου) καὶ τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν (Ἀστεροσκοπείου) ἐκτεινόμενος, ὅστις ὑπὸ τοῦ ὄχλου πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἐκαλεῖτο «σκάλα τοῦ Δημόσθενους», παγκοίνως δ' εἶναι

(1) Δουκ. Δίς κατηγ. 9.— (2) Ἀρποκρ. φ. «Προπύλαια ταῦτα»—Αἰσχ. π. Παραπρ. σ. 253.— (3) Ἀρισφ. Ἰππ. 313.— (4) Πλούτ. Θεμιστ. 19. — (5) Πλούτ. Κριτ. 412. — (6) Πλουτ. Θησ. 27.— (7) Ἀριστφ. Ἰππ. 3, 2.—Πλουτ. Νικ. 7.—Δημοσθ. πολλαχοῦ κλ.—(8) Ἀριστφ. Ἰππ. 740. Ἀχαρν. 761. Σχολ. αὐτοῦ 20.— (9) Αἰσχ. κ. Τιμαρχ. 8, 81 Bekk.— Ἀριστφ. Ἐκκλ. 244. Ἰππ. 799.

ἤδη γνωστὸς ὡς αὐτὴ ἡ Πνύξ. Ἐνταῦθα, κατὰ τὸ κέντρον ἡμικυκλίου, οὗ τὴν περιφέρειαν, πρὸς βορρᾶν κυρτουμένην, ἀποτελεῖ ὁ ὀγκώδης τοῖχος περὶ οὗ ὁ λόγος, ὑψοῦται τὸ βῆμα, μέγας κύβος πρὸς βορρᾶν ἀλλ' οὐχὶ πρὸς τὴν θάλασσαν ἀφορῶν, ἐπὶ βαθμίδων δ' αἰρόμενος, καὶ τετμημένος ἐκ τοῦ αὐτοφυοῦς βράχου, ὅστις ὀπισθεν αὐτοῦ ἐκτείνεται εἰς εὐθύγραμμον τοῖχον. Εἶναι δὲ καὶ τοῦτο ἀπόδειξις τῆς ταυτότητος τῆς Πνυκός, διότι γνωστὸν εἶναι ὅτι λίθινον ἦτον τὸ ἀρχαῖον βῆμα, καὶ ὑπὸ συγγραφέων ἀναφέρεται ὡς « ὁ ἐν τῇ Πνυκὶ λίθος » (1). Ἐνταῦθα δέ που εὗρέθη καὶ ἐπιγραφὴ, διατηρουμένη ἤδη ἐν Ἀκροπόλει, καὶ φέρουσα ἀρχαῖοις γράμμασι τὰς λέξεις « ὄρος Πνυκός ».

Ἀμέσως δ' ὑπεράνω τοῦ βήματος, ἐπὶ τῆς ἐπιπέδου κορυφῆς τοῦ λόφου, ὅθεν ἡ θάλασσα εἶναι καταφανής, ὑπάρχουσι λείψανα καὶ ἑτέρου μικροτέρου βράχου ὁμοίως τετμημένου ἐν σχήματι ἢ βήματος ἢ βωμοῦ, ἀλλ' ἤδη σχεδὸν μέχρις ἐδάφους κατεστραμμένου. Τοῦτο εἶναι πιθανώτατα τὸ ἀρχαιότερον « βῆμα τὸ ἐν Πνυκί, πεποιημένον ὥστ' ἀποβλέπειν πρὸς τὴν θάλασσαν, δ' ὕστερον οἱ τριάκοντα πρὸς τὴν χώραν ἀπέστρεψαν », κατὰ τὴν παράδοσιν ἣν διηγεῖται ὁ Πλούταρχος (2), τμηθὲν δ' ἐκ τοῦ προέχοντος βράχου τῆς ἐπιπέδου κορυφῆς, ἥτις ἰσοπεδώθη ὅταν, ὡς ὑπεθέσαμεν, ὁ Κλεισθένης προσδιώρισεν αὐτὴν διὰ τὰς ἐκκλησίας.

Ἀλλ' ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπεχείρησε νὰ τειχίσῃ τὴν πόλιν παρὰ τὴν γνώμην τῶν Λακεδαιμονίων (3), τότε, κατὰ τὸ μεσημβρινὸν αὐτῆς μέρος, ἠναγκάσθη νὰ φέρῃ τὸ τεῖχός του, ὡς ἀποδεικνύουσι τὰ σωζόμενα ἱχνη, καὶ ὡς οἱ ὀχυρωματικοὶ κανόνες ὑπηγόρευον, ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Μουσείου πρὸς τὴν τοῦ λόφου τῶν

(1) Ἀρποκρ.-Σουίδ. -Φώτ. φ. « λίθος » κτλ. — (2) Θεμ. 19. —

(3) Πλούτ. αὐτ.

Νυμφῶν δι' αὐτῆς τῆς Πνυκὸς, καὶ τοῦτο ἦν τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀναφερόμενον «τεῖχος τὸ ἐν τῇ Πνυκί» (1), διερχόμενον ἀμέσως ὀπίσω τοῦ βήματος, καὶ διατέμνον πᾶν τὸ χωρίον τῆς ἐκκλησίας καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἑκτασιν. Τότε, φαίνεται, ὀφείλων ὁ Θεμιστοκλῆς ν' ἀποδώσῃ τῷ δήμῳ ἑτέραν θέσιν διὰ τὰς συνελεύσεις αὐτοῦ ἀντὶ τῆς ἀφαιρεθείσης, διεσκεύασε τὴν βορείαν τοῦ λόφου κλιτὺν, κόψας τοὺς βράχους καθέτως, καὶ διὰ τῶν ἀποτεμνομένων μεγάλων ὀγκῶν, ὀλίγα μόνον βήματα μετακυλισθέντων, κατασκευάσας τὸ ἰσχυρὸν ἐκεῖνο κυκλοτερὲς τεῖχος, τὸ φέρον τὸν τύπον τῶν χρόνων αὐτοῦ, εἰς χρηπίδωμα καὶ περίβολον τοῦ ἰσοπεδωθέντος χωρίου, ὅπερ, ἔχον 2586 τετραγωνικῶν μέτρων ἐπιφάνειαν, δύναται νὰ δεχθῇ ἐπέκεινα τῶν 10000 καθημένων καὶ τῶν 15000 ἰσταμένων ἀνδρῶν· ἐξ ἑνὸς δὲ τῶν μεγίστων βράχων, μὴ ἀποτμηθέντος, κατεσκεύασε τὸ βῆμα, ὅμοιον μὲν πρὸς τὸ ἀρχαῖον, ἀλλὰ πολὺ εὐρυχωρότερον, καὶ προσφορώτερον πρὸς τὰς ζωηρὰς κινήσεις τῶν ῥητόρων τῶν νεωτέρων χρόνων (2), ἀλλὰ μὴ ἔχον ὡς τὸ πρὸ αὐτοῦ ἀποψιν πρὸς τὴν θάλασσαν. Τὴν διαφορὰν ταύτην μεμψιμοίρως παρατηροῦντες οἱ μετὰ ταῦτα, ὑπέλαβον, κατὰ τὴν γνωστὴν τῶν ἀνθρώπων τάσιν εἰς τὸ ν' ἀποδίδωσι τοῖς μισουμένοις πάντα τὰ μισητὰ, ὅτι καὶ τὸ βῆμα τὸ ἐν τῇ Πνυκί πεποιημένον ὥστε ἀποβλέπειν πρὸς τὴν θάλασσαν, ὕστερον οἱ τριάκοντα πρὸς τὴν χώραν ἀπέστρεψαν» (3).

Ἀλλὰ πρό τινος ὁ περίδοξος ἀρχαιολόγος Οὐέλκερ, ἀφορῶν πρὸς τε τὴν ὀγκώδη ὄψιν τοῦ ἐν λόγῳ τοίχου, καὶ πρὸς τινὰ ἀναθηματικὰ πινάκια τῶν μεταγενεστέρων Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἀνασκαφέντα ὑπὸ τοῦ λόρδου

(1) Φιλοχ. ἐν σχολ. Ἀριστοφ. Ὀρν. 998. — (2) Πλουτ. Νικ. 3.

— (3) Πλ. Θεμ. 9.

Ἀβερδεΐνου κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑκατονταετηρίδος περὶ τὸν ὀρθὸν βράχον, εἰς ὃν προσανακέκληται τὸ βῆμα, καὶ ἐπιγεγραμμένα «Διὶ ὑψίστῳ», διίσχυρίσθη ⁽¹⁾ ὅτι ἡ θέσις αὕτη εἶναι οὐχὶ ἡ Πνύξ, ἀλλὰ τὸ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λεγόμενον «Πελασγικόν», ὅπερ πρὶν ἐξελαμβάνετο ὡς ἡ βορεία ὑπώρεια τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐπ' ἐσχάτων δὲ καὶ ὁ Κ. Κούρτιος, ἀνασκαφὰς ἐνεργήσας ἐπιτοπίως, ἀλλ' οὐδὲν ἀνακαλύψας τὸ πειστικόν, συνεφώνησεν ὁμως μέχρι τινὸς μετὰ τοῦ Οὐελκέρου, ἀρνούμενος τὴν Πνύκα ἐνταῦθα, καὶ θεωρῶν τὸ χωρίον ὡς συμβωμίαν τινὰ ἀρχαιοτάτης τοῦ Διὸς λατρείας, τὴν δ' ἐκκλησίαν τοῦ δήμου μετατιθέμενος εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Μουσείου πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ⁽²⁾. Καίτοι δὲ μετὰ βαθυτάτης πολυμαθείας ἀμφοτέραι αἱ πραγματεῖαι αὗται συντεταγμέναι, δὲν μᾶς φαίνονται ὁμως κατορθώσασαι νὰ μετακινήσωσι τὴν καθ' ἡμᾶς ἀναμφισβήτητον θέσιν τῆς Πνυχός. Ὁ λόγος ὃν προτείνουσιν, ὅτι ἡ πρὸς βορρᾶν ἐκθεσις τῆς ἐκκλησίας θὰ ᾔην ἀκατάλληλος ἔνεκα τῆς ἐν Ἀθήναις ἐπικρατήσεως τῶν βορείων ἀνέμων, ἴσως εἶχέ τινα βαρύτητα, ἂν προὔκειτο περὶ συνελεύσεων καθημερινῶν· ἀλλ' αἱ τοῦ δήμου ἐκκλησίαι ᾔσαν συνήθως 30 καθ' ὅλον τὸ ἔτος, καὶ βεβαίως πολλάκις τόσαι εὐδιοὶ ἡμέραι ἀνατέλλουσιν ὑπὸ τὸν ὥραϊον τῆς Ἀττικῆς οὐρανόν. Ἄλλως τε, καὶ ἂν ἀληθῶς ὁ ἄνεμος εἰς τὸ ὕψος τοῦτο ἀπέβαινεν ὀχλήρως, τοῦτο ἤθελε μᾶς ἐξηγήσει διατὶ πρωϊμώτατα αἱ ἐκκλησίαι ἀπὸ τῆς Πνυχός μετετέθησαν εἰς τὸ Θέατρον. Ἡ δὲ προτεινομένη παντελὴς σιωπὴ τοῦ Πausανίου περὶ τῆς θέσεως ταύτης δὲν μᾶς φαίνεται ἀπόδειξις ἰσχυρά, καὶ ἀσυγκρίτως ὀλιγώτερον πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήξῃ διὰ τὴν πρὸ ἑκατονταετηρίδων ἤδη ἐγκαταλελειμμένην, καὶ ἐπὶ τοῦ περιη-

(1) Welcker, der Felsaltar des höchsten Zeus. Berlin. 1052.

—(2) E. Curtius, Pnyx und Stadmauer. Göttingen, 1862.

ἡτοῦ ἀχρηστον καὶ πιθανῶς ἔρημον χώραν τῶν δημο-
 τικῶν συνελεύσεων, παρ' ἃν ἦτον τοῦτο πανάρχαιον καὶ
 ανσέβαστον ἱερὸν, κέντρον δημοτικῆς λατρείας καὶ
 ἐπὶ τῶν ἐσχάτων ἐτὶ Ῥωμαϊκῶν ἡμερῶν. Αἱ πινακίδες δὲ
 τοῦ Ὑψίστου Διὸς, αἵτινες φαίνονται εὐχῶν χαρακτῆρα
 ἀ θαυματουργοὺς ἰάσεις ἔχουσαι, εἰσὶ κατὰ τοῦτο ἐκεῖ
 ἐξηγήηται, ὅτι ἐν Ἀθήναις ὁ Ζεὺς προΐστατο τῶν πολι-
 τικῶν συνελεύσεων, ὁ Β ο υ λ α ῖ ο ς τῶν τῆς Βουλῆς,
 ὁ Ἀ γ ο ρ α ῖ ο ς τῶν τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ⁽¹⁾, καὶ
 παρὰ τὸ βῆμα σώζεται θέσις ἀνεσχαμμένη ἐν τῷ ὀρθῷ
 βράχῳ, ἐν ᾗ αὐτοῦ ἀναμφιβόλως τὸ ἄγαλμα ἵστατο.
 Τοῦτο παραμεῖναν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπ' αἰῶνας,
 ἀφ' οὗ ἡ Πνὺξ ἔπαυσε χρησιμεύουσα εἰς τὰς δημοτικὰς
 συνελεύσεις, ἐγένετο δι' αὐτὸ μάλιστα τοῦτο, διότι ἔμενεν
 ἔρημον, ἀντικείμενον προληπτικῆς τινος λατρείας τοῦ
 λαοῦ, ὅστις καὶ θεράπευτικὰς τῷ ἀπέδιδεν ιδιότητας. Ὁ
 Κ. Κούρτιος, σκάψας ὑπὸ τὸ ἔδαφος, εὔρε περί τὸ μέ-
 σον τοῦ ἐπιπέδου βράχου βαθμίδας τινὰς λελαξευμένας,
 αἵτινες ὁμῶς οὐδὲν νομίζομεν ὅτι ἀποδεικνύουσι κατὰ
 τῆς ταυτότητος τῆς θέσεως τῆς Πνυκὸς, διότι πιθανῶς
 παρέμειναν ἐκ τῆς προτέρας διασκευῆς αὐτῆς, ἥ εἰσὶν
 ἴσως λείψανον ἐτέρου βήματος κατασκευασθέντος ἢ ἀρ-
 ξαμένου νὰ κατασκευάζεται ἐπὶ τοῦ διατειχισμοῦ τῆς
 Πνυκὸς, καὶ μετὰ ταῦτα ἐγκαταλειφθέντος, ὅταν πα-
 ρεσκευάσθῃ τὸ νέον καὶ μόνιμον βῆμα εἰς θέσιν ἣτις
 ἀνεγνωρίσθῃ ὡς καταλληλοτέρα. Ὡς δὲ πρὸς τὸ μέρος
 εἰς ὃ ὁ Κ. Κούρτιος τίθησι τὴν Πνύκα, τοῦτο ἔχει πλὴν
 ἄλλων τὸ ἐλάττωμα ὅτι τὴν θάλασσαν καὶ ἐξ οὐδενὸς
 αὐτῆς σημείου οὐδὲ βλέπει οὐδ' εἶδε ποτὲ ἢ τὸ βῆμα ἢ
 τὸ ἀκροατήριον.

Ἐκ τούτων συμπεραίνομεν ὅτι εἰς τὴν θέσιν ἐφ' ἣς
 σώζεται ὁ ὀγκώδης τοῖχος, καὶ εἰς μονὴν ταύτην τὴν

⁽¹⁾ Σχολ. Ἀριστ. Ἰππ. 410.

θέσιν ἐδύνατο νὰ εἶναι ἡ Πνύξ, καὶ ὅτι ὁ τοῖχος οὗτος, ὁ ἔχων τὸν οἰκοδομικὸν ρυθμὸν ὃν ἀπεδώκαμεν εἰς τοὺς μηδικοὺς χρόνους, ἀνηγέρθη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Θεμιστοκλέους.

Ἐτειχίζοντο δὲ τὰ φρούρια οὐ μόνον, ὥς κατ' ἀρχὰς, ἐπὶ τῶν κορυφῶν καὶ τῶν ράχεων, ἀλλὰ πολλάκις ἤδη, ἔνεκα τῆς τελειοποιήσεως τῆς ὀχυρωματικῆς, καὶ εἰς πεδιάδας, ἔχοντα μόνον ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκροπόλεις ὑπερκειμένας, καὶ τὰ τεῖχη διατεμνόμενα διὰ συνεχῶν πύργων, οἵτινες, ὥς καὶ τὰ μεταπύργια, εἶχον ἐπάλξεις, καὶ ἦσαν ὑπόστεγοι. Ἰδίως δὲ πύργοι ὠχύρουν τὰς πύλας, καὶ ἰσχυρότεροι μάλιστα δεξιῶς τῷ εἰσβάλλοντι, διότι αἱ ἐλληνικαὶ φάλαγγες, ἀριστερῶς οὔσαι διὰ τῶν ἀσπίδων κατάφρακτοι, παρίστων ἀσθενεστέραν τὴν δεξιὰν αὐτῶν πλευράν. Λεπτομερῶς περιγράφει ὁ Θουκυδίδης τὸ φρούριον τῶν Πλαταιῶν ⁽¹⁾. Σώζονται δὲ καὶ λείψανα οὐκ ὀλίγα φρουρίων ἐκ τῶν χρόνων τούτων, ὥς μεταξὺ ἄλλων, πλὴν τῶν προμνημονευθέντων τῆς Ἐρετρίας καὶ τῶν τῆς Δεκελίας, τὰ τοῦ Πειραιῶς, ὃν ἐτείχισεν ὁ Θεμιστοκλῆς ἐν Ὀλ. 74, δ', καὶ ἦν τὸ τεῖχος «*Ἐκ μεγάλων λίθων ἐν τομῇ ἐγγωνίῳ, σιδήρῳ καὶ μολύβδῳ δεδεμένον*», πλάτος ἔχον, ὥστε ἐπ' αὐτοῦ «*δύο ἄμαξαι ἐναντία ἀλλήλαις τοὺς λίθους ἐπῆγον*» ⁽²⁾. Τὸ δὲ ὕψος αὐτοῦ, ὃ κατὰ Θουκυδίδην ὁ Θεμιστοκλῆς ἤθελε διπλάσιον τοῦ ὅσον ἐγένετο, ἦν, κατ' Ἀππιανόν ⁽³⁾, 40 πήχεων ἢ 60 ποδῶν. Ἀλλὰ τοῦτο φαίνεται ὑπερβολή, διότι τὰ ὑψηλότερα σωζόμενα ἢ ἀναφερόμενα τεῖχη τῆς ἐποχῆς ταύτης, τὰ τῶν Πλαταιῶν, τὰ τῶν Αἰγισθενῶν, τὰ μεταγενέστερα τῆς Μεσσήνης, δὲν εἶχον ὕψος ἀνώτερον τῶν 20 πήχεων, καὶ δὲ τῶν αὐτῶν Κυκλωπείων τὸ ὕψος οὐδαμοῦ ὑπερβαίνει τοὺς 35 πήχεις.

(1) Γ, 21.— (2) Θουκ. Α, 93.— (3) Μιθριδ. 30.

Ἐπ' αὐτῶν δὲ τῶν Μηδικῶν, πρὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι μάχης, ἐν Ὀλ. 75 α., ὠκοδόμησαν οἱ Πελοποννήσιοι ἐν πάσῃ σπουδῇ τεῖχος διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ ἐπὶ 40 σταδίου ἀπὸ Λεχαιῶν εἰς Κεγχρεάς ἐκ λίθων, πλίνθων, ξύλων καὶ κεραμοῦ, συνεργαζομένων πολλῶν μυριάδων στρατιωτῶν (1). Τὰ τὴν σήμερον ὁμῶς ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ σωζόμενα τειχεύσεως ἔχνη εἰσὶ λείψανα τοῦ τείχους ὃ ἀνήγειρεν ἡμεῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ὁ Οὐαλεριανὸς, τὸ 253 μετὰ Χριστόν (2).

Μετὰ δὲ τὸν ἐμπρησμόν τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τῶν Περσῶν, ἀνωκοδόμησαν ἐν Ὀλ. 75 β' πανδημεὶ καὶ κατεσπευσμένως οἱ Ἀθηναῖοι τὰ τεῖχη των, τοὺς τυχόντας ἐντειχίσαντες λίθους καὶ ἐκ τάφων καὶ ἐκ μνημείων παντοδαπῶν (3), καὶ πιθανῶς τῶν χρόνων ἐκείνων εἶναι ὁ σωζόμενος ἔτι τειχισμὸς τοῦ Πελασγικοῦ ἢ Βορείου τείχους τῆς ἀκροπόλεως, καθ' ὃ οἱ Πέρσαι εἰσώρμησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν (4). Τὰ δὲ λείψανα τείχεων τὰ εἰς τὴν κάτω πόλιν σωζόμενα, τὰ κατὰ τὸ Μουσεῖον, διὰ τῆς Πνυκὸς καὶ κατὰ τὸν λόφον τῶν Νυμφῶν, ἴσως εἰσὶν ἐξ ἐπισκευῆς μακεδονικῆς τῆς ἀρχαίας ἐκείνης τειχεύσεως.

Τὸ δὲ νότιον τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως, πεπονημένον καὶ αὐτὸ ἐκ τῆς Μηδικῆς εἰσβολῆς, ἀνωκοδόμησε μετ' ἐπιμελείας ὁ Κίμων ἐν Ὀλ. 77 γ'. ἢ δ'. (5). Τὸ ἀνατολικὸν τέλος τεῖχος, τὸ πρὸς τὸν Ὑμητὸν ἀφορῶν, ὡς καὶ πολλὰ τῶν τότε οἰκοδομουμένων, ἦν ἐκ κεράμου, ἥτις ἐθεωρεῖτο ὡς ὕλη στερεὰ καὶ κατάλληλος πρὸς ὀχύρωσιν (6). Ἀλλ' ἡ βάσις αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτων ἀνα-

(1) Ἡροδ. Η, 71. — (2) Ζωναρ. Α' σ. 234. ἐκδ. Βασ. —

(3) Θουκ. Α, 93.—(4) Ἡροδ. Η, 53.—(5) Πλουτ. Κίμ. 13. — Πaus. Α, 21 — Corn. Nep. Cim. 2. — (6) Vitruv. II, 8 — Plin. 35, 14.

σκαφεῖσα, ἤν λιθίνη καὶ εὐρεῖα, ὡς περιγράφει ὁ Θουκυδίδης τὰ τεῖχη τοῦ Πειραιῶς.

Νεωδομία.

Τῶν δὲ ναῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁ ρυθμὸς καὶ ὑπὸ συγγραφέων μαρτυρεῖται καὶ ἐκ συχνῶν λειψάνων εἶναι γνωστὸς (¹). Ὁ ναὸς, οὐχὶ πρὸς θεραπείαν βιωτικῶν ἀναγκῶν, ἀλλ' ὡς ἀνάθημα εὐσεβείας μᾶλλον ἀνεγειρόμενος, εἶναι πάντων τῶν οἰκοδομημάτων τὸ ἰδανικώτερον καὶ τὸ μᾶλλον τῇ κυρίως καλλιτεχνίᾳ ἀνῆκον. Ἐπειδὴ ὁμως κατὰ τὰς ἐλληνικὰς ιδέας ἐθεωρεῖτο ἰδίως ὡς τοῦ Θεοῦ κατοικία (²), διὰ τοῦτο ἦτον ἐπόμενον, τὸ σχῆμα αὐτοῦ, ἐν τοῖς πρώτοις μάλιστα χρόνοις, ὅταν αἱ καλλιτεχνικαὶ ἐπίνοιαι δὲν ἦσαν φυσικῶ τῷ λόγῳ λίαν ποικίλαι, νὰ ἔχῃ ἀναλογίαν τινα πρὸς τὸ τῶν συνήθων κατοικιῶν, ὧν ὁμως ὁ ρυθμὸς καὶ ἡ ὕλη ἐξαρτῶνται κατὰ μέγα μέρος ἐκ τοῦ κλίματος καὶ τῆς φύσεως τοῦ τόπου ἐν ᾧ οἰκοδομοῦνται. Οὕτως ἀρχικῶς ὁ δώριος ναὸς ἦν αὐτὴ ἡ τοῦ Δωριέως καλύβη (³), ἥτις ἐν τῇ ὀρεινῇ καὶ πολυδένδρῳ Δωρίδι ἦν βεβαίως ξυλίνη, καὶ ἄλλως τοιαύτη, ὥστε τὸ μὲν θέρος νὰ παρέχῃ σκιάν ἐνταυτῷ καὶ τοῦ ἀέρος διάπνουν, τὸν δὲ χειμῶνα ἐκροῇ εἰς τὸ ὄμβριον ὕδωρ καὶ εἰς τὴν ἐνίοτε στιβαζομένην χιόνα. Αὐξομένου δὲ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, κατ' ὀλίγον ὁ λίθος ἀντικατέστησε τὸ ξύλον, καὶ οὕτως, ὥστε εἰς τὰς λιθίνας οἰκοδομὰς ἔμεινεν ἀπαραγνώριστος ἡ ἀναλογία τῆς ξυλοδομίας, καὶ κατὰ τὸν ρυθμὸν τοῦτον

(¹) Ἰδ. C. Bötticher, Tektonik der Hellenen, 3 τόμ. καὶ Ἀτλας.— J. M. Mauch, Neue, systematische Darstellung der architektonischen Ordnungen der Griechen.— (²) Ἰδ. ἀνωτ. σελ. 57 — (³) Ἰδ. J. H. Krause, Deinokrates, I, § 3.

ἀντιγέρθησαν οἱ ὠραιώτατοι τῆς ἀρχαιότητος ναοί. Πα-
ράδοξος φαίνεται ὁ διίσχυρισμός τοῦ Βιτρουβίου (1), ὅτι
καὶ ἀρχαίους τινὰς ἀρχιτέκτονας ὁ Δώριος ῥυθμός ἦν
ἀκατάλληλος εἰς τὴν νεωδομίαν, καὶ ὅτι ἀπέφευγον οἱ
ἀρχαῖοι ἐν τοῖς ναοῖς τὴν Δώριον συμμετρίαν. Εἰς
ταῦτα ἀντιμαρτυροῦσι τὰ ἐνδοξότερα τῆς ἀρχαιότητος
λεῖψανα, ὥστε πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι οἱ ἀρ-
χαῖοι τοῦ Βιτρουβίου ἦσαν οὐχὶ οἱ ἀρχιτέκτονες τοῦ
Παρθενῶνος καὶ τῶν Προπυλαίων, ἀλλ' οἱ τεχνῖται τῆς
παρακμῆς, καὶ ὅτι αἱ κρίσεις αὐτοῦ εἰσὶν ἀμφισβητήσι-
μοι ἐνίοτε, ὅταν εἶναι ἐσφαλμένη αὐτῶν ἡ ἔποψις.

Συνέκειντο δ' οἱ Δωρικοὶ ναοὶ ἐκ Σ η κ ο ὕ παραλ-
ληλογράμμου, σπανίως εὐρυχώρου, καὶ, ὡς αἱ οἰκίαι, μὴ
ἔχοντος παράθυρα πρὸς τὰ ἔξω. Ἐν αὐτῷ δ' οὐδ' ὁ λαὸς
συνήρχετο, οὐδὲ περιείχοντο πάντοτε οἱ βωμοί, ὡς
φερ' εἰπεῖν, ἐν ἐπιγραφαῖς ἀφορώσαις τὸ Ἑρεχθεῖον,
ἀναφέρονται οἱ βωμοὶ ἐκτὸς κείμενοι τοῦ ναοῦ (2). Ἵνα
δὲ φαίνηται ὑψηλότερος ὁ σηκός, ἀνιδρύετο ἐπὶ βάσεως
ἢ κρηπίδος, ἐχούσης βαθμίδας περιττοῦ ἀριθμοῦ συνή-
θως, μάλιστα δὲ τρεῖς, ὅπως ὁ τῆς πρώτης διὰ τοῦ
δεξιοῦ ποδὸς ἐπιβαίνων, φθάνῃ διὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ
ἐπίπεδον τοῦ ναοῦ. Ὅπου δὲ, διὰ τὸ μέγεθος τοῦ ναοῦ,
αἱ βαθμίδες ἀπέβαινον ὑπὲρ τὸ δέον ὑψηλαί, ἐκεῖ παρε-
νετίθεντο καὶ ἄλλαι διάμεσοι ἐμπρὸς τῆς εἰσόδου, ἥτις
ἦν ἐν τῷ μέσῳ μιᾶς τῶν ἐλασσόνων πλευρῶν, καὶ κυ-
ρίως τῆς ἐστραμμένης πρὸς ἀνατολὰς, ὅπως τὸ ἄγαλμα
δέχεται τὰς πρώτας τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου ἀκτῖνας,
καὶ οὐχὶ, ὡς ὁ Βιτρούβιος φαίνεται αἰνιττόμενος,
τῆς πρὸς δυσμὰς, ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ συνανατέλλῃ μετὰ
τοῦ ἡλίου καὶ τὸ ἄγαλμα ἐπὶ τὴν πόλιν.

Περὶ δὲ τοὺς ναοὺς ὑπῆρχεν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ περι-
στύλιον, στηρίζον τῆς ὀροφῆς τὴν πρὸς τὰ ἔξω ἐπέκ-

(1) IV, 3 — (2) Ἴδε ἐμὰς Antiq. Hell. I, N. 59.

τασιν, ἵνα παρέχῃ εἰς τὸν συρρέοντα λαὸν, ὅστις διέμενε μᾶλλον ἐκτὸς τοῦ ναοῦ, τόπον ἀναπεπταμένον ἐνταύτῳ καὶ ὑπόστεγον.

Καὶ οἱ μὲν ἐλάσσονες καὶ ἀπλούστεροι τῶν ναῶν εἶχον μόνον δύο κίονας ἐμπρὸς τῆς θύρας, μεταξὺ δύο παραστάδων, ἥτοι τῶν κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην ἐπεκτάσεων τῶν δύο πλαγίων τοίχων, καὶ ὠνομάζοντο τότε Ἐν παραστάσι (ἴδε Πίν. Α, 5).

Ὁ δὲ ναὸς ὁ ἔχων πρὸ ὀλοκλήρου τῆς πλευρᾶς τῆς εἰσόδου σειρὰν κιόνων, συνήθως τεσσάρων, ὠνομάζετο Πρόστυλος, καὶ ὁ ἐκατέρωθεν πρόστυλος, ἐλέγετο Ἀμφιπρόστυλος (Πίν. Α, 6).

Ὁ δὲ πανταχόθεν ὑπὸ κιόνων περιλαμβανόμενος ἐκαλεῖτο Περύπτερος, διότι πτερὸν ἐλέγετο ἡ σειρὰ κιόνων πρὸ πλευρᾶς τινος οἰκοδομήματος. Ψευδοπερύπτερος δ' ἐκαλεῖτο ὁ εἰς τὰς μακρὰς πλευρὰς ἀντὶ κιόνων ἡμικίονας ἔχων εἰς τὸν τοῖχον προσηλωμένους. Εἶχον δ' οἱ περίπτεροι ναοὶ καὶ κίονας ἐν παραστάσι κατὰ τὰς βραχείας πλευρὰς, ἢ δευτέραν σειρὰν κιόνων, ὡς οἱ ἀμφιπρόστυλοι.

Ὁ δ' ἔχων πέριξ καὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν διπλὴν κιόνων σειρὰν, ἐλέγετο Δίπτερος· καὶ οἱ μείζονες τούτων, οἱ δεκάστυλοι, φέρ' εἰπεῖν, εἶχον ἐνίοτε καὶ triploun τὸ πτερὸν εἰς τὰς βραχείας πλευρὰς. Ψευδοδίπτερος δ' ἐκαλεῖτο ὁ ἔχων μίαν μὲν σειρὰν, ἀλλ' ἀπέχουσιν τῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ διπλασίως τῆς συνήθους ἀποστάσεως.

Ἀπειχον δὲ συνήθως οἱ κίονες ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὸ πάχος αὐτῶν, κατὰ 2 ἐμβάτας (modulus), ὡς ἐκαλοῦντο αἱ τῆς βάσεώς των ἡμιδιάμετροι· καὶ τότε οἱ ναοὶ ἐλέγοντο Σύστυλοι. Εὐστυλοὶ δ' ἂν ἀπειχον κατὰ $2\frac{1}{4}$ ἐμβάτας οἱ κίονες· Πυκνόστυλοι, ἂν κατὰ $1\frac{1}{2}$. Διάστυλοι, ἐὰν κατὰ 3, καὶ Ἀραιόστυλοι, ἐὰν κατὰ 4.

Ἐπωνομάζοντο δ' οἱ ναοὶ καὶ ὡς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κιόνων, ἀλλὰ τῶν μικρῶν αὐτῶν πλευρῶν, τετράστυλοι, ἐξάστυλοι, ὀκτάστυλοι καὶ δεκάστυλοι. Αἱ δὲ μακραι πλευραὶ εἶχον ἐν Ἑλλάδι συνήθως ἀριθμὸν κιόνων διπλάσιον πλεον ἐνός τῶν κατὰ τὰς βραχείας.

Ἦσαν δὲ τὸ σχῆμα στρογγύλοι οἱ χίονες, μειούμενοι ὀλίγον, κατὰ τὸ $1/3$ τοῦ ἐμβάτου, πρὸς τὰ ἄνω κωμοειδῶς, «ἐς μείουρον ἀνιόντες» ⁽¹⁾, κατὰ δὲ τὸ $1/2$ τοῦ ὕψους αὐτῶν ὀλίγον ἐξοιδαινόμενοι, ἢ τὴν λεγομένην ἐν τασιν ἔχοντες, ὡς ἂν ᾔσαν ὀργανικὰ προϊόντα, καὶ ἂν ἐξώγκου αὐτοῦς ἢ ἐκ τοῦ ἐδάφους ἀνιούσα ἱκμάς. Συνέκειντο δ' οἱ μὲν ἐλάσσονες, καὶ ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις καὶ αὐτοὶ οἱ μεγάλοι, ἐξ ἐνός μόνου, οἱ δὲ μείζονες ἐκ πολλῶν τμημάτων, ἃ κατ' ἀναλογίαν τοῦ σπονδυλικοῦ ὀστοῦ ὠνόμασάν τινες σπονδύλους (tambours). Ἐπιχείμενα δ' ὀριζοντίως ἐπ' ἀλλήλων τὰ τμήματα ταῦτα, λαμβάνουσι τὴν στερεότητα αὐτῶν ἐκ μόνης τῆς μεγίστης ἀκριβείας μεθ' ἧς εἰσὶ προσηρμοσμένα· εἰς δὲ τὰ μείζονα οἰκοδομήματα ἔχουσι προσέτι πολλάκις κατὰ τὸ κέντρον τετράγωνον ὀπήν, εἰς ἣν ἐντίθεται ξύλινος κύβος, ἐλαστικώτερον τοῦ λίθου συνέχων αὐτά.

Ὅσον δ' ἀρχαιότεροι ᾔσαν οἱ χίονες, τοσούτον ᾔσαν βραχύτεροι καὶ παχύτεροι, στερεότητα μᾶλλον ἐπιζητοῦντες ἢ χάριν. Ἦν δὲ τὸ μέσον καὶ σύνηθες αὐτῶν ὕψος δωδεκαπλάσιον τοῦ ἐμβάτου, παραβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ Βιτρουβίου ⁽²⁾ πρὸς τὰς ἀναλογίας τοῦ ἀναστήματος τοῦ ἀνδρός.

Ἦσαν δὲ ραβδωτοὶ, ἔχοντες συνήθως 20 στρίγγας ἢ διαξέσματα κοῖλα, ἀβαθῆ μᾶλλον, καὶ εἰς ὀξεῖαν γωνίαν διατεμνόμενα· ἐνιαχοῦ δὲ, εἰς τὰ ἀρχαιότερα μάλιστα μνημεῖα, ὡς φαίνεται, οἷον εἰς τὸν ἐν Σουνίῳ ναόν, εἰς τὰ σωζόμενα τοῦ ἀρχαίου Παρθενῶνος, εἰς τὴν

(1) Παυσ. I, 6. — (2) I, 2. - IV, 3.

ἐντὸς στοᾶν τοῦ ἐν Αἰγίνη ναοῦ, ἦσαν τὰ διαξέσματα μόνον 16, καὶ ὑπάρχουσι προσέτι σπάνιά τινα παραδείγματα ὀκταπλεύρων κιόνων, οἷον ἐν Τροιζῇνι (1), ἴσως λείψανα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ ἀρχαιοτάτου τῶν ὅσους εἶδεν ὁ Πausανίας (2). ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τῷ παναρχαίῳ ναῷ τῆς Λιμνάτιδος Ἀρτέμιδος ἐν Ταυγέτῳ (3). Οὗτοι προέκυψαν προφανῶς ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ τετραγώνου κίονος, καὶ παρήγαγον μετὰ ταῦτα τὸν ἐκκαιδεκάγωνον, κοσμηθέντα διὰ τῶν διαξεσμάτων, ὅπως παίζῃ ἐν αὐτοῖς τὸ σκιάφως, ἐν ᾧ ὁ εἰκοσάγωνος εἶναι μεταγενεστέρα μετάπλασις εἰς εὐγενεστέρας ἀναλογίας. Σπανιώτατα δὲ, οἷον ἐν Σάμῳ (4), ἀπαντῶνται καὶ κίονες 32 διαξέσματα ἔχοντες, ἦτοι τὰ 16 διπλασιαζόμενα. Ἐτίθεντο δ' οἱ κίονες ἄξεστοι, καὶ διεξέοντο ἐν χώρᾳ, κατ' ἐξακαλούθησιν τοῦ ὑποτραχηλίου τοῦ κιονοκράνου, μόνου προηγούμενως διαξεομένου (5).

Ἄνωθεν δ' ἐκοσμεῖτο ὁ κίων διὰ τοῦ κιονοκράνου ἢ ἐπικράνου ἢ κεφαλῆς, (Chapiteau) (Πιν. Α, 7.), οὗ τὰ διάφορα μέρη εἰσὶ (Πιν. Α, 9.) 1). Τὸ Ὑποτραχήλιον, ἐξαλούθησις τοῦ ῥαβδωτοῦ κορμοῦ τοῦ κίονος (e), ἀφ' οὗ διαιρεῖται δι' ἐντομῆς (c). 2). Ὁ ἐχῖνος (b), στρογγύλον οἶδημα ἐξέχον τοῦ κίονος, καὶ κοσμούμενον διὰ 3—5 ἱμάτων (annuli) (d), οἵτινες ἴσως παριστῶσι χαλκᾶ ἐπικοσμήματα τῶν ξυλίνων κιόνων. 3). Ἡ πλίνθος (abacus) (a), πλάξ παραλληλόγραμμος, προέχουσα ὑπὲρ τὸν ἐχῖνον. Εἰς τοὺς ἀρχαιότερους ναοὺς αἱ πλίνθοι εἰσὶ μᾶλλον ἐξέχουσαι, καὶ οἱ ἐχῖνοι μᾶλλον πεπιεσμένοι.

Ἐπὶ δὲ τῶν κιονοκράνων ἐπικάθηται, μικρὸν εἰσέχων, ὁ θριγκὸς (entablement), ὅλον δηλαδὴ τὸ πέρας τῶν

(1) Gell, Argol. 121. — (2) Paus. B, 25. — (3) Ross, Reisen in Pelop. σ. 7. — (4) Ross. Inselreis. II, 147. — (5) Ἰδ. πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰς ἐμὰς Antiq. Hell. I. N. 57 καὶ 58.

στεγαζόντων μερῶν τῆς οἰκοδομῆς. (Πιν. Α, 9.). Καὶ πρῶτον μὲν τὸ ἐπιστύλιον (f) (architrave), ἥτοι ἡ ἄκρα δοκὸς τῆς στέγης, ἡ ἀπὸ κίονος εἰς κίονα ὑπερτείνουσα, καὶ ἰσομήκης οὔσα τῇ ἀποστάσει τῶν ἀξόνων δύο παρακειμένων κίωνων. Αὐτῆς τὸ ἀνώτατον μέρος κοσμεῖται ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν διὰ πλατείας ταινίας (g), κυματίου κατ' ἐπιγραφὴν ⁽¹⁾ (Platte-bande), ἐχούσης κάτωθεν πρὸς τὰ ἔξω εἰς ἴσας ἀποστάσεις (ὑπὸ τὰς τριγλύφους) κανόνας (listels), καὶ ὑπ' αὐτοὺς σταγῶνας (gouttes), συνήθως ἕξ, παριστώσας δῆθεν τὸ ἐκ τῶν τριγλύφων σταλάζον ὕδωρ.

Δεύτερον δ' ἡ ζώνη ἡ διάζωμα (frise), ἐμφαίνουσα τὰ πέρατα ἢ τὰς κεφαλὰς τῶν ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου κειμένων ἐγκαρσίων δοκῶν τῆς ἐσχάρας τῆς ὀροφῆς, καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν διαστήματα. Καὶ τὰ μὲν πέρατα ἢ τὰς κεφαλὰς ταύτας παριστῶσιν εἰς τὸ δωρικὸν διάζωμα αἱ τρίγλυφοι (h), μία συνήθως ὑπὲρ ἑκάστον κίονα καὶ ὑπὲρ ἑκάστον μεταστύλιον, συγκείμεναι ἐκ τριῶν γωνιαίως ἐξεχόντων μερῶν (femora, stries), δύο γλυφῶν (canaliculi) μεταξὺ αὐτῶν, καὶ δύο ἡμισείων γλυφῶν (semicanaliculi) ἑκατέρωθεν, ὁμοῦ ὑπὸ μίαν ταινίαν, κεφαλὴν καλουμένην τῶν τριγλύφων (Chapiteau du triglyphe). Τὰ δὲ μεταξὺ τῶν κεφαλῶν τῶν δοκῶν, ἢ τῶν τριγλύφων διαστήματα ἦσαν, φαίνεται, εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους, ἴσως τοὺς ξυλίνους, δωρίους ναοὺς, ὅπαι ἀνοικταί· δι' ὃ καὶ ὁ Εὐριπίδης ⁽²⁾ λέγει· « Εἴσω τριγλύφων, ἔποι κερδὸν », καὶ Ἀλλαχοῦ ⁽³⁾. « Πέφυγα κερδωτὰ παστάδων ὑπὲρ τέρεμνα, δωρικὰς τε τριγλύφους. » Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐκλείσθησαν πιθανῶς διὰ σανιδων, ὅπως προφυλάττωνται κατὰ τῶν στοιχείων, καὶ εἰς πολυτελέστερα οἰκοδομήματα αἱ σανίδες ἴσως ἦσαν γραπτοὶ πίνακες. Εἰς δὲ τοὺς λιθίνους ναοὺς, τὴν

(¹) Ant. Hell. I, 57. — (²) Ἰφιγ. Ταυρ. 113. — (³) Ὀρές. 1366

θέσιν τῶν ὀπῶν τούτων κατέχουσιν αἱ μετόπαι ⁽¹⁾, πλάκες λίθιναι, κοσμούμεναι συνεχῶς διὰ γλυφῶν ἢ ἴσως καὶ διὰ γραφῶν.

Τρίτον δὲ, τὸ γεῖσον, γείσωμα, γεισοπόδισμα, ἀκρογείσιον ἢ στεφάνη (corniche, couronnement Γαλλ. Gesims Γερμ.), τὸ παριστῶν τὴν προέχουσαν ἄκραν τῆς ὀροφῆς, περιλαμβάνει τὰ ἐπόμενα μέρη. 1). Κυμάτιον δώριον (ἤτοι ἐπίπεδον ταινίαν ὑπὲρ κοῖλον τροχῖλον). 2). Τὸ κυρίως γεῖσον (i) (corona, larmier) πρὸς τὰ ἔξω μὲν κάθετον, κάτωθεν δὲ προκλινές, παριστῶν τὰ ἄκρα τῶν ἀμειβόντων (chevrons), καὶ ἔχον εἰς τὴν πλαγίαν αὐτοῦ ἐπιφάνειαν ὑπὲρ πᾶσαν τρίγλυφον καὶ πᾶσαν μετόπην τὰς προμοχθοὺς (mutuli), τετραγώνους διαιρέσεις μετὰ σταγώνων, συνήθως εἰς τρεῖς σειρὰς ἀνὰ ἑξ, διηρημέναις διὰ τῶν μετοχῶν (v). 3). Δεύτερον κυμάτιον. 4). Τὴν ὑδρορήσιν (m) (sima, doucine), ἔσωθεν μὲν κοίλην, ἔξωθεν δὲ κυρτήν, μετὰ κεφαλῶν λεόντων ἢ ἄλλων κοσμημάτων κατὰ τὰς ἄκρας.— Ἦν δὲ τῶν ἀρχαιοτάτων ναῶν ὁ θριγκὸς παχὺς καὶ βαρὺς, ἴσος πρὸς τὰ 3/7 τοῦ ὕψους τῶν κιόνων.

Ὁ δὲ τοῖχος κατὰ τὸ μέρος τὸ ἀντιστοιχοῦν εἰς τὸ κιονόκρανον, ἢ, ἐν τοῖς μεγαλητέροις ναοῖς, εἰς τὸ κυμάτιον τοῦ ἐπιστυλίου, ἔχει τὴν Ἐπικρανίδα, ἤτοι λίθον λήγοντα ἄνωθεν εἰς κυμάτιον, πολλάκις κοσμούμενον διὰ κεχρωματισμένου μαϊάνδρου (Πιν. Α, 10). Εἰς δὲ τὸ μέρος τὸ ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν ζώνην τῶν τριγλύφων καὶ μετοπῶν, ἔχει εἰς τοὺς μεγαλητέρους ναοὺς καὶ αὐτὸς ζώνην, περιέχουσαν ἀνάγλυφα (τὴν ζωοφόρον), καὶ ἄνωθεν κυμάτιον.

Ὅπου δὲ περατοῦται ὁ τοῖχος ἄνευ συνεχείας, οἷον εἰς θύρας, εἰς ἐξοχάς, κτλ., κοσμεῖται τὸ πέρας αὐτοῦ

(1) Vitruv. IV, 2.

τὰ τετραγώνων μικρῶν ἐξογκώσεων, αἵτινες ὀνομάζονται **Παραστάδες** (antæ). Ἐχουσι δὲ καὶ αὐταὶ ἐπίκρανον ἀντιστοιχοῦν εἰς τὸ κιονόκρανον, καὶ κεκοσμημένον ἀναλόγως τοῦ θριγκοῦ ἢ τοῦ κίονος, ἀλλὰ συνήθως ἀπλούστερον.

Αἱ δὲ θύραι ἔχουσιν ἐκατέρωθεν μὲν τὰ **Προστομιαῖα** (antepagmenta), ἥτοι παραστάδας παριστώσας τὰ ξύλινα σταθμὰ (montans), ἄνωθεν δὲ τὰ **Ζυγὰ** (supercilium, linteau), περιεχόμενα μετὰ τῶν προστομιαίων ὑπὸ κυματίου, καὶ ὑπεράνω τῶν ζυγῶν τὸ Ἵπέρθυρον ὑπὲρ ὃ, μεταξὺ δύο κυματίων, τὸ προέχον καὶ ἀπὸ τοῦ ὀμβρίου ὕδατος προφυλάττον τὴν θύραν μέρος, τὸ καλούμενον **Γεῖσον**.

Ἵπεράνω δὲ τῆς ζωοφόρου, ἢ εἰς μικροτέρους ναοὺς ὀπίσω τῶν τριγλύφων, αἱ **δοκοὶ** (δουροδόκοι, routres) συνδέουσιν ἐγκαρσίως τὸ περιστύλιον μετὰ τοῦ σηκοῦ. Ἐπ' αὐτῶν δ' ἐστηρίζετο ἡ ὀροφή, ἥτις ἐν τῇ ξυλοδομίᾳ συνέκειτο ἐκ τῶν διασταυρουμένων **Στωτήρων** (chevrons). Ἐπὶ δὲ τῶν ξύλων τούτων ἐτίθεντο **ἱμάντες** ἢ **σφηνίσκοι** (lattes), καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν διαστήματα, τὰ **φατνώματα**, ἐκαλύπτοντο διὰ σανίδων, αἵτινες **Καλυμμάτια** ἐλέγοντο· ἐνίοτε ὁμως, εἰς τὰ περιστύλια μάλιστα, ἴσως ἔμενον ἀνοιχτὰ, καὶ δι' αὐτῶν ἐφαίνετο ὁ οὐρανός. Ἡδὴ κατὰ τὴν 40 Ὀλυμπιάδα ὑπῆρχον φατνωματικαὶ ὀροφαὶ ἐν τῇ πλουσίᾳ Κορίνθῳ, ὅπου ὁ Λεωτυχίδας ὁ πρεσβύτερος δειπνῶν, καὶ θεασάμενος τῆς στέγης τοῦ οἴκου τὴν κατασκευὴν πολυτελεῆ καὶ φατνωματικὴν, ἠρώτησε τὸν ξένον εἰ τετράγωνα παρ' αὐτοῖς τὰ ξύλα φύεται⁽¹⁾. Ἡ διὰ λίθων δὲ μίμησις τοῦ μέρους τούτου τῆς ξυλοδομίας παρήγαγεν ἐν τοῖς ναοῖς τὰς «ὀροφὰς φάτραις διαγεγλυμμένας», κατὰ τὸν Διόδωρον⁽²⁾, τὰ φατνώματα (lacunar, caisson), καλλωπίζοντα καὶ ἐλα-

(1) Πλουτ. Λυκ. 13.— (2) Α, 66.

φρύνοντα συγχρόνως τὴν ὀροφὴν, ὥς, ἐν Πίν. Α, 8, ἡ ὀροφή (τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης) ἔχει τέσσαρας δοκοὺς φατνωματικάς, ὧν ἐκάστη περιέχει ἀνὰ 6 φατνώματα. Ἐνίοτε, ὥς εἰς τὸ Θησεῖον, τὰ καλύμματα ἦσαν περιαιρετὰ, καὶ πολλὰ εἶχον ἐπιγεγραμμένον τι κόσμημα, ἰδίως ἀστέρας, ἐνίοτε χαλκοῦς καὶ προσθέτους, ὥς εἰς τὸ Ἐρεχθεῖον.

Ἡ δὲ στέγη ἦν ἡ κεκλιμένη ὀροφή πρὸς τὰς δύο μακρὰς πλευράς· ἐπομένως πρὸς τὰς δύο μικροτέρας ἀπέληγεν εἰς κάθετα τρίγωνα, κληθέντα Ἀετωματὰ, διότι τό τε σχῆμα αὐτῶν καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ αἰσθήματος παραδεχθεῖσαι καὶ καθιερωθεῖσαι αὐτῶν ἀναλογίαι, αἱ ἐλαφρότητα συγχρόνως ἐκφράζουσαι καὶ μεγαλοπρέπειαν, ἀνεπόλουν τὸν βασιλέα τῶν ὀρνέων, ἀναπεπταμένας τὰς πτέρυγας ἔχοντα. Ὁ Πίνδαρος, ἐγκωμιάζων τὴν Κόρινθον ⁽¹⁾, λέγει· (Τὶς ἄλλη πόλις) «Θεῶν ναοῖσιν οἰωνῶν βασιλῆα δίδυμνον ἔθηκε;» κατὰ μὲν τινὰς ἀποδιδούς διὰ τῶν λέξεων τούτων εἰς τὴν Κόρινθον τὴν εὔρεσιν τοῦ σχήματος, ἢ μάλλον, ἐπειδὴ τὸ σχῆμα εἶναι καθ' ἑαυτὸ στοιχειῶδες καὶ φυσικόν, τὴν τῶν ἀναλογιῶν τῶν αετωμάτων· κατ' ἄλλους δὲ, τὴν πρώτην ἐπικόσμησιν τῶν δύο τριγωνικῶν περάτων τῶν ναῶν διὰ γλυπτικῆς παραστάσεως αετῶν, ἐξ ἧς δὴ προέκυψε καὶ τὸ ὄνομα. Εἰσὶ δὲ τ' αετώματα λίαν ταπεινὰ ἐν τοῖς Δωρίοις ναοῖς, καὶ μετὰ ταῦτα ἐκοσμοῦντο διὰ διαφόρων γλυπτικῶν συμπλεγμάτων, καὶ ἰδίως δι' ἀγαλμάτων. Τὸ ἐμβαδόν, ἡ Τύμπανον, αὐτῶν (Πίν. Α, κ) περιστοιχίζεται ὑπὸ γείσου μετὰ κυματίου (i, l), καὶ ἄνω τῶν δύο σκελῶν τοῦ τριγώνου ἔχει ὑπὲρ τὸ γεῖσον καὶ ὑδρορρόην (corona et sima) (m), λήγουσαν εἰς ὅπας πρὸς ἐκροὴν τῶν ὑδάτων, συνήθως κοσμουμένας διὰ κεφαλῶν λεόντων (Πίν. Α,

(1) Ὀλ. ΙΓ, 29.

9, ο). Κατὰ δὲ τὰς τρεῖς γωνίας ἔχει ἡ γ ε μ ό ν α ς κεραμίδας (antefixa) ὑπὸ σχῆμα διαφόρων κοσμημάτων (Πίν. Β, 2), ἡ ἐνίοτε ἀ κ ρ ω τ ή ρ ι α (aeroteria angularia et medianum), βάσεις φερούσας ἀγάλματα. Εἰς τοὺς μεγάλους δὲ ναοὺς ἡ στέγη, ἡ ὑπὲρ τὸν σηκὸν τοῦλάχιστον, ὅπου ὑπῆρχεν, ἦν βεβαίως ξυλίνη, καὶ αὐδ' εὐρέθησαν ποτὲ ἐν ναῶν ἐρειπίοις λείψανα λίθινα τοῦ μέρους τούτου αὐτῆς.

Ἐκαλύπτετο δ' ἡ στέγη ὑπὸ σ τ ρ ω σ τ ή ρ ω ν (tegula) ἡ ἐπιπέδων κεραμίδων· τὴν δὲ γραμμὴν τῆς ἐνώσεως αὐτῶν ἐστέγαζον κ α λ υ π τ ή ρ ε ς (imbrex), ἡ κυρταὶ κεραμίδες, ὧν σὶ τελευταῖαι, οἱ ἀ κ ρ ο ι κ α λ υ π τ ή ρ ε ς ἡ ἀ κ ρ ω τ ή ρ ι α (frontali, imbrices extremi) ἐκοσμοῦντο δι' ἀνθεμίων, καὶ μετὰ ταῦτα ἐτίθεντο καὶ εἰς τὴν κορυφὴν τῶν οἰκοδομημάτων. Τὰς κεραμίδας πρῶτος Βύζας ὁ Σάμιος λέγεται κατασκευάσας λιθίνας ἐν Ὀλ. 50.

Φῶς δ' ἐλάμβανον οἱ ναοί, σπάνιοι μὲν τινες ἐκ τῶν ἐλαχίστων, ἐμπροσθεν, ὡς ὁ τῆς Νίκης, κλειόμενος, ἀντὶ διὰ τοίχου, διὰ κιγκλίδων μεταξὺ ὀρθοστατῶν. Οἱ δὲ πλεῖστοι δι' ὀ π α ί ω ν ἡ φεγγιτῶν, κατεσκευασμένων ἐν τῇ ὀροφῇ, καὶ πολλάκις, ὡς ἐν τῷ Ἐρεχθείῳ, κομψῶς κεκοσμημένων. Ἀλλ' οἱ μείζονες αὐτῶν ἦσαν, φαίνεται, ὕ π α ι θ ρ ο ι, πρὸς τε τὸν ἔκπνουν τοῦ τῶν θυμιατηρίων καπνοῦ καὶ πρὸς φωτισμὸν ἐπαρκέστερον, κατὰ τὸν ρυθμὸν τῶν οἰκιῶν, αἵτινες ἐλάμβανον τὸ φῶς οὐχὶ διὰ θυρίδων πρὸς τὰ ἔξω, ἀλλ' ἔσωθεν καὶ ἐκ τῆς αὐλῆς. Τοὺς ὑπαίθρους ἀναφέρει καὶ περιγράφει ὁ Βιτρούβιος ⁽¹⁾ διὰ τῶν ἐξῆς· « Ὁ δ' ὕπαιθρος ἔστι δεκά-

(1) III, 2, extr. «Hpaethrus vero decastylos est in pronao et postico; reliqua omnia eadem habet quæ dipteros, sed interiore parte columnas in altitudine duplices, remotas a parietibus ad circuitiōnem ut porticus peristyliorum, medium

στιν.λος ἐν τῷ προνάῳ καὶ ὀπισθοδόμῳ· τὰ δὲ λοιπὰ πάντα ἔχει ταῦτὰ οἷα ὁ δίπτερος, ἀλλ' ἐσωτερικῶς κίονας διπλοῦς ἐπαλλήλως καθ' ὕψος, ἀπέχοντας τῶν τοίχων πέριξ, οἷα ἡ τῶν περιστύλων στοά· τὸ δὲ μέσον ἔστιν ὑπαιθρον ἄνευ στέγης, καὶ πρόσδοός ἐστι θυρῶν ἐκατέρωθεν ἐν τῷ προνάῳ καὶ ὀπισθοδόμῳ. Τούτου παράδειγμα οὐκ ἔστιν ἐν Ῥώμῃ, ἀλλ' ἐν Ἀθήναις ὀκτάστιλος καὶ ἐν τῷ νῶ τῷ Ὀλυμπίῳ. Ἡ δὲ περιγραφή αὕτη συμφωνεῖ ἐντελέστατα πρὸς τὴν τοῦ ναοῦ τῆς Ὀλυμπίας ἐν Πausanία (1), καὶ πρὸς τὰ σωζόμενα τοῦ Παρθενῶνος λείψανα, ἐξ οὗ δύναται νὰ εἰκασθῇ ὅτι καὶ οἱ ναοὶ οὗτοι ἦσαν ὑπαιθροί, καὶ τοὶ μὴ δεκάστυλοι. Καὶ τοῦτο τῷ ὄντι λέγει ρητῶς ὁ Βιτρούβιος περὶ τοῦ Παρθενῶνος· διότι, ἐν ἐν ᾧ διδάσκει ὅτι ὑπαιθροὶ ἦσαν κοινῶς οἱ δεκάστυλοι, ἦτοι οἱ μέγιστοι πάντων ἐκτὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος, προστίθῃσι συγχρόνως ὅτι ἐν Ἀθήναις καὶ ὀκτάστυλός τις, προδήλως ὁ Παρθενῶν, ἦν τοιοῦτος· προσέτι δὲ, λέγει, καὶ ὁ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, καὶ τοῦτον ἀναφέρει ἰδίως, διότι ἦν μόνος ἐν Ἀθῆναις δεκάστυλος, καὶ ἐπομένως εἰς τὸν κοινὸν κανόνα ὑπαγόμενος. Οὐχ ἥττον ὁ Ῥόσιος (2) ἠμφισβήτησε τὴν ὑπαρξίν τῶν ὑπαίθρων ναῶν, δι᾽ ἰσχυρισθεὶς ὅτι ὁ Βιτρούβιος ὁμιλεῖ οὐχὶ περὶ ἰδιαιτέρας κατηγορίας οἰκοδομῶν, ἀλλὰ περὶ τινων τυχαίως μεινάντων ἡμιτελῶν. Μεταξὺ δὲ τῶν ἐνστάσεων αὐτοῦ ἡ σπουδαιοτάτη εἶναι ὅτι ἐν χειμῶνι ἢ βροχῇ ἐδύνατο νὰ βλάβῃ τὸ ἄγαλμα καὶ τὰ λοιπὰ ἀναθήματα. Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι ταῦτα ἦσαν ἐν ἀσφαλεῖ ὑπὸ τὴν ἐσωτερικὴν στοάν, καὶ ὑπὲρ τὸ ἄγαλμα ἴσως ἐξετείνετο ἡ ἀνωτάτη στέγη τοῦ Ὀπισθοδόμου, ὑπῆρχε

autem sub divo est sine tecto aditusque valvarum ex utraque parte in pronao et postico. Hujus autem exemplar Romæ non est, sed Athenis octastylus et in templo Olympio.

(1) E, 10.— (2) Hellenica, 1846.

παραπάνωτα καὶ ἐν τοῖς ὑπαίθροις ναοῖς ὅ,τι καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις, κινηταὶ δηλ. ὀροφαὶ, αἷς ἐχρῶντο, ὡς μανθάνομεν ἔκ τινος χωρίου τῶν Διγεστῶν ⁽¹⁾, πρὸς στέγασιν τοῦ ὑπαίθρου (Hypæthri tegendi causa).

Κατὰ τὰς περιγραφὰς προσέτι τοῦ Βιτρουβίου καὶ τοῦ Παυσανίου, καὶ ὡς φαίνεται εἰς τὰ λείψανα τοῦ Παρθενῶντος, τὸ ὑπαίθρον μέρος τῶν ναῶν, περιέχον τὸ ἄγαλμα, ἔχεν ἑκατέρωθεν ἐσωτερικὴν κιόνων στοάν (Πίν. Ε, 6,) ὑπόστεγον, καὶ ἄλλην ἐπ' αὐτῆς ὑπερώαν, οὕτως ὥστε ἡ μὲν ἔφερε πρὸς τοὺς πόδας τοῦ ἀγάλματος, ἡ δ' ἄνωτέρα πρὸς τὸ ἄνω μέρος αὐτοῦ.

Τὸ δὲ πρὸ τῆς εἰσόδου διάστημα ἦτοι τὸ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν ἀμέσως πρὸ αὐτῆς ἵσταμένων κιόνων, ἔκαλεῖτο Π ρ ό ν α ο ς, καὶ ἐκλείετο πολλάκις διὰ κιγκλίδων, αἵτινες συνήνουν τοὺς κίονας μετὰ τῶν παραστάδων.

Τὸ αὐτὸ δὲ διάστημα τῆς ἀντιπέραν, συνήθως τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ἐπίσης πολλάκις διὰ κιγκλίδων κλειόμενον, ἐλέγετο Ὁ π ι σ θ ό δ ο μ ο ς, χωρὶς ἡ σύνθεσις τῆς λέξεως νὰ αἰνίττηται ἀναγκαίως δωμάτιον, καθὼς καὶ ὁ πρόναος ἐλέγετο καὶ π ρ ό δ ο μ ο ς. Οὕτω λέγει ὁ Πολυδεύκης « τὸ πρὸ (τοῦ σηκοῦ) πρόδομος, καὶ τὸ κατόπιρ ὀπισθόδομος ⁽²⁾.

Τὸ δ' ὑπὸ τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ περιλαμβανόμενον μέρος ἦν ὁ Σ η κ ό ς ⁽³⁾, ἐνίοτε μὲν ἀπλοῦς, πολλάκις δὲ, διὰ διατειχίσματος διαιρούμενος εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν πρὸς τὴν εἴσοδον περιεῖχε τὸ ἄγαλμα, τὸ δ' ἕτερον συγκατηριθμεῖτο μετὰ τοῦ ὀπισθοδόμου, Ὁ π ι σ θ ό δ ο μ ο ς καὶ αὐτὸ καλούμενον, καὶ ἐχρησίμευεν ὡς ἀποθήκη ἢ ταμεῖον τοῦ ναοῦ. Οὕτως, ἐν ᾧ ὁ Διόδωρος ⁽⁴⁾ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Ὁπισθοδόμου ὡς περὶ τόπου ἀναπεπταμένου, καὶ λέγει· «Οὐ μόνον γὰρ ἐν τοῖς προνάοις καὶ τοῖς

— ⁽¹⁾ Tavol. Digest. L. XVI, 242 § 2. — ⁽²⁾ Α, 6. —

⁽³⁾ Αὐτ.— ⁽⁴⁾ ΙΔ, 44.

ὀπισθοδόμοις τῶν ἱερῶν, οὔτε δὲ τοῖς γυμνασίοις καὶ ταῖς κατὰ τὴν ἀγορὰν στοαῖς ἔγεμε πᾶς τόπος τῶν ἐργαζομένων», καὶ ὁ Πausanías (¹) τοῦ ὀπισθοδόμου τοῦ ναοῦ τῆς Ἥρας ὡς περιστυλίου τινος μνημονεύει διὰ τούτων· «Ἐν τῷ ὀπισθοδόμῳ δρυὸς ὁ ἕτερος τῶν κίωνων ἐστὶ », ἀλλαχοῦ παρίσταται καὶ περιγράφεται ὁ ὀπισθόδομος ὡς κεκλεισμένον χωρίον καὶ δωμάτιον, ὡς ὅταν αὐτὸς ὁ Πausanías, περιγράφων τὰς μετόπας τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς (²), ἀντιτάττῃ τὰς θύρας τοῦ ὀπισθοδόμου εἰς τὰς τοῦ ναοῦ, καὶ ὅταν ὁ Δημοσθένης ἀναφέρῃ (³) ὅτι ὁ ὀπισθόδομος ἐνεπρήσθη, ὅπερ (προκειμένου περὶ τοῦ Παρθενῶνος) ἐδύνατο μόνον νὰ ῥηθῇ ἐπὶ δωματίου ἔχοντος ἐμπρήσιμα μέρη, ἥτοι ὀροφὴν ξυλίνην. Προσέτι δ' ὁ Ἀρποκρατίων (⁴) λέγει· «Ὁ οἶκος ὁ ὀπισθεν τοῦ νεώ τῆς Ἀθηνᾶς οὕτω καλεῖται » τὸ δὲ Μέγα Ἐτυμολογικόν· «Ὀπίσω τοῦ νεώ . . . διπλοῦς τοῖχος ἔχων θύραν ». Ὡστε οἱ τοιοῦτοι τῶν μεγάλων ναῶν ὀπισθόδομοι συνέκειντο ἐκ δωματίου καὶ ἐκ προστάσεως, τῆς ἀποτελούσης μόνης τὸν ὀπισθόδομον ἐν τοῖς μικροῖς ναοῖς.

Ὁ δ' Ἰώνιος ῥυθμὸς (Πίν. Β, 1) εἶναι ἀπλῆ μόνον μεταρρύθμισις τοῦ Δωρίου, σύμφωνος πρὸς τὴν τάσιν τοῦ τῶν Ἰόνων αἰσθήματος πρὸς τὸ εὐχαρι καὶ ἐπιδεικτικόν, καὶ διαφέρει αὐτοῦ μόνον κατὰ τὰς ἀναλογίας καὶ τὰ κοσμήματα, ὧν τινὰ ἀποκρύπτουσι πολλάκις τοὺς τῆς ξυλοδομίας στοιχειώδεις σχηματισμούς. Ἐν γένει δ' εἰσὶ τοῦ Ἰωνίου ῥυθμοῦ τὰ σχήματα ἥττον ὀξέα, ἥττον ὀρθογώνια καὶ γεωμετρικά, πηγάζοντα οὐχὶ ἐξ ἀκριβοῦς ἀνάγκης, ὡς τὰ δώρια, στρογγυλότερα δὲ, μᾶλλον κυματίζοντα καὶ ἐπὶ τὸ εὐκοσμότερον ποικιλλόμενα.

(¹) Ε, 16. — (²) Αὐτ. 10. — (³) Κ. Τιμοκρ. 136. — (⁴) Φ. Ὀπισθόδομος.

Εἰσὶ δ' ἐν τῷ ῥυθμῷ τούτῳ οἱ κίονες κατ' ἀναλογίαν λεπτότεροι τῶν δωρίων, ἔχοντες συνήθως ὕψος 16 ἐμβάτων καὶ ἐπέκεινα, προσέτι δ' εἰς τὴν προσάλληλον θέσιν τῶν ἀραιότεροι, καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ ἐδάφους ἀμέσως ἀνεγειρόμενοι, ἀλλ' ἐπὶ βάσεων βαίνοντες. Εἴτε δὲ μονόλιθοι, εἴτε ἐκ σπονδύλων συγκείμενοι, ἔχουσι ῥαβδῶσιν ὡς καὶ οἱ δώριοι, ἀλλὰ συνήθως 24, καὶ ἐπομένως βαθυτέρας ἐκείνων, διατεμνομένας δ' οὐχὶ ὁξέως εἰς γραμμὴν ὡς ἐπὶ τῶν δωρίων, ἀλλ' εἰς ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν.

Αἱ δὲ βάσεις τοῦ κίονος (Πίν. Β. 1) σύγκινται ἅ. ἐκ τετραγώνου πλίνθου, ἥτις ὁμως πολλάκις ἐλλείπει· β'. ἐκ γογγύλης ζώνης, ἥτοι καμπύλης γραμμῆς ἐχούσης εἰσέχοντα καὶ ἐξέχοντα μέρη, τὰ ἐπόμενα· 1) Σπείραν (Torus), στρογγύλον ἡμικυκλικῶς ἐξέχον μέρος· 2) Σχοτίαν ἢ τροχίλον, μέρος στρογγύλον, κοίλως εἰσέχον· 3) Δευτέραν σπείραν, καὶ μεταξὺ πάντων τούτων τῶν μερῶν ἱμάντας· Τοιαῦται ἦσαν μάλιστα αἱ Ἀττικουργεῖς βάσεις, αἵτινες δὲν ἔχουσι πλίνθον. Αἱ δ' ἐν Ἰωνίᾳ ἰδίως εὐχρηστοί, ἀντὶ τῆς πρώτης σπείρας ἔχουσι πρῶτον τροχίλον.

Τοῦ δὲ κιονοκράνου (Πίν. Β) τὰ μέρη εἰσὶ τὰ ἀκόλουθα· 1) Ὑποτραχήλιον, τὸ ἄνω μέρος αὐτοῦ τοῦ κορμοῦ τοῦ κίονος, περίκοσμον, μὴ ἀπαντῶμενον ὁμως εἰμὴ εἰς τοὺς πολυτελεστέρους καὶ εἰς τῶν μεταγενεστέρων ἐποχῶν τοὺς κίονας· 2) Ἐχῖνος, ἥτοι ἡμισεία σπείρα πολλάκις δι' ὧν κοσμουμένη, καὶ ὑπ' αὐτὸν Ταινία κοσμουμένη συνήθως διὰ τοῦ λεγομένου Ἀστραγάλου λεσβίου, ὅστις παρίστησιν ὡς σειρὰν ἀμυγδάλων ἢ ἐλαιῶν εἰς κλωστήν ἐνειρμένων (ἶδε Πίν. Ι, τὴν κατωτάτην κεκοσμημένην ταινίαν), ἐνίοτε δ' ὑπὲρ αὐτὸν καὶ Σπείρα· 3) ὑπὲρ τὸν ἐχῖνον εἰς τὰς δύο πλευράς, χαριέντως κυματοῦντες, οἱ αὐλακες

(canalis), καὶ λήγοντας διὰ θαρράλεας καμπῆς εἰς τὰς ἑλίκας (volutæ), ὧν τὸ κέντρον καλεῖται Ὀφθαλμός (oculi) ἢ ἄξων. Εἰς δὲ τὰς ἄλλας δύο πλευράς, τὰς ἑλίκας ἀντικαθιστῶσι Προσκεφάλαια (Pulvini, Polster) (Πίν. Β, 3), διεζωσμένα δι' ἐνὸς ἢ πλειόνων ζωστήρων (Baltei). Ὑπὲρ τὰς ἑλίκας δὲ τελευταῖον μέλος εἶναι 7) ἡ Πλίνθος (abacus) μετὰ κυματίου ἄνωθεν. Εἰς τοὺς τῶν γωνιῶν κίονας τέλος αἱ ἑλικες καὶ τὰ προσκεφάλαια εἰσὶν οὐχὶ κατὰ τὰς δύο ἀντικειμένας, ἀλλὰ κατὰ τὰς δύο παρακειμένας πλευράς πάντοτε, ἵνα μὴ συνταραχθῇ ἡ διάταξις τῶν κιόνων εἰς τὰς πλευράς τοῦ οἰκοδομήματος, ὥς τοῦτο γίνεται δῆλον ἐκ τῆς κάτωθεν ὄψεως τῶν κιονοκράνων, ἐν Πίν. Α, 8.

Ὁ Βιτρούβιος, ἀποδίδων εἰς τὸν Ἰώνιον κίονα τὰς ἀναλογίας τοῦ γυναικείου σώματος, λέγει τὴν μὲν βάσιν αὐτοῦ ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὸ ὑπόδημα γυναικὸς, τὸ δὲ κιονόκρανον πρὸς τοὺς ἰούλους αὐτῆς ⁽¹⁾. Ὁ δὲ Ῥόσσιος, ἐπειδὴ τίνα ἐν Περσεπόλει κιονόκρανα κοσμοῦσι κριῶν προτομάς, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἡσύχιος λέγει «Κριός . . . μέρος τι τοῦ Κορινθίου κίονος», εἰκάζει ὅτι αἱ ἑλικες παριστῶσι κριοῦ κέρατα. Ἀλλὰ τά τε προσκεφάλαια, καὶ τὰ διαζώματα, καὶ τῶν ἐλίκων τὸ σχῆμα, καλῶς ἐξεταζόμενον, φαίνονται ἐνδεικνύντα μᾶλλον ἀνειλιγμένον ὕφασμα εἰς παράστασιν καὶ μίμησιν τῶν καλυμμάτων, ἅτινα πιθανῶς εἰς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἐνέδουν, ὥς τὰ ξόανα, οὕτω καὶ τοὺς ἱεροὺς καὶ ἀντὶ ξοάνων ἀνατεθειμένους κίονας, καὶ εἰς ἐπισήμους ἡμέρας ἴσως ἐνειλίσσοντο, καταλείποντα τὸν κίονα ἐμφανῇ καὶ γυμνόν.

Ὁ δὲ θριγξὸς, καθ' ὃ στηριζόμενος εἰς ὑψηλοὺς καὶ ἀραιοὺς κίονας, εἶναι ἥττον ὀγκώδης, καὶ δι' αὐτὸ χαριέστερος τοῦ δωρίου. Μέρη δ' αὐτοῦ εἰσὶ 1) τὸ ἐπιστύ-

(¹) IV, 1.

λιον, μὴ ὄν ἐπίπεδον, ὡς τὸ δώριον, ἀλλ' ἔχον τρεῖς διαιρέσεις, ταινίας καλουμένας (fasciæ), προεχούσας δὲ τὰς ἀνωτέρας τῶν κατωτέρω, ὡς φαίνεται ἐν Πίν. Β, 1). Ἄνωθεν δ' ἔχει κυμάτιον πολλάκις κατάγλυφον ἐπὶ ἀστραγάλου, καὶ ἐπὶ τοῦ κυματίου κανόνα (quadra). 2). Ὑπὲρ τὸ ἐπιστύλιον δ' ὑφύεται ἡ Ζωοφόρος, ἔχουσα εἰς τοὺς μείζονας ναοὺς ἐπειργασμένα πρόσθετα ζώδια ἢ γλυφὰς, καὶ κυμάτιον ἄνωθεν. 3). Τὸ δὲ Γεῖσον, κοῖλον καὶ αὐτὸ κάτωθεν, ἔχει ὑπὸ τὴν προέχουσαν αὐτοῦ ἐπιφάνειαν, καὶ ὑπὸ κυμάτιον, ἀντὶ προμόχθων καὶ σταγόνων, ὡς τὸ δώριον, πυκνὴν σειρὰν προεχόντων κύβων, οἵτινες καλοῦνται Ὀδόντες (denticuli) ἢ γεισοπόδισμα, καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν, σχεδὸν ἰσοπλατῇ πρὸς αὐτοὺς διαστήματα, καλοῦνται Μετοχαί (intersectiones). Συνήθως ὁμῶς τὰ Ἀττικὰ οἰκοδομήματα στεροῦνται τῶν ὀδόντων τούτων. Ἄνωθεν δὲ τοῦ γείσου, μετὰ κυμάτιον πάλιν, ἔστιν ἡ Ὑδρορήση (sima), ἄνωθεν δι' ἀνθεμίων κεκοσμημένη, καὶ κατὰ τὰς γωνίας κεφαλαῖς λεόντων ἢ ἀπλῶς ὀπὰς ἔχουσα. Ὁ δὲ τοῖχος ἔχει κρηπίδα ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τῶν κιόνων τὰς βάσεις, ἀντικρυ δὲ τῶν ἐπιστυλίων ἐπικρανίτιδα ἢ ζώνην, εἰργασμένην ἀναλόγως τοῦ ὑποτραχηλίου τῶν κιόνων· ὅπου δ' οἱ χίονες δὲν ἔχουσιν ὑποτραχήλιον, μόνον κυμάτιον. Ἡ δ' Ἰωνικὴ θύρα ἔχει τὰ προστομιαῖα καὶ ζυγὰ διηρημένα εἰς τρεῖς ταινίας, ὡς τὰ ἐπιστύλια, καὶ κεκοσμημένα πολλάκις δι' ἀστραγάλων. Τὸ ὑπέρθυρον ἔχει ἑκατέρωθεν προέχοντα κοσμήματα, τὰ καλούμενα ὦτα ἢ παρωτίδας ἢ προμόχθους (console).

Καθωραίζοντο δ' οἱ ναοὶ ἀμφοτέρων τῶν ρυθμῶν, οἱ μεγάλοι μάλιστα, καθ' ὅλα τὰ κοσμητικὰ αὐτῶν μέρη καὶ διὰ παντοίων γραπτῶν ποικιλμάτων, οἷον τὰ μὲν κυμάτια καὶ αἱ ταινίαι ἐγράφοντο δι' ἀστραγάλων λεσ-

βίων ἢ διὰ μαιάνδρων (Πίν. Α, 10). αἱ δὲ τρίγλυφοι ἐβάφοντο κυαναῖ· τῶν μετοπῶν, τῆς ζωοφόρου καὶ τῶν αἰτωμάτων τὰ ζώδια ἐχρωματίζοντο ποικίλως, καὶ εἰκάζεται ὑπὸ τινων μετὰ πολλῆς πιθανότητος, ὅτι καὶ οἱ τοῖχοι αὐτοὶ καὶ οἱ κίονες ἐχρίοντο διὰ χρωμάτων τινων ἐλαφρῶν, ἂν ᾗσαν ἐκ λίθου λευκοῦ, ἢ, ἂν ᾗσαν ἐκ πώρου, ὅτι ἐκαλύπτοντο διὰ χρίσματος κεχρωματισμένου.

Οἰκοδομήματα.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐποχῆς ταύτης, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν τυράννων, ἐφ' ὧν ἡ ἀρχαία φυλὴ ἐξηκολούθει ἀναμφιβόλως ἔχουσα τῆς τέχνης τὴν παρακαταθήκην, ἀνηγείροντο εἰσέτι οἰκοδομήματα τοῦ ἀρχαίου ρυθμοῦ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων. Τοιαῦτα δὲ μνημονεύονται ὑπὸ τῶν συγγραφέων τὰ ἐπόμενα·

α'. Ἡ ἐν Σπάρτῃ Σκιᾶς. Ταύτην ὠκοδόμησε Θεόδωρος ὁ Ῥοίκου, υἱὸς τοῦ οἰκοδομήσαντος τὸ ἐν Σάμῳ Ἡραῖον ἐν Ὀλ. 45, θολοειδῇ, ἐπομένως κατὰ τὸν τρόπον τῶν θησαυρῶν (1).

β'. Μύρων ὁ τύραννος τῶν Σικυωνίων, νικήσας τὴν 33 Ὀλ., ὠκοδόμησεν ἐν Ὀλυμπίᾳ θησαυρὸν τῶν Σικυωνίων, ἔχοντα δύο θαλάμους χαλκοῦς, χαλκοῖς δηλαδὴ ἀναμφιβόλως πετάλοις ἔνδον περικεκολλημένους, ἐξ οὗ καταδείκνυται ὅτι, ὡς τὸ ὄνομα, εἶχεν οὗτος καὶ τὸ σχῆμα τῶν ἀρχαίων θησαυρῶν. Τῶν δὲ θαλάμων ὁ μὲν ᾗν «δῶριος», ὁ δὲ «ἐργασίας τῆς τῶν Ἰώνων» (2)· καὶ τὸ περίεργον οἰκοδομήμα τοῦτο συνέδει τὸν ἀρχαῖον μετὰ τῶν δύο νεωτέρων ρυθμῶν.

γ'. Ὁ Γιτιάδας, «ἀνὴρ δῶριος», κατὰ Πausa-

(1) Πaus. Γ, 12. — Ἐτ. Μέγ. φ. Σκιᾶς. — (2) Πaus. ΣΤ, 19.

ίαν ⁽¹⁾, ὠκοδόμησεν ἐν Σπάρτῃ ἐπὶ τοῦ α. Μεσσην. πολέμου (ἐν Ὀλ. 14, α), κατ' ἄλλους ὁμῶς πολὺ μεταγενεστέρως, ὡς κατωτέρω ῥηθήσεται, τὸν ναὸν τῆς Χαλκιοίχου Ἀθηνᾶς, χαλκῷ διακεκολλημένον χοντα δὲ ζώδια ἐπειργασμένα «μέγιστα καὶ θέας ἄξια», ὥς οὖ, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος, προφανές εἶναι ὅτι ὁ ναὸς ἦν κεκοσμημένος κατὰ τὸν ἀρχαῖον ῥυθμόν. Εἶχεν ὁμῶς ἀρχίσει ἡ ἀνέγερσις αὐτοῦ ἐπὶ Τινδάρειῳ ἤδη καὶ ἐπὶ τῶν παίδων αὐτοῦ.

Καὶ ἄλλα δὲ διάφορα οἰκοδομικὰ ἔργα κοινωφελῇ συγχρόνως καὶ γιγαντιαῖα ἐξετελοῦντο κατὰ τὰς παραδοσεις τῆς ἀρχαίας τέχνης ἰδίως ἐπὶ τῶν τυράννων, ὡς τὰ ὑπ' Ἀριστοτέλους ⁽²⁾ θαυμαστικῶς ἀναφερόμενα Πολυκράτεια ἔργα, τὰ αὐτὰ ἴσως ἂ λέγει ὁ Ἡρόδοτος ⁽³⁾, «Σαμίων ... μέγιστα ἀπάντων Ἑλλήνων ἐξεργασμένα», ἀναφέρων ῥητῶς ὁ δ ρ α γ ω γ ε ῖ ο ν ἐπταστάδιον ὀρυκτὸν, διασχίζον μέγα ὄρος, ὀρυχθὲν ὑπὸ τοῦ Μεγαρέως Εὐπαλίνοιο τοῦ Ναυστρόφου· καὶ χῶμα ἐν τῷ λιμένι, χωροῦν εἰς δύο σταδίων μῆκος καὶ 20 ὀργυίων βάθος. Τότε ἐγένοντο καὶ αἱ κρήναι, ἥτε ἐν Ἀθήναις Καλλιρρόη, ἣν κατασκεύασαντες οἱ τύραννοι, μετωνόμασαν Ἐννεάκρουνον ⁽⁴⁾, καὶ ἥτις εἰς νεωτέρους χρόνους, ἐκλιπούσης τῆς οἰκοδομῆς, ἐπανέλαβε παρὰ τῷ λαῷ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα· καὶ ἡ ἐν Μεγάροις τοῦ Θεαγένους, γαμβροῦ τοῦ Κύλωνος (Ὀλ. 45), ἡ τῶν Σιθνίδων νυμφῶν λεγομένη, ἀμεγέθους εἶνεκα καὶ κόσμου καὶ εἰς τὸ πλῆθος τῶν κίωνων θέας ἄξια ⁽⁵⁾, μετοχετευθεῖσα ἀπὸ πηγῆς ἣν ἐκάλουν Ῥοῦν, καὶ ἥτις καὶ σήμερον ἐτι ἀφθόνως ῥέει πρὸς βορρᾶν τῶν Μεγάρων κατὰ τὰ Πηγάδια. Ἦν δ' ἡ κρήνη βεβαίως ὅπου ἀνηγέρθη ἐσχάτως νέα παρὰ τὸ δημοτικόν

(1) Γ, 17. — (2) Πολ. Ε, 19. — (3) Γ, 60. — (4) Θουκ. Β, 15. — (5) Πaus. Α, 40.

σχολεῖον, διότι αὐτόθι ἠνοίγοντο αἱ ἀπ' αὐτῆς ἀναμφισβητήτως κληθεῖσαι Νυμφάδες πύλαι.

Ἀλλὰ καί τινες τῶν κατὰ τὸν δώριον ῥυθμὸν ἀνεγερθέντων ἀρχαιοτάτων τῆς Ἑλλάδος ναῶν μνημονεύονται ὡς ἐπ' αὐτῆς τῆς εἰς Πελοπόννησον εἰσβολῆς τῶν Δωριέων, ἣ ὀλίγον μετ' αὐτὴν οἰκοδομηθέντες· οὕτω

α'. Τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ Ἡραῖον λέγεται οἰκοδομήσας πρῶτος ὁ Ὀξύλορ, ὀκτὼ ἔτη μετὰ τὴν ἀφίξιν του (1).

β'. Τὸ ἐν Ἀργεῖ, αὐτὸς ὁ Δῶρορ (2).

γ'. Περὶ δὲ τοῦ ἐν Σάμῳ Ἡραίου μαρτυρεῖ ὁ Βιτρούβιος (3), ὅτι ἦν δωρίου ῥυθμοῦ καὶ αὐτὸ, ὁ δὲ Ἡρόδοτος (4) λέγει· «Νηὸς μέγιστος πάντων νηῶν τῶν ἡμεῖς ἴδμεν», διότι τῆς Ἐφέσου τὸ Ἀρτεμίσιον ἦν εἰσέτι ἀτελὲς ἐπ' αὐτοῦ. Ἀρχιτέκτων δ' αὐτοῦ ἦν Ροῖκορ ὁ Φιλέορ, ἐν Ὀλ. 35—45. Φαίνεται δ' ὅτι μετὰ ταῦτα, ἴσως ἐπὶ Πολυκράτους (Ὀλ. 55), ἂν ὄχι ἀφ' οὗ ἐπυρπολήθη ἐπὶ Ἀλεξάνδρου, μετεσκευάσθη εἰς ῥυθμὸν Ἰώνιον, ὃν ἔχουσι τὰ ἤδη σωζόμενα αὐτοῦ ἐρείπια, καθ' ἃ, μῆκορ μὲν εἶχε 364 ἀγγλ. ποδῶν, πλάτορ δὲ 189 (5).

δ'. Τὸ ἐν Ἀθήναις Ὀλύμπιον, τὸ πρὸς τὸν Ἰλισσὸν, θεμελιωθὲν ὑπὸ Πεισιστράτου (Ὀλ. 45) κατὰ δώριον ῥυθμὸν, δι' ἀρχιτεκτόνων Ἀντιστάτου, Καλλαισχόρου, Ἀντιμαχίδου καὶ Πωρίνορ, ἦν κολοσσιαῖον οἰκοδόμημα, μεῖναν μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἡμιτελὲς, ὥστε καὶ ὁ Δικαίαρχορ, μαθητῆρ τοῦ Ἀριστοτέλους, λέγει περὶ αὐτοῦ (6). «Ὀλύμπιον ἡμιτελὲς μὲν, κατάπληξιν δ' ἔχον τὴν τῆς οἰκοδο-

(1) Πaus. E, 16.— (2) Vitruv. IV, 1, 3.— (3) VII, præf.— (4) I, 60.— (5) Leake, As. Min. 34, 8. - Ion. Antiq. I, ch. 5.— (6) Σελ. 8. Huds.

μῆς ὑπογραφῇ, γεγόμενον δ' ἂν βέλτιστον εἶπερ συνετε-
λέσθη.

έ. Τὸ ἐν Ἀθήναις Πύθιον, ἐπίσης θεμελιωθὲν
ὑπὸ τῶν Πεισιστρατιδῶν, βορειότερον τοῦ Ὀλυμπίου,
ἔμεινε καὶ αὐτὸ ἀτελές (¹).

ς'. Τὸ ἀρχαῖον Ἐκατόμπεδον ἐν Ἀθήναις
ὑποτίθεται ὅτι ἦν ναὸς ἱστάμενος ὅπου μεταγενεστέ-
ρως ἀνηγέρθη ὁ Παρθενῶν. Περὶ αὐτοῦ λέγει ὁ Ἡσύ-
χιος· «Ἐκατόμπεδον γέως ἐν τῇ Ἀκροπόλει . . . μείζων τοῦ
ἐμπρησθέντος ὑπὸ τῶν Περσῶν ποσὶ πεντήκοντα». Λείψανα
αὐτοῦ εἰσὶν ἴσως τὰ ἐν τῷ βορείῳ τείχει τῆς Ἀκροπό-
λεως ἐντετειχισμένα, σπόνδυλοι ἀτελῆ τὴν ῥάβδωσιν
ἔχοντες, διάμετρον δὲ 1', 7'', μετόπαι μαρμάρου ἄνευ
τύπων, τρίγλυφοι κυαναῖ, πρόμοχθοι μέλανεσ μετὰ
τῶν μετοχῶν ἐρυθρῶν· προσέτι δὲ καὶ διάφοροι πήλιναι
γραπταὶ κεραμίδες ἡγεμόνες καὶ ὑδροῤῥόαι καὶ ται-
νίαι, αἵτινες εὐρέθησαν ὑπὸ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν
τοῦ Παρθενῶνος (²). Ἐπίσης δὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ
ὥς ἐξ αὐτοῦ σωζόμενον καὶ τὸ ἐκ πώρου ὠκοδομημένον
θεμέλιον τοῦ Παρθενῶνος, οὗ ὁ ἄξων δὲν ἀντιστοιχεῖ
ἀκριβῶς πρὸς τὸν τοῦ ναοῦ. Ἀλλὰ τινες (³) ἠμφισβήτη-
σαν τὴν ὑπαρξιν ἀρχαίου Ἐκατομπέδου, δι᾽ ἰσχυρισθέντες
ὅτι ἡ ἀνωτέρω φράσις τοῦ Ἡσυχίου αἰνίττεται τὸν Παρ-
θενῶνα, ὅστις καὶ Ἐκατόμπεδος ναὸς ἐλέγετο, καὶ
τὸν ναὸν τῆς Πολιάδος.

ζ'. Ὁ ἐν Σουνίῳ τῆς Ἀθηναίων ἐξάστυλος
περίπτερος. Πολλοὶ αὐτοῦ κίονες ἴστανται ὀρθοὶ εἰς θέ-
σιν γραφικωτάτην, ἐπ' αὐτῆς τῆς ἐσχάτης ἁκρας τῆς
Ἀττικῆς. Καὶ κατὰ μὲν Λεΐκιον (⁴) καὶ Μύλλερρον (⁵)

(¹) Πaus. A, 19. - Σουίδ. φ. Πύθιον. - Θουκ. B, 15. Στ. 54.-
Στράβ. σελ. 404. — (²) Ἀρχ. Ἐφ. 6, 7, 8, 12, 13, 25.—
(³) Müller ἐν Leakes Athens. Uebers. Nachtr. u. Bericht σελ.
448, 9.— (⁴) On the Dem. σ. 39.— (⁵) Handb. § 109.

ἀνηγέρθη κατὰ τὴν μεταγενεστέραν ἐποχὴν. Κατ' ἄλλους ὁμῶς οἱ κίονες αὐτοῦ, ἔχοντες ὕψος μόνον 11 1|2 ἐμβατῶν (Διαμ. 3 1|2') καὶ μόνα 16 διαξέσματα, φαίνονται ἀνήκοντες εἰς ἀρχαϊκώτερον ρυθμὸν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ὅπισθεν τοῦ ναοῦ σώζονται προσέτι καὶ λείψανα προπύλου δωρικοῦ, ἄγοντος πρὸς αὐτὸν (1).

Ἡ τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος ἡ ἀνοικοδόμησις μετὰ τὸν ἐμπρησμόν τοῦ ἀρχαίου ἐξεμισθώθη ὑπὸ τῶν Ἀμφικτυόνων (ἐν Ὁλ. 58 γ') τριακοσίων ταλάντων, ἥτοι 1 ἑκατομμυρίου καὶ 700 χιλιάδων δραχμῶν, αἵτινες ἰσοδυνάμουν τότε πρὸς 5,400,000 (2). Τὸ τέταρτον τῆς ποσότητος ταύτης ἐπορίσθησαν οἱ Δελφοὶ δι' ἐράνων, οὓς συνέλεξαν μέχρις Αἰγύπτου (3). Ἀντιφιλοτιμούμενοι δ' οἱ πολυκτῆμονες Ἀθηναῖοι Ἀλκμαωνίδαι πρὸς τοὺς τότε κρατοῦντας Πεισιστρατίδας, καὶ πρὸς τὰ ἐν Ἀθήναις ἐκείνων οἰκοδομήματα, ἐμισθώσαντο αὐτοὶ τὸν ναόν, καὶ ἀνήγειραν αὐτὸν λαμπρότερον τοῦ παραδείγματος, ἐκ πώρου μὲν τὸν λοιπὸν, ἀλλὰ τὸ μέτωπον ἐκ Παρίου λίθου (4), δι' ἀρχιτέκτονος Σπινθάρου τοῦ Κορινθίου. Ἀλλ' ὥς μαρτυρεῖ ὁ Αἰσχίνης (5), ἡ οἰκοδομὴ μεταγενεστέρως μόνον συνετελέσθη, ἐν Ὁλ. 95. Ἦν δ' ὁ ναὸς ἐξάστυλος, ἔχων τὸν μὲν ἔξω ρυθμὸν δώριον, τὸν δ' ἔσω Ἰώνιον, καὶ προσέτι ὑπαιθρος (6), καὶ τὸ ὑπαιθρον αὐτοῦ μέρος ἐκαλεῖτο Ἐκατόμπεδον (7), ἔχων ὥς ὅλοι οἱ ὑπαιθροὶ Πρόναον καὶ ἄδυτον. Τὴν σήμερον δ' ὀλίγιστα λείψανα αὐτοῦ σώζονται εἰς Καστρί, κυρίως μόνον ὁ τοῦ τοῦ περιβόλου, ὅλος κεκαλυμμένος ὑπὸ ἐπιγραφῶν.

(1) Ion. Antiq. II, ch. 5. Pl. 9, 14. — Uned. Ant. ch. 8.—

(2) Bæckh, staatshaushalt. d. Ath. I, 355. — (3) Ἡρόδ. B, 180.— (4) Αὐτ. E, 62.—(5) K. Κτησιφ. § 116.— (6) Ἰουστ. XXIV, 8. — Εὐριπ. Ἰων. 1567. — (7) Φιλόστρ. Ἀπολλ. Τυαν. 5, 11.

θ'. Ἐν Αἰγίνῃ, περί τὰς δύο ὥρας μακρὰν τῆς πόλεως, πρὸς τὸ βορειοανατολικόν, κεῖνται ἐφ' ὑψηλοῦ ὄφου ὑπὲρ τὴν θάλασσαν μεγαλοπρεπῇ λείψανα ἀρχαίου ναοῦ ἐκ πώρου ξανθοῦ, τὸν ὄροφον καὶ τὸ γείσον αρμάρινα ἔχοντος. Ἦν δ' ὁ ναὸς ἐξάστυλος, περίτερος, καὶ, ὡς φαίνεται, ἐντὸς ὑπαιθρος, ἔχων κίονας 10 1/2 ἐμβατῶν, καὶ διαστάσεις 94 × 45'. Πρὸ πάντων δὲ περίεργος εἶναι διότι διατηρεῖ προφανῇ ἵχνη χρωματισμοῦ εἰς τὰ διάφορα αὐτοῦ μέρη, καὶ οἱ μὲν τοῖχοι τοῦ σηκοῦ, οἱ κίονες καὶ ἡ ἐπὶ τῶν τριγλύφων ταινία, ἐρυθρά, αἱ δὲ τρίγλυφοι μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὰς κανόνων καὶ τῶν σταγόνων καὶ τοῦ ἀετοῦ τὸ τύμπανον, κυανᾶ, καὶ αἱ ἐπικρανίτιδες καὶ αἱ ἡγεμόνες κεραμίδες, γραπτὰ ἀνθέμια κίτρινα καὶ πράσινα. Τινὲς ἐξέλαβον αὐτὸν ὡς ναὸν τοῦ Πανελληνίου Διὸς κατὰ Πausanίαν, λέγοντα (1). «Τὸ δὲ Πανελλήνιον ὅτι μὴ τοῦ Διὸς τὸ ἱερόν, ἀλλ' ὁ ὄρος ἀξιόλογον εἶχεν οὐδὲν», καὶ κατὰ Θεόφραστον (2), οὗ ὁμως τὸ χωρίον. «Ἐὰν ἐν Αἰγίνῃ ἐπὶ τοῦ Διὸς τοῦ Ἑλλανίου νεφέλη καθίῃται, ὡς τὰ πολλὰ ὕδωρ γίνεται», ἀναφέρεται εἰς τὸ ὄρος καὶ οὐχὶ εἰς τὸ ἱερόν. Δύναται δὲ νὰ εἶναι καὶ τὸ Ἡράκλειον, ὃ ἀναφέρει ὁ Ξενοφῶν (3). «Ὁ Χαβρίας ἀποβάς... εἰς Αἶγιναν πορρώτέρω τοῦ Ἡρακλείου ἐν κοίλῳ χωρίῳ» κτλ. Ἀλλὰ τούτων πάντων πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ἦν οὗτος ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, εἰς ὃν, καθ' Ἡρόδοτον (4), οἱ Αἰγινῆται ἐναπέθηκαν ἐν Ὀλ. 65. τὰς καπρίους πρῶρας τῶν ἡττηθέντων Σαμίων. Ἐπιγραφὴ δ' ἀνακαλυφθεῖσα εἰς δύο σταδίων ἀπόστασιν πρὸς δυσμὰς τοῦ ναοῦ, καὶ λέγουσα ἀρχαίοις γράμμασι «τέμενος Ἀθηναίης», ἐδύνατο νὰ ἄρῃ πᾶσαν ἀμφιβολίαν περί τῆς ταυτότητος αὐτοῦ, ἂν ἐντὸς αὐτῶν τῶν ἐρειπίων δὲν εἶχεν εὗρεθῇ καὶ ἑτέρα, μετα-

(1) Β, 30. — (2) Π. σημ. Ὑετ. — (3) Ἑλλ. Ε, 1, 10. — (4) Γ, 59.

γενεστέρας ὁμῶς αὕτη καὶ Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, φέρουσα τὰς λέξεις « Διὶ Παρελλήνῳ ». Ἀλλὰ τελευταῖον τ' ἀνευρεθέντα τῶν ἀετωμάτων τοῦ ναοῦ ἀγάλματα ἔλυσαν τὸ ζήτημα ὑπὲρ τῆς Ἀθηνᾶς, ἥ δὲ πρὸς τὸν Δία ἐπιγραφὴ καὶ τοῦ Πausανίου ἡ περικοπὴ πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἀναφέρονται εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Διὸς, οὗ λείψανα σώζονται ἐπὶ τῆς ὑψίστης κορυφῆς τοῦ ὄρους. Τῆς 50 Ὀλυμπιάδος ἀρχαιότερα δὲν εἶναι ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ τούτου, διότι ἐν τοῖς ἐρειπίοις εὐρίσκονται λίθινοι κέραμοι, ὧν τὴν κατασκευὴν τότε λέγεται ἐφευρὼν Βύζας ὁ Νάξιος ⁽¹⁾. ἀλλ' οὐδὲ τῆς 75 Ὀλυμπιάδος δύναται νὰ ᾔῃναι προγενεστέρα, διότι ἐπ' ἐκείνης οἱ Πέρσαι ἐπυρπόλησαν πάντα τῆς Αἰγίνης τὰ ἱερά ⁽²⁾. Ἡ εὐπρέπεια ὁμῶς τοῦ ναοῦ καὶ ὁ γλυπτικὸς πλοῦτος, προσέτι δὲ καὶ ἡ χρῆσις τοῦ Παρίου ἀντὶ τοῦ Πεντελησίου μαρμάρου εἰς τὰ κοσμητικὰ αὐτοῦ μέρη, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀσφαλεῖς σχεδὸν ἐνδείξεις ὅτι ἀνηγέρθη ἔτι ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς νήσου, ἥτοι πρὸ τῆς 81 Ὀλυμπιάδος.

ί.) Καὶ ἄλλος ναὸς ὑπῆρχεν ἐν Αἰγίνῃ, ὁ τῆς Ἀφροδίτης, περὶ οὗ ὁ Pausanias λέγει· « πλησίον δὲ τοῦ λιμένος, ἐν ᾧ μάλιστα ὁρμίζονται, ναὸς ἐστὶν Ἀφροδίτης ⁽³⁾. Τούτου εἰσὶ λείψανα, εἰς θέσιν τοῦ λιμένος ὑπερκειμένην, τρία ἀλλεπάλληλα στρώματα ἐξ ἐγχωρίου πώρου, καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν ὀρθίος ἱστάμενος κίων ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου, 11 περίπου ἐμβατῶν ἔχων ὕψος ⁽⁴⁾. Ἐνταῦθα εὖρον μεταξὺ τῶν ἐρειπίων ἀγαλμάτιον ἐκ γῆς ὀπτῆς, παριστῶν Ἀφροδίτην κατὰ τὸν ἀρχαῖον τρόπον ἐστολισμένην.

ιά. Ἐν Κορίνθῳ σώζονται ἑπτὰ κίονες τοῦ περιστυλίου ναοῦ τῆς Χαλαινίτιδος Ἀθηνᾶς κατὰ πᾶσαν πιθα-

(1) Paus. E, 10.—(2) Herod.—(3) B, 29.—(4) Ion. Antiq. ch. 6. Pl. 1.

ότητα (1). Φαίνεται δ' ἀνήκων εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην τοῦ δωρίου ῥυθμοῦ διάπλασιν, διότι οἱ κίονες, ἐξ ἐγγωρίου τιτανώδους πώρου κατεσκευασμένοι, καὶ διὰ στερεοῦ ἐπιχρίσματος κεκαλυμμένοι, ἔχουσι μόλις 8 ἐμβατῶν ὕψος, καὶ δὲ κιονόκρανα, βαρέα, ἔχουσι λίαν ἐξέχουσιν τὴν πλίνθον καὶ ἰσχυρῶς πεπιεσμένον τὸν ἐχῖνον.

Ἡσκήθη δὲ κατὰ ταῦτά ὁ δώριος ῥυθμὸς καὶ εἰς τὰς ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ ἐλληνικὰς ἀποικίας αἵτινες ἦσαν μεταγενέστεραι τῆς δωρικῆς εἰσβολῆς· καὶ πολλὰ καὶ ἀξιόλογα σώζονται αὐτόθι ἐκ τῶν χρόνων ἐκείνων ἐρείπια, ὧν τὰ κυριώτερα εἰσὶ·

α. Εἰς τὴν πόλιν Παῖστον (Ποσειδωνίαν ἢ Ποσείδιον) ἐν Λευκανίᾳ τῆς κάτω Ἰταλίας, ἀποικίαν τῶν ἐκ Τροιζήνος Σιβαριτῶν (2), τέσσαρες ἀρχαῖοι ναοὶ, κείμενοι πλησίον ἀλλήλων.

1. Ὁ μέγιστος αὐτῶν, πιθανῶς ναὸς Ποσειδῶνος, εἶναι περίπτερος, ἐξάστυλος, σύστυλος, διαστάσεις ἔχων $\times 19579'$, καὶ ἐντὸς ὑπαιθρος. Σώζεται δ' αὐτοῦ ὅλον τὸ περιστύλιον ἐκ κιόνων βαρέων, ὕψος ἐχόντων ὀκτὼ ἐμβατῶν· προσέτι δὲ καὶ ὁ θριγκὸς, καὶ τὰ ἀετώματα, καὶ εἶναι ὁ μόνος ἀρχαῖος ναὸς, ὁ διατηρῶν τὴν ἐσωτερικὴν ἐπάλληλον στοᾶν τῶν ὑπαίθρων. (Τὸ διάγραμμα αὐτοῦ ἐν Πίν. Β, 4, ἡ δὲ διατομὴ Αὐτ. 5).

2. Μικρὸς ναὸς τῆς Δῆμητρος, πολὺ νεώτερος καὶ ἄριστα διατετηρημένος, ὁμοῖος τὸν ῥυθμὸν μετὰ τοῦ πρώτου, καὶ τοὺς κίονας ἔχων τῶν αὐτῶν ἀναλογιῶν, μετ' ἰσχυρᾶς ἐντάσεως, καὶ συνεσταλμένους περὶ τὸν τράχηλον, ἐν δὲ τῷ προνάῳ ἐπιβαίνοντας ἐπὶ βάσεων ἢ σπειρῶν. Ἐντὸς δὲ διαιρεῖται εἰς δύο θαλάμους, ὧν ὁ ἐνδότερος περιεῖχε τὸ ἄγαλμα. (Διαστ. $107 \times 47'$).

(1) Πaus. Β, 11. - Ἰδ. τὸ ἐμὸν Souvenirs d'une excurs. d'Ath. en Arcadie, ἐν Mém. de l'Ac. des Insc. et B. Lettres, T. V, ser. I, part. 1. Σ. 37 — (2) Στραβ. Ε.

3. Ἄλλος ναὸς παρὰ τῷ ἀμφιθεάτρῳ τῆς πόλεως εἶναι πιθανῶς μεταγενεστέρα ἐπισκευὴ ἀρχαίου οἰκοδομήματος· διότι τὰ κιονόκρανα εἰσὶ μεταγενέστερα καὶ ἰδιόρρυθμα, ἐν ᾧ ἀρχαία εἶναι ἢ ἐπ' αὐτῶν ζώνη, ὡς ἐπίσης καὶ αἱ μετόπαι, ἃς κοσμοῦσιν ἀρχαῖαι γλυφαί.

4. Στοὰ ἄριστα διατηρουμένη, ἐκ σκληροῦ ὑπολεύκου πώρου, ἔχει 9 κίονας κατὰ μέτωπον, καὶ πτερώματα 18 κιόνων ἐκατέρωθεν, ἐντὸς δὲ δευτέραν σειρὰν κιόνων, καὶ ζώνην λείαν ἄνευ τριγλύφων.

6'. Ἐν Μεταποντίῳ τῆς Λευκανίας ὑφίστανται 15 κίονες ναοῦ ἐξαστύλου περιπτέρου, ἔχοντες 10 ἐμβατῶν ὕψος.— Ὅμοίως δὲ καὶ ἐρείπια ἄλλου ναοῦ, οὗ ἡ ὑδρορρόη καὶ ἡ ὀροφή εἰσὶν ἐκ γῆς ὀπτῆς καταγράφου, ὡς τὰ ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τὸν Παρθενῶνα εὑρεθέντα τεμάχια.

γ'. Ἐν Συρακούσαις ὠκοδομήθη περὶ τὰ τέλη τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπὶ Ἰέρωνος (Ὁλ. 75, γ') ναὸς Ἀθηναῖς εἰς τὸ μέρος τὸ καλούμενον Ὀρτυγίαν. Ἦν δὲ περίπτερος, ἐξάστυλος, ἔχων κίονας 9 ἐμβατῶν ὕψους, καὶ ἐν τῷ προνάῳ ἐπιβαίνοντας ἐπὶ βάσεων. Ἐπὶ τοῦ ἀετώματος δ' ὑπῆρχεν ὡς ἀκρωτήριον κεφαλὴ γοργῶνος, φαινομένη ἄνω τῶν τειχῶν, καὶ εἰς αὐτὴν οἱ ἀποπλέοντες ἔθυσον τελευταῖον. Αἱ δὲ θύραι τοῦ ναοῦ εἶχον χρυσελεφάντινα κοσμήματα, καὶ ὁ Κικέρων, κατηγορῶν τὸν ἀρχαιοκλόπον Οὐῆρρον ὅτι ἥρπασεν αὐτὰ, κηρύττει τὸν ναὸν τὸ κάλλιστον οἰκοδόμημα ὅλης τῆς νήσου. Τούτου σώζεται τὸ ἐρείπιον, καὶ μετεβλήθη εἰς ἐκκλησίαν, διατειχισθέντος τοῦ περιστυλίου.

δ'. Ἐν Ἀκράγαντι, εἰς τὴν μεσημβρινὴν τῆς Σικελίας πλευρὰν, διηγεῖται ὁ Διόδωρος ⁽¹⁾ ὅτι οἱ Καρχηδόνιοι αἰχμάλωτοι ὠκοδόμησαν ἐπὶ Θήρωνος (Ὁλ. 73, β'—76, δ') ναοὺς μεγίστους. Καὶ τῷ ὄντι παρὰ τὸ

(¹) ΙΑ, 25.

μεσημβρινὸν τῆς πόλεως τεῖχος σώζονται μέχρι τοῦδε τριῶν ἐξ αὐτῶν ἐρείπια.

1. Τὸ ἐν ἐπὶ ἐπιπέδου, εἰς ὃ φέρουσι τέσσαρες ἀναθήραι, ὑψούμενον ἐπὶ πέντε βαθμίδων, εἶναι ναὸς ἐξάστυλος, περίπτερος, τῆς Ἡρα καθ' ἣ εἰκάζεται, διαστάσεις ἔχων 124×54 . Ἐξ αὐτοῦ ὑφίστανται οἱ ἡμίσεις τῶν κιόνων.

2. Δυτικῶς δ' αὐτοῦ ἄλλος ἐξάστυλος ἐν παραστάσι, σώζεται ὁλόκληρος, ἔχων 128×50 μῆκος καὶ πλάτος, καὶ ἐπεκλήθη τῆς Ὀμονοίας, διότι εὐρέθη ἐκεῖ που ἐπιγραφὴ, ἀναφέρουσα τὴν Θεὰν ταύτην. Μετεποιήθη δ' εἰς ἐκκλησίαν, ἥτις ὁμως καὶ αὐτὴ κεῖται σήμερον ἔρημος.

3. Ἐτι δυτικώτερον ἦν ὁ ναὸς τοῦ Ἡρακλέους, ὁ περιέχων ἄλλοτε τὸν περίφημον τοῦ Θεοῦ χολοσσόν, ὃν ἤρπασεν ὁ Οὐηρρός. Ἡδὴ δὲ σώζεται αὐτοῦ εἰς μόνος κίων ὀρθίος μεταξὺ σωροῦ ἐρειπίων, ἐν οἷς ἀπαντῶνται καὶ γραπτὰ ποικίλματα τοῦ θριγκοῦ.

ε. Ἐν Σελινοῦντι, εἰς τὴν μεσημβρινοδυτικὴν παραλίαν τῆς Σικελίας, κτίσματι μὲν τῶν Φοινίκων, ἀποικισθέντι δ' ἐν Ὀλ. 38, ἀ. ὑπὸ τῶν ἐν Ἰβλα Μεγαρέων, ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, σώζονται τριῶν ἀρχαίων ναῶν ἐρείπια.

1. Ὁ βορειότερος ἦν μέγιστος, ὀκτάστυλος, ὑπαιθρος, ἴσως οὐδέποτε συντελεσθεὶς, καὶ ἀποδίδοται εἰς τὸν Ὀλύμπιον Δία. Οἱ δὲ κίονες αὐτοῦ εἰσὶν 9 ἐμβατῶν, καὶ αἱ διαστάσεις 161×79 .

2. Ὁ μετ' αὐτὸν ἦν ἐξάστυλος, ἔχων κίονας τῶν αὐτῶν ἀναλογιῶν, καὶ μῆκος καὶ πλάτος 197×73 .

3. Ὁ δὲ νοτιώτερος ἦν ἐπίσης ἐξάστυλος, ἔχων κίονας ὑψηλοτέρους, $9 \frac{1}{2}$ ἐμβατῶν, καὶ διαστάσεις 116×51 .

4. Καὶ ἄλλος ναὸς ὑπάρχει αὐτόθι ἐν παραστάσιν,

ἔχων γραπτάς ποικιλίας ἐπὶ τοῦ ὀρόφου καὶ τοῦ θριγχοῦ⁽¹⁾.

ς'. Ἐν δ' Ἐγέστη ἡ Αἰγέστη, ἀρχαιοτάτῃ Σικελικῇ πόλει, ὑπάρχει ναὸς νομιζόμενος τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἐξάστυλος, περίπτερος, ἔχων τοὺς κίονας 10 ἐμβατῶν, ἀλλ' ἀρράβδῶτους, ἐπὶ τετραγώνων βάσεων βαίνοντας, καὶ θριγκὸν βαρὺν, οὗ τὸ ὕψος ἰσοῦται πρὸς $\frac{2}{5}$ τοῦ τῶν κίωνων. Σώζεται δὲ τὸ περιστύλιον ὀλόκληρον μετὰ τοῦ θριγχοῦ καὶ τῶν ἀετωμάτων, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον τοῦ σηκοῦ ἶχνος, ὅστις διὰ τοῦτο ὑπό τι-νων ἐνομίσθη ξύλινος ⁽²⁾.

Κατὰ δὲ τὰς Ἰωνικὰς οἰκήσεις, καὶ πρὸ πάντων τὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὠκοδομοῦντο ναοὶ κατὰ τὸν Ἰώνιον ρυθμὸν, ὅστις ἐκεῖ μάλιστα φαίνεται μετασχη-μάτισθαι τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ δωρίου.

ἀ. Εἰς τὴν Ἐφεσον ἤρχισεν ἐν Ὀλ. 43. ὁ περίφη-μος ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος, συνδρομῇ πολλῶν πόλεων καὶ βασιλέων τῆς Ἀσίας ⁽³⁾. Κατὰ Διογένην τὸν Λαέρτιον ⁽⁴⁾ ὁ ἀρχιτέκτων Θεόδωρος ὁ Ῥοίκου ὑπέ-στρωσεν ἄνθρακας ὑπὸ τὰ θεμέλια αὐτοῦ, ὅπως κατα-στήσῃ αὐτὰ στερεώτερα· ὁ δὲ Κνώσσιος Χερσί-φρων κατήγαγε διὰ μηχανημάτων ἰδίας αὐτοῦ ἐφευ-ρεύσεως ἀπὸ τῶν λατομείων τοῦ Πρίωνος ὄρους τοὺς ἐξηκοντάποδας κίονας, ὧν τοὺς πλείστους, ὡς καὶ βόας χρυσοῦς, προσήνεγκε τῷ ναῷ ὁ Κροῖσος ⁽⁵⁾. Τὰ δ' ἐπι-στύλια ἀνεβίβασεν ὁ αὐτὸς ἀρχιτέκτων δι' ἰκρίων μέ-χρι τῶν κιονοκράνων, ἐφ' ὧν ἐπιστρώσας σάκκους ἄμ-μου, ἀφῆκε νὰ ἐκρέῃ αὕτη βραδέως, μέχρις οὗ οἱ με-γάλοι ἐκεῖνοι ὄγχοι κατέλαβον τὴν οἰκείαν θέσιν. Τὸ δ' ὑπέρθυρον, 40' μῆκος ἔχον, ἐπέθηκεν αὐτῇ ἡ Θεὰ, ἐν ᾧ ἐκοιμᾶτο ἀπηλπισμένος ὁ ἀρχιτέκτων. Ὁ δ' υἱὸς αὐτοῦ

⁽¹⁾ Serradifaleo VII, (1834). — ⁽²⁾ Serradif I, 213. —

⁽³⁾ Pl. 46, 79. - 36, 21. - Liv. I, 45. - Διον. Ἀλικ. Δ, 25. —

⁽⁴⁾ B, 103. — ⁽⁵⁾ Ἡρ. Α, 92.

Μεταγένης ἔθηκε, διὰ τῶν αὐτῶν τοῦ πατρός του μεθόδων, τὰς ὀροφιαίας κεδρίνας δοκούς (1). Αἱ μυθώδεις αὗται διηγήσεις ἀποδεικνύουσι τὰς δυσκολίας ἃς πρεῖχε, καὶ τὸν θαυμασμόν ὃν ἐνέπνεε τοῖς ἀρχαίοις ἡκίνησις τῶν βαρυτάτων ἐκείνων λίθων, ἐξ ὧν ὠκοδομούντο οἱ μεγάλοι ναοί, ἴσως δὲ καὶ ὑποδεικνύουσιν τινὰς τῶν μεθόδων, εἰς ἃς ἐνίοτε προσέφευγεν ἡ Ἀρχιτεκτονική. Τῶν δύο τούτων ἀρχιτεκτόνων ἀναφέρεται σύγγραμμα πραγματευόμενον περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ, ὅστις ὁμως ὑπ' ἄλλων διεύθυνσιν (2) ἐπερατώθη μόνον ἐπὶ τῆς ἐπομένης ἐποχῆς. Ἦν δ' ἐκ λευκοῦ λίθου ἐπιχωρίου, ἐπὶ δέκα βαθμίδων ὑψούμενος, ὀκτάστυλος, ἐν ταῖς πλαγίαις πλευραῖς ἀνὰ 15 κίονας ἔχων, ἰωνικός, δίπτερος, διάστυλος, καὶ ἐντὸς, ὑπαιθρος πάντως, εἶχε 51 κίονας ἐν διπλῇ ἀναμφιβόλως σειρᾷ, καὶ τὸ μὲν μῆκος αὐτοῦ ἦν 420', τὸ δὲ πλάτος 225'. διὰ τὸ μέγεθος δὲ καὶ τὴν πολυτέλειαν ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς ἐν τῶν ἐπτὰ θαυμάτων τοῦ κόσμου, καὶ πολλὰ ἐπιγράμματα περὶ αὐτοῦ ἐγράφησαν, καὶ πολλὰ νομίσματα ἐπίσημα αὐτοῦ ἐτυπώθησαν (3).

Πλὴν δὲ τῶν ναῶν, καὶ διάφορα ἄλλα δημοσίας ἀνάγκης ἐπίσημα ἔργα ὠκοδομοῦντο πολλαχοῦ κατὰ τὴν δωρικὴν ἐποχὴν. Οὕτως οἱ Ἀκραγαντῖνοι οὐ μόνον τοὺς μεγίστους ναοὺς των ἀνήγειρον διὰ τῶν Καρχηδονίων αἰχμαλώτων, ἀλλὰ καὶ ὑπονόμους πρὸς ἐκροὴν τῶν ὑδάτων ἀνέσκαψαν « τηλικαύτας τὸ μέγεθος, ὥστε ἀξιοθέατον εἶναι τὸ κατασκεῦασμα », κατὰ Διόδωρον (4). καὶ προσέτι κολυμβήθραν πολυτελῆ καὶ μεγίστην, 7 σταδίων περίμετρον καὶ 20 πήχεων βάθος ἔχουσαν. Καὶ διαφόρων δὲ λιμένων ἀρχαῖα ἐρύματα, ὧν

(1) Pl. 36, 14, 21.— Vitruv. 7. Præf. 16.— Στράβ. ΙΑ, 640 c.

— (2) Στράβ. αὐτ.— (3) Stuart, Ant. of. Ath. I, σ. 232 τῆς

Γερμ. μεταφρ.— (4) ΙΑ, 25.

καταφανῇ λείψανα σώζονται μέχρι τοῦδε, ὡς τὰ τῆς Αἰγίνης, κατασκευασθέντα κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν. Κυρίως δ' ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Δωριέων καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἡθῶν αὐτῶν ἤρξαντο ἀνεγειρόμενα τὰ πρῶτα γυμνασιακὰ καὶ θεατρικὰ οἰκοδομήματα, διότι ἔκτοτε κατέστησαν μέρος τοῦ ἐθνικοῦ βίου ἐπίσημον οἱ ἀγῶνες, εἰς οὓς ἐπὶ τῶν ἡρώϊκων χρόνων οἱ Ἕλληνες πολλάκις ἐπεδίδοντο λόγῳ μόνον παρέργου παιδιᾶς ἢ ἀσκήσεως. Τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ ὁ λυμπιακὸν στάδιον διεσκευάσθη τοῦλάχιστον ἀπ' ἀρχῆς τῶν Ὀλυμπιάδων, καὶ περὶ Ὀλ. 60 ὁ Κλεοίτας κατεσκεύασεν ἐν αὐτῷ τὴν Ἰππάφειν, ἡ ἀφετηρίαν τῶν ἐκδραμόντων ἵππων, ἔχουσαν σχῆμα πρῶρας πρὸς τὸν δρόμον τετραμένης, ἧς ἐκάστη πλευρὰ, 400 οὔσα ποδῶν, περιεῖχε τὰ τῶν ἵππων οἰκήματα, κληρούμενα τοῖς διαγωνιζομένοις. Ἦν δ' ἐν τῷ μέσῳ τῆς πρῶρας βωμὸς, ἀνὰ πᾶσαν ἐορτὴν ἐκ πλίνθων ὠμῶν κατασκευαζόμενος, καὶ περιέχων μηχανήμα, δι' οὗ χαλκοῦς ἀετὸς ἀνίπτατο, καὶ χαλκοῦς δελφὶν ἐρρίπτετο εἰς τὸ ἔδαφος, ὅταν ἐδίδοτο τὸ τῆς ἀφορμῆσεως σύνθημα. Τὴν ἰππάφειν ταύτην ἐτελειοποίησε καὶ τις Ἀριστείδης ⁽¹⁾ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις. Ἐρείπια δ' αὐτῆς, ἡ μεταγενεστέρας αὐτῆς μετασκευῆς, σώζονται ἔτι ἐν Ὀλυμπίᾳ. Θεάτρον δὲ κατεσκευάσθη ἐν Ἀθήναις διὰ τ' αὐτοσχεδιάσματα τοῦ Θεσπίδος, κατ' ἀρχὰς ξύλινον, «*ίχρλα ξύλινα*» ⁽²⁾. Μετὰ δὲ τὴν κατάπτωσιν αὐτοῦ ἤρχισεν ἐν Ὀλυμ. 70 ἀ. ἡ οἰκοδομὴ λιθίνου, τοῦ Διονυσιακοῦ ⁽³⁾. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο ἐπερατώθη πολὺ μεταγενεστέρως, ἐχρησίμευεν ἐν τούτοις τὸ ἀρχαῖον Ὠδεῖον ⁽⁴⁾ εἰς τῶν δραμάτων τὴν διδασκαλίαν.

⁽¹⁾ Πaus. ΣΤ, 20. — ⁽²⁾ Σουίδ. φ. παρ' Αἰγείρου θέα. — ⁽³⁾ Vitr. 7. Praef. 11. — ⁽⁴⁾ Ἡσύχ. Ὠδεῖον. — Πaus. Α, 8.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Πλαστική.

Ἡ ἀνατροπὴ τῆς ἀρχαίας κοινωνίας ὑπὸ τῆς τραχείας φυλῆς τῶν Δωριέων ἐβλάψε κατ' ἀρχάς, ὡς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, οὕτω, καὶ ἔτι μᾶλλον, τὴν γλυπτικὴν, καθ' ὃ ὀλιγώτερον ἀναγκαίαν εἰς τὰς χρείας τῶν μὴ ἐξηυγενισμένων λαῶν· διὸ καὶ ἐπὶ τῶν πρώτων τῆς καθόδου καιρῶν ἤσκειτο οὗτος μάλιστα ὁ κλάδος τῆς τέχνης ὑπὸ τοῦ δουλωθέντος πληθυσμοῦ μακρὰν τῶν βλεμμάτων τῶν δορικτητόρων, οἵτινες μικρὸν αὐτῆς ἐποιοῦντο λόγον. Ἐπὶ βραχὺ δὲ μόνον ἀνέκυψεν, ὅταν ἐπὶ τῶν τυράννων ἀνήγειραν πρὸς ὥραν τὴν κεφαλὴν οἱ ὑποκύψαντες Ἀχαιοί. Ἀφ' οὗ ὁμως οἱ Δωριεῖς, τὴν δύναμιν αὐτῶν ἐδραΐαν καθίσαντες, ἐμυήθησαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν τέχνην, καὶ ἤρξαντο οἱ ἴδιοι καλλιεργοῦντες αὐτὴν, τότε ἐνεωτέρισαν καὶ περὶ τὴν γλυπτικὴν, κατὰ τὸ ἴδιον ἑαυτῶν αἴσθημα αὐτὴν διαπλάσαντες, καὶ ἀνέπτυξαν αὐτὴν κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἑαυτῶν διαίτης. Οὕτω, μεγάλως συνετέλεσεν εἰς αὐτῆς τὴν πρόοδον τὸ ὅτι οἱ Δωριεῖς ἦσαν ἐκδοτοὶ εἰς τὴν γυμναστικὴν καὶ τὴν ὀρχηστικὴν. Παρὰ τοῖς Λάκωσι, περὶ ὧν ἐλέγετο ὅτι «φιλογυμναστοῦσιν», ἤχμαζεν ἡ γυμναστικὴ ἐν Ὀλ. 20—50, ἐν Αἰγίνῃ ἐν Ὀλ. 45—80, ἐν Μεγάροις καὶ ἐν Κρότωνι περὶ Ὀλ. 50—75. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ὀρχηστικὴ ἐτιμᾶτο ἐν Κρήτῃ, ὅπου ἐπὶ Θάλητος καὶ Σακάδα (Ὀλ. 40—50) εἰσήχθη ὁ ὑπορχηματικὸς λεγόμενος τρόπος καὶ αἱ γυμνοπαιδαί, καὶ ἦν οὐ μικρὸν τὸ ἀπὸ τῆς τέχνης ταύτης ὄφελος εἰς τὴν πλαστικὴν, ὡς ἐκφράζει αὐτὸ ὁ

Ἀθήναιος⁽¹⁾ λέγων· «Ἐστὶ δὲ καὶ τῶν ἀρχαίων δημιουργῶν ἀγάλματα τῆς παλαιᾶς ὀρχήσεως λείψανα». Ἰδίως δ' ἐσπουδάσθη τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἀφ' ὅτου, κατὰ παράδειγμα τοῦ Μεγαρέως Ὀρσίππου (Ὀλ. 15), οἱ Σπαρτιάται καὶ οἱ Κρήτες, καὶ μετ' αὐτοὺς καὶ οἱ λοιποὶ ὅλοι, ἤρχισαν γυμνοὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας ἐμφανιζόμενοι⁽²⁾.

Οὗτος λοιπὸν ὁ τοῖς ἥθεσι μάλιστα τῶν Δωριέων ἐγκείμενος ἐνθουσιασμός διὰ τὴν ρώμην καὶ τὸ κάλλος τῶν ἀθλητῶν, ἡ ἀφορμή, ἣν οἱ ἀγῶνες παρεῖχον πρὸς μελέτην αὐτῶν ἐπὶ τῶν καλλίστων σωμάτων καὶ κατὰ τὰς γραφικωτέρας αὐτῶν θέσεις, καὶ πρὸ πάντων ἡ εὐγενὴς ἀμοιβὴ πρὸς τοὺς νικητὰς, ἧτις, ἀφ' ὅτου ἀπὸ τῆς 7ης Ὀλυμπιάδος ἔπαυσαν οἱ ἀγῶνες ὄντες χρηματῖται ὥς ἐπὶ τοῦ Ὀμήρου, καὶ ἐγένοντο στεφανῖται, συνίστατο ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς ἀνδριάντων ἀνέγερσιν, ταῦτα πάντα ἐπέφερον τὴν προαγωγὴν εἰς τὴν ἐργασίαν τῶν εἰκονικῶν ἀγαλμάτων, καὶ ἀπ' αὐτῶν ἔπειτα ἡ ἀκριβὴς τῆς καλῆς φύσεως μίμησις ὑψώθη καὶ μέχρι τῆς ἰδανικῆς ἐντελείας κατὰ τὴν παράστασιν τῶν Θεῶν. Οὐχ ἦττον δὲ συνετέλεσε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὑπὲρ τῆς πλαστικῆς καὶ ἡ ἐπικὴ ποίησις, διότι τῇ διεσκέυασεν ὕλην ἕτοιμον, ἐντελῶς ἤδη τοὺς θεῖους διαπλάσασα τύπους, καὶ τῇ ἀγαλματοποιίᾳ παρέχουσα θέματα τοῦντεῦθεν γνωστὰ καὶ κοινῶς παραδεδεγμένα. Ἦδη ἐν τῇ 50 Ὀλυμπιάδι εἶχε παύσει ἐντελῶς τῆς ἐποποιίας ἡ ἐντολὴ, καὶ ὁ Στησίχορος ἐποίει λυρικῶς πλέον τὰ ἐπικά ἀντικείμενα. Ἔνεκα τούτων πάντων μετὰ τοὺς τυράννους κυρίως ἤρχισεν ἐπιμελῶς ἀσκουμένη ἡ γλυπτικὴ, περὶ ἧς πολὺ σπανιώτερος γίνεται λόγος ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων, καὶ τὰ κοσμήματα

(¹) ΙΔ, σ. 629.— (²) Πaus. Α, 44.— Εὐστ. Ἰλ. Σ. 1324.— Ἐτ. Μ. Σ, 242.— Δ. Ἀλκ. Ζ, 72.— C. J. 4. 1050. Ἰδ. Πλάτ., Πολ. ε 452.

τῶν ναῶν, λέβητες πρὶν ὄντα, τρίποδες καὶ τὰ τούτοις ὅμοια (1), ἀντικαθίστανται ἀπὸ τοῦδε διὰ γλυπτῶν ἔργων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ. Ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ μιᾶς δὲν ἦν δυνατόν ν' ἀναπτυχθῇ ἡ καλλιτεχνία εἰς πᾶσαν αὐτῆς τὴν ὠριμότητα, τὰ ἔργα τῆς τέχνης εἶχον κατὰ πᾶσαν ταύτην τὴν ἐποχὴν χαρακτῆρα ἀρχαϊκῆς μὲν ἔτι ταχύτητος, ἀλλ' ὑποδεικνυούσης ἤδη ὑποφυόμενον τὸ σπέρμα τῆς ἀληθοῦς καλλονῆς, καὶ κατὰ τὸ τέλος αὐτῆς μάλιστα ἔφερον οὐχὶ μὲν ἔτι τὸν τύπον, ἀλλὰ βεβαίαν τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ὑπερτάτης ἐντελείας, ἥτις ἐν τοῖς ἀμέσως ἐπομένοις χρόνοις ἐπῆλθε ταχύτατα.

Ἐπὶ τῶν τυράννων.

Ξυλουργία.

Ἡ τοῦ ξύλου τορευτικὴ, ἦν, ὡς εἶδομεν, κλάδος τῆς τέχνης ἐπιμελῶς ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων ἀσκούμενος. Ἐπόμενον ἄρα ἦτον ν' ἀναφανῇ καὶ ὅταν μετ' αἰῶνας ἀνέκυψαν ἐπὶ τῶν τυράννων αἱ ἀρχαῖαι φυλαὶ μετὰ τῶν τεχνικῶν αὐτῶν παραδόσεων.

Ἀριστούργημα τοῦ ἀρχαϊκοῦ τούτου κλάδου τῆς τέχνης ἀναφέρεται ἐκ τῶν χρόνων τούτων ἡ λάρναξ τοῦ Κυψέλου (2), ἥς ἡ κατασκευὴ πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν Ὀλυμπιάδων. Ὅταν οἱ Κορίνθιοι Δωριεῖς Βακχιάδαι ἠθέλησαν νὰ κατὰστρέψωσι τὴν οἰκογένειαν τῶν πιθανῶς μὴ Δωριέων Κυψελιδῶν, εἴτε κατὰ χρησμόν, εἴτε φόβῳ τῆς ἐπιρροῆς αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου πληθυσμοῦ, τότε τὸν μικρὸν Κύψελον, γεννηθέντα ἐν Ὀλυμ. 20 ἀ., ἔκρυψεν ἡ μήτηρ αὐτοῦ εἰς ταύτην τὴν λάρνακα, ἣν μετὰ ταῦτα ἀφιέρωσεν εἰς τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ Ἡραῖον. Ἐκεῖ εἶδεν ἔτι αὐτὴν ὁ Παυσανίας (3), καὶ

(1) Θεοπ. παρ' Ἀθην. ΣΤ, 231.—(2) Ἡρόδ. Ε, 92.—(3) Ε, 17.

τὴν λέγει περιέχουσιν «ἐν πέντε χώραις» ζῶδια ἐκ κέδρου, ἐλέφαντος καὶ χρυσοῦ, παριστῶντα μυθικὰς καὶ ἡρωϊκὰς πράξεις, ἐξηγουμένας δι' ἐπιγραμμάτων βου-
στροφηδὸν γεγραμμένων· οἷον.

«*Ἰδας Μάρπησσαν καλλίσφυρον, ἦν οἱ Ἀπόλλων
ἄρπασε, τὰν ἐκ γειοῦ ἄγει πάλιν οὐκ ἀέκουσαν.*»

«*Ἀτλας δ' οὐρανὸν οὗτος ἔχει, τὰ δὲ μᾶλα μεθήσει.*»

Τὰ ἐπιγράμματα δὲ ταῦτα ἀποδίδωσιν εἰς τὸν Κο-
ρίνθιον ποιητὴν Εὐμήλον, ὅστις ἤκμασε περὶ Ὀλ. 5,
διότι ἦν σύγχρονος τοῦ κτίστου τῶν Συρακουσῶν Ἀρ-
χίου (1). Ὑπὸ τινων ἐγένετο ἡ διστακτικὴ περὶ τῆς ἀρ-
χαιότητος τοῦ ἔργου παρατήρησις, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ὁ
Ἡρακλῆς παρίστατο ὑπὸ τὸ σύννηθες αὐτῷ σχῆμα,
διότι ὁ Πausανίας λέγει· «ἄτε δὴ τοῦ Ἡρακλέους ὄντος
οὐκ ἀγνώστου τοῦ τε ἄθλου χάριν (τοῦ τῆς Ὑδρας) καὶ
ἐπὶ τῷ σχήματι, τὸ ὄνομα οὐκ ἔστιν ἐπ' αὐτῷ γεγραμμένον»,
ἐν ᾧ ὑποτίθεται ὅτι Πείσανδρος ὁ Καμαρεὺς ἐν Ὀλ. 30
περιέγραψεν αὐτὸν πρῶτος λεοντὴν καὶ ρόπαλον ἔχοντα,
(2) ἐνδὲ τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις περιεγράφετο καὶ ἐζω-
γραφεῖτο ὡς γυμνὸς καὶ τοξότης. Ἀλλ' οὐδ' ἀποδείξις
τις ὑπάρχει ὅτι πρὸ τοῦ Πεισάνδρου ἦν ἄγνωστον τὸ ὑπ'
αὐτοῦ ποιηθὲν σχῆμα τοῦ ἡμιθέου, οὐδέ τι λέγει ὅτι
τοιοῦτο ἦτον ἐπὶ τῆς λάρνακος· διότι ἱκανῶς εὐδιάγνω-
στος θὰ ἦτον τῷ Πausανία, καὶ ἂν παρίστατο ἐπ' αὐτῆς
οἶος ἐπὶ τῶν Βοιωτικῶν νομισμάτων. Αὐτῆς δὲ τῆς λάρ-
νακος τὸ σχῆμα δὲν ἀναφέρει ὁ περιηγητής· καὶ ὁ μὲν
Quatremère de Quincy (3), ὅστις καὶ σχέδιον αὐτῆς διέ-
γραψε, τὴν θέλει ὡοειδῆ διὰ τὸν λόγον ὅτι τὰ ἐν ταῖς
πέντε χώραις ζῶδια ἐξηκολούθουν ἄνευ διακοπῆς· ὁ δὲ
Θείσιος, πολὺ πιθανώτερα λέγων, τετράγωνον, οἶαι

(1) Διονυσ. ἐν Κλ. Ἀλεξ. I, σ. 333.— (2) Müll. Dor. II.

(3) Jupiter Olympien, p. 124.

εἶναι αἱ ἐπὶ τῶν ἐπιταφίων ἀναγλύφων φαινόμεναι, καὶ ἔχουσιν τὰς τέσσαρας πλευρὰς καὶ τὸ πόμα ἐπιγεγραμμένα.

Μεταλλουργία.

Ὅμοίως δ' ἔχομεν μαρτυρίας περὶ τῆς ἐπὶ τῶν τυράννων ἀναβιώσεως, ἢ μᾶλλον τῆς ἐλευθερωτέρας ἀσκήσεως καὶ τῆς ἀρχαίας μεταλλουργίας, καὶ ἰδίως τῆς κατασκευῆς ἐκκρούστων ἔργων, οἷα ἦσαν τὰ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου περιγραφόμενα. Τοιοῦτον παράδειγμα εἶναι ὁ μέγας χρυσοῦς σφυρήλατος ἀνδριάς, ὃν αὐτὸς ὁ Κύψελος, ἢ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Περίανδρος, ἀνέθηκεν εἰς Ὀλυμπίαν ἐν Ὀλ. 30—38 (1).

Ὅτε δὲ, 60 ἔτη μετὰ τὴν Δωρικὴν εἰσβολὴν, ὁ Ἴων Προκλῆς, διωχθεὶς ἐκ Τροιζήνης, κατέφυγεν εἰς Σάμον, συμπαραλαβὼν καὶ τινὰς τῶν παρ' αὐτῷ ἐργαζομένων τεχνιτῶν, τότε ἡ Σάμος ἀνεδείχθη τεχνικὸν κέντρον, καὶ ἰδίως ὡς τοιοῦτον διέλαμψεν, ὅτε, ἐπὶ τῶν τυράννων, κατεῖχε πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα ὁ νέος καλλιτεχνικὸς ὀργασμὸς, καθ' οὓς χρόνους καὶ τὸ πρῶτον ἡ νῆσος προήχθη εἰς πολιτικὴν τινα ἀκμὴν, ἐν ᾗ πρὸ τῆς Ὀλ. 18 οὐδὲ τριήρεις διόλου ἐκέκτητο. Περὶ τῶν Σαμίων τούτων τεχνιτῶν λέγει ὁ Πausανίας (2): «*Διέχεον δὲ χαλκὸν πρῶτοι καὶ ἀγάλματα ἐχωνεύσαντο*». Ἀλλ' ἡ πληροφορία αὕτη, ἢ καὶ ἡ ἔκφρασις, στερεῖται ἀκριθείας, διότι τὸ «*χαλκὸν διαχέαι*» ἦν ἤδη γνωστὸν πρὸ Ὀμήρου, καὶ πιθανῶς σίδηρον ἤθελε νὰ εἴπῃ ὁ περιηγητής, ὡς ὁ ἴδιος ἀλλαχοῦ (3) μαρτυρεῖ. «*Θεοδώρου . . . ὃς πρῶτος διαχέαι σίδηρον εὗρεν*» ἢ ἄλλως ἠνίττετο ὅ,τι ἀλλαχοῦ

(1) Στρβ. Η, σ. 211. - Πaus. Ε, 214. - Σχ. Πλατ. Φαιδρ. σ. 236. - Σουίδ. φ. Κυψελιδῶν. - Θεόφρ. ἐν Φωτ. Λεξ. σ. 443.

— (2) Η, 14 καὶ Θ, 11. — (3) Γ, 12.

περὶ αὐτῶν τούτων τῶν Σαμίων τεχνιτῶν ἐκφράζει οὕτω·
«Χαλκὸν εἰς τὸ ἀκριβέστερον τῆξαι» ⁽¹⁾.

Τοῦ ἐργαστηρίου τούτου τεχνίται μνημονεύονται
ἀ. ὁ Ῥοῖκος Φιλέου ⁽²⁾ ἢ Φιλαίου ⁽³⁾ ἢ Φι-
λέα ⁽⁴⁾, εἰς ὃν ὁ μὲν Ἡρόδοτος ἀποδίδωσι τὴν οἰκο-
δομήν τοῦ ἐν Σάμῳ Ἡραίου, ὁ δὲ Πausανίας ⁽⁵⁾ ἄγαλ-
μα τῆς Νυκτὸς εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον τῆς Ἐφέσου. Λέγει
δ' ὁ Πausανίας περὶ τοῦ ἀγάλματος τούτου· «Τῆς ἐν
Ἀμφίσῃ Ἀθηναῖς (χαλκῆς, ὑποτιθεμένης ἐκ Τροίας) καὶ
ιδεῖν ἦν ἀρχαιότερον καὶ ἀργότερον τὴν τέχνην», διότι,
πιστεύων τὸν καλλιτέχνην τοῦτον ἐφευρέτην τῆς χαλ-
κοπλαστικῆς, ἔπρεπε νὰ θεωρῇ πᾶν χαλκούργημα, ὅσον
ἀρχαῖον καὶ ὑπετίθετο, ὡς νεώτερον αὐτοῦ. Ὁ Πλί-
νιος τέλος ⁽⁶⁾ λέγει, ὅτι τινὲς ἀναφέρουσιν εἰς τὸν Θεό-
δωρον τὴν εὔρεσιν τῆς πλαστικῆς πολὺ πρὸ τῆς ἐξώ-
σεως τῶν Βακχιαδῶν ἐκ Κορίνθου, συμβάσης ἐν Ὀλυμ.
30. Ἡ γνώμη αὕτη ἐννοεῖται ὅτι οὐδεμίαν ὑπόστασιν
ἔχει, ἀπολύτως ἐκλαμβανομένη· διότι, κατὰ πάντα τὰ
διδόμενα, τὸ Σάμιον τοῦτο ἐργαστήριον ἦν πολὺ μετα-
γενέστερον τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων, ὅτε εἶδομεν γνω-
στὴν ἤδη οὔσαν τὴν πλαστικὴν. Δύναται δὲ ν' ἀληθεύῃ,
μέχρι τινὸς μόνον ὡς πρὸς τὴν ἐν Σάμῳ καλλιτεχνι-
κὴν ἄσκησιν, ἢ καὶ ἐν γένει ὡς πρὸς τὴν ἀναγέννησιν
τῆς πλαστικῆς μετὰ τὴν Δωρικὴν εἰσβολήν. Τῆς хро-
νολογίας δὲ τῶν Βακχιαδῶν μνημονεύει ἐνταῦθα ὁ Πλί-
νιος καθ' ὃ Ῥωμαῖος μᾶλλον, διότι εἰς Ἰταλίαν οὗτοι
ἐλέγοντο εἰσαγαγόντες τὴν γλυπτικὴν, καὶ ἐπομένως
ὁ ὑποτιθέμενος αὐτῆς πρῶτος ἐπινοητὴς ἔπρεπεν ἰαναγ-
καίως νὰ εἶναι καὶ αὐτῶν ἀρχαιότερος. Προστίθῃσι δ' ὁ
αὐτὸς συγγραφεὺς ὅτι συνειργάσθη ὁ Ῥοῖκος εἰς τὸν ἐν
Λήμνῳ Λαβύρινθον καὶ μετὰ τινος Σμίλιδος ⁽⁷⁾.

(1) I, 38.—(2) Πaus. H, 14.—(3) I, 38.—(4) Ἡρ. Γ, 60.
(5) I, 38—(6) 35, 152.—(7) Ἐσφαλμένως: a Zmilo, Rolo et
Theodoro.

β'. Ὁ Θεόδωρος υἱὸς τοῦ Ῥοίκου ⁽¹⁾, συμβουλεύσας κατὰ Διογ. Λαέρτιον ⁽²⁾ νὰ ὑποστρωθῶσι δι' ἀνθρώπων τὰ θεμέλια τοῦ ἐν Ἐφέσῳ Ἀρτεμισίου, περὶ τὴν 45 ἴσως Ὀλυμπιάδα, διότι τοῦ ναοῦ τούτου ὁ Κροῖσος (Ὀλ. 55—58) ἀνήγειρε χίονας καὶ ἱδρυσεν ἀγάλματα ⁽³⁾· κατὰ Διόδωρον ⁽⁴⁾ εἰργάσθη εἰς τὸν ἐν Σάμῳ Πύθιον Ἀπόλλωνα, καὶ κατὰ Πλίνιον τέλος ⁽⁵⁾ συνέπραττε μετὰ τοῦ πατρὸς του. Ἀλλαχοῦ ⁽⁶⁾ ὁ Πλίνιος ἀποδίδωσιν εἰς αὐτὸν χαλκοῦν ἑαυτοῦ ἀνδριάντα ἐν Σάμῳ, θαυμάσιον διὰ τε τὴν ὁμοιότητα καὶ διὰ τὴν λεπτότητα· ἐκράτει δὲ, λέγει, εἰς τοὺς δακτύλους τέθριππον τοσοῦτον μικρὸν, ὥστε ἡδύνατο νὰ καλυφθῇ ὅλον, αὐτὸ καὶ οἱ ἵπποι, ὑπὸ μυίας. Ἀλλὰ τοῦτο πρέπει νὰ εἶναι πλάσμα καὶ ἀναχρονισμὸς, διότι οὔτε τὰ μικρὰ τεχνουργήματα ταῦτα, οὔτε οἱ εἰκονικοὶ ἀνδριάντες εἰσὶν ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ἀλλ' οἱ μὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀκμὴν, τὰ δὲ εἰς τὴν παρακμὴν τῆς καλλιτεχνίας.

γ'. Τηλεκλής, ἄλλος υἱὸς τοῦ Ῥοίκου, ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου, κατεσκεύασεν ἐν Δήλῳ, κατὰ Διόδωρον ⁽¹⁾, τὸ ἥμισυ τοῦ ἐν Σάμῳ Πυθίου Ἀπόλλωνος, οὗ τὸ ἕτερον ἥμισυ κατεσκεύαζεν ἐν Ἐφέσῳ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ. Τοῦτο, εἰ μὲν ἀληθές, ἀποδεικνύει ὅτι, ὡς ὁ Διόδωρος ἤκουσεν, οἱ δύο οὗτοι καλλιτέχναι ἦσαν μαθηταὶ Αἰγυπτίων, καὶ κατ' ἐκείνων τοὺς χειρονακτικοὺς καὶ πρακτικοὺς κανόνας εἰργάζοντο· εἰ δὲ, ὡς πιθανώτερον, εἶναι μῦθος, αἰνίττεται μόνον ὅτι οὗτοι εἰργάζοντο, ὡς ἦν ἐπόμενον, κατὰ ῥυθμὸν ἀρχαῖκόν, ξηρὸν καὶ μονότονον, καὶ εἰς μόνον γενικὰς τινὰς ἀναλογίας καὶ παραδεδεγμένους τύπους ἀρχοῦμενον.

(¹) Διόδ. Α, 98. — (²) Διογ. Λαέρτ. Β, 104. Ἡσύχ. Μιλησ. π. ἐνδοξ. ἀνδρ. καὶ Pl. 36, 95, παραλείπουν τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς. — (³) Ἡροδ. Α, 92. — (⁴) Κατ' Ἀθηναγ. πρὸς β. Χρ. σ. 61. — (⁵) 35, 152. — (⁶) 34, 8.

δ'. Θεόδωρος Β'. υἱὸς Τηλέκλους ἢ Τηλεκλέους⁽¹⁾, κατεσκεύασε, κατὰ Πausανίαν καὶ Ἡρόδοτον, τὴν ἐκ σμαράγδου χρυσοκόλλητον σφραγίδα τοῦ Πολυκράτους ἐν Ὀλ. 62, καὶ καθ' Ἡρόδοτον ὁ αὐτὸς πιθανῶς Θεόδωρος, ἂν καὶ ἐνταῦθα ὁ ἱστορικὸς ἀποσιωπᾷ τὸ πατρωνυμικόν του, τὸν ἀργυροῦν κρατῆρα, ὃν ἐπεμψεν ὁ Κροῖσος (ἐν Ὀλ. 58) εἰς Δελφοὺς, ὡς καὶ χρυσοῦν κρατῆρα εἰς τὰ περσικὰ ἀνάκτορα. Προσέτι δέ, κατὰ Πausανίαν, οὗτος ὠκοδόμησε τὴν ἐν Σπάρτῃ Σκιάδα. Οὗτος εἶναι ὁ λεγόμενος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως καὶ εὐρέτης τῆς χύσεως τοῦ σιδήρου, ἢ, ὡς ἀλλαγῶς ἐκφράζεται ⁽²⁾, τῆς χύσεως ἢ τῆς εἰς τὸ ἀκριβέστερον τήξεως τοῦ χαλκοῦ, ὁμοῦ μετὰ τοῦ Ῥοίκου. Ἀλλὰ πιθανῶς συγχέει ὁ Πausανίας τοὺς δύο Θεοδώρους, διότι συνεργάται ἦσαν οὐχὶ πάππος καὶ ἑγγονος, ἀλλὰ πατὴρ καὶ υἱός. Τοῦ αὐτοῦ ἀναμφιβόλως ἐργαστηρίου ἦν καὶ ὁ κρατῆρ, ὃν καθ' Ἡρόδοτον ⁽³⁾ οἱ Σάμιοι ἀφιέρωσαν εἰς τὸ παρ' αὐτοῖς Ἡραῖον, ἐπανελθόντες ἐν Ὀλ. 37 ἐκ τῆς ἐκτὸς Γαδήρων Ταρτησοῦ, ὅπου ἡ θάλασσα τοὺς ἐπλάνησε θέλοντας νὰ πλεύσωσιν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἦν δὲ χαλκοῦς, ἔχων πέριξ, « κρατῆρος Ἀργολικοῦ τρόπον », γρυπῶν κεφαλᾶς, καὶ ἐστηρίζετο ἐπὶ τριῶν χαλκῶν ὀκταπήχεων γονυκλιτῶν κολοσσῶν.

Συγγενῆς δὲ τοῦ Σαμίου τούτου ἐργαστηρίου ὑπῆρχεν ἴσως καὶ ἐν Χίῳ συγχρόνως, ἂν Χῖος ἦν, ὡς διῆσχυρίζονται οἱ πλείστοι ⁽⁴⁾, καὶ οὐχὶ Σάμιος, ὡς λέγει Στέφανος ὁ Βυζάντιος ⁽⁵⁾, ὁ Γλαύκος, εἰς ὃν ἀποδίδεται ὅτι εὔρε τὴν κόλλησιν τοῦ σιδήρου, ἀφ' οὗ ἡ

(¹) Ἡρόδ. Γ, 41. - Πaus. Η, 14. — (²) Γ, 12 καὶ 1, 38. — (³) Δ, 152. — (⁴) Ἡρόδ. Α, 25. - Πaus. Ι, 16. - Ἀθήν. Ε, σ. 210. — (⁵) Φ. Αἰθάλη. - Ἐπίσης Σουΐδ. Φ. Γλαύκου τέχνη. - Σχολ. Πλατ. Φαιδ. σ. 183.

τῶν λοιπῶν μετάλλων, πολὺ εὐκολωτέρα οὔσα, ἣν ἤδη ἐπὶ Ὀμήρου γνωστή. Τοῦ Γλαύκου τούτου, κατὰ Πausανίαν, ὑπῆρχεν ἐν Δελφοῖς κρατὴρ ἀργυροῦς καὶ σιδηροῦν ὑπόθημα, οὗ τὰ ἐλάσματα συνεδέοντο διὰ μόνης τῆς κόλλης, ἀνάθημα Ἀλυάττου τοῦ πατρὸς τοῦ Κροίσου, ἐν Ὀλ. 40—55. Ἀφ' ἐτέρου ὁμως ὁ Εὐσέβιος τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ Γλαύκου τίθησι κατὰ τὴν 22 Ὀλυμπιάδα· ὁ δὲ Στέφανος παραδέχεται, κατὰ λάθος βεβαίως, καὶ ἕτερον Γλαῦκον, ὃν λέγει Λήμνιον, καὶ διάσημον ἀνδριαντοποιόν.

Ἐπὶ Δωριέων.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν δὲ τῶν τυράννων ἡ καθαρὰ τῶν Δωριέων φιλοκαλία, ἐγκολπωθεῖσα τὴν τέχνην, ἥσκει ἤδη αὐτὴν μετὰ πάσης ἀνέσεως ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας ἐμφυχουμένην, καὶ κατέστησεν αὐτὴν ἀφευκτον τοῦ ἐλληνικοῦ βίου παράρτημα, ὑπηρετοῦσαν τῇ θρησκείᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ, καὶ ἐφαρμοζομένην εἰς πλείονα ἢ πρὶν ἀντικείμενα, ἰδίως δὲ

α. Εἰς ἀγάλματα Θεῶν,

β'. Εἰς ἀνδριάντας ἀνθρώπων,

γ'. Εἰς ἐξωτερικὴν τῶν ναῶν κόσμησιν.

Εἰς τῶν δύο πρώτων κατηγοριῶν τὰ ἔργα μετεχειρίζοντο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην σπανίως ἔτι τὸν λίθον, συνεχέστερον δὲ τὰς ἐπομένας ὕλας.

Τὸ μέταλλον, καὶ μάλιστα τὸν χαλκὸν μετὰ διαφόρων ἄλλων μετάλλων, ἰδίως μετὰ κασσιτέρου ἀναμιγμένον, καὶ διὰ τῆς μίξεως ταύτης διαφόρους λαμβάνοντα χρωματισμοὺς καὶ διάφορον βαθμὸν σκληρότητος. Ἐδρα δὲ κυριωτέρα τῆς χαλκοπτικῆς ἦν κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἡ Αἴγινα, εἴτα ἡ Δήλος καὶ τέλος

ἢ Κόρινθος. Συνίστατο δὲ τῆς τέχνης ταύτης εἰς τοῦτο ἢ μέθοδος, ὅτι πρῶτον ἐπλάττετο τὸ ἄγαλμα ἐκ κηροῦ, εἴτα ἐπ' αὐτοῦ ἠπλοῦτο πηλὸς, εἰς ὃν ἐνεχεῖτο τὸ μέταλλον, ὀλίγον πάχος λαμβάνον. Τὰ δὲ διάφορα μέρη, ἢ τὰ μέλη αὐτοῦ, συνεκολλῶντο μετὰ ταῦτα ἢ χημικῶς ἢ μηχανικῶς.

β'. Τὸ ξύλον, κυρίως δὲ τὰ σκληρότερα τῶν ἐκασταχοῦ ἐγχωρίων, προὔτιμῶντο πρὸς κατασκευὴν ἀγαλμάτων· ἐνίοτε ὁμῶς διὰ τὰ πολυτελέστερα ἐλαμβάνετο καὶ ὁ ἔβεννος καὶ ὁ κέδρος. Ἐχρυσοῦντο δὲ μετὰ ταῦτα τὰ ξόανα ἢ ἐνεδύοντο, καὶ ὁρατὰ ἔμενον τότε μόνον τὰ ἄκρα, ἢτοι ἡ κεφαλὴ, αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες· ταῦτα δὲ πολλάκις κατεσκευάζοντο ἐκ λίθου, καὶ τὰ ἀγάλματα τότε ἐκαλοῦντο ἀκρόλιθα. Ἀλλοτε δὲ πάλιν ἐπὶ τοῦ ξύλου ἐπεκολλᾶτο, κατὰ τὸν ἀρχαῖον τρόπον, ἐλέφας, ὅθεν παρήχθησαν

γ'. Τὰ χρυσελεφάντινα ἀγάλματα, κατασκευαζόμενα ὥς ἔπεται· Πρῶτον μὲν συνεδέετο διὰ σιδηρῶν ράβδων ξύλινος σκελετός, ὅστις ἐκαλεῖτο Κάναβος ἢ κίνναβος ⁽¹⁾. εἴτα δ' ἐπ' αὐτοῦ καὶ εἰς τὰ γυμνά ἐκολλῶντο δι' ἰχθυοκόλλης πλάκες ἐλέφαντος, 15—20 τετραγωνικῶν δακτύλων ἐπιφάνειαν ἔχουσαι, ἀφ' οὗ ἐξέοντο καὶ ἐμαλάσσοντο, ἢ ἐλυγίζοντο, διὰ τρόπων ἀγνώστων τὴν σήμερον. Πρὸς συντήρησιν δὲ τῆς κόλλης, τὰ ἀγάλματα ἐβρέχοντο συνεχῶς, μάλιστα διὰ πισσελαίου, ὁ χρυσὸς δὲ τῶν ἐνδυμάτων, τῆς κόμης κτλ., ἠλαύνετο ἢ ἐτορρέετο εἰς λεπτὰ πέταλα, σχεδὸν μιᾶς γραμμῆς πάχος ἔχοντα.

δ'. Τοῦ δὲ λίθου ἐποιοῦντο χρῆσιν καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἰδίως εἰς τὰ πλαστικά ἔργα, τὰ ἔξωθεν τοὺς ναοὺς κοσμοῦντα. Συνήθως δ' ἐλάμβανον τὸν ἐκασταχοῦ ἐπιχώριον λίθον, ὅστις πῶρος γενικῶς ἐλέγετο,

(1) Σουίδ. - Ἡσύχ. φ. - Ἀριστοτ. Ζώων ι. Γ, 5.

καὶ εἰς τὰ πολυτελέστερα οἰκοδομήματα τὸν λευκὸν λίθον (μάρμαρον). Τὸ ἄριστον εἶδος αὐτοῦ ἦν ὁ Πάριος ἢ Λύγδινος λίθος, ὅστις στίλβει κοκκωτὸς, καὶ ὁ σπανιώτερος Λυχνίτης, οὕτω κληθεὶς πιθανῶς διὰ τὴν διαφανείαν αὐτοῦ, ἀλλὰ, κατὰ Οὐάρρωνα ⁽¹⁾, μάλλον διότι εἰς τὸ φῶς τῶν λύχνων ἀνεσκάπτετο ἐκ τῶν ἐγκάτων τῆς γῆς· ἔτι δὲ καὶ ὁ Πεντελήσιος, μάλλον τοῦ Παρίου σχιστώδης. Καὶ πρῶτον μὲν ὁ λίθος κατεξέετο, ἔπειτα δ' ἐσκάπτετο μέχρι τοῦ ἀναγκαίου βάθους δι' ὀξειῶν γλυφίδων, καὶ τέλος ἐλειαίνετο διὰ τῆς τριβῆς.

Ὁ ρυθμὸς δὲ τῆς γλυπτικῆς ἦν, ὅτε πρῶτον ἀνεπτύχθη ἐπὶ τῶν Δωριέων, ἀνάλογος τῶν περιστάσεων ὑφ' ἃς διεμορφώθη. Εὐαίσθητοι πρὸς τὸ κάλλος καὶ πρὸς τὴν ἁρμονίαν οἱ Δωριεῖς, ὅταν μετὰ τοὺς τυράννους ἤρξαντο καλλιεργοῦντες τὴν τέχνην, προήγαγον ταχέως αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀρχαϊκῆς δυσκαμψίας, καὶ ἐπεδίωξαν τῆς φύσεως τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλὰ τὴν πρὸς τὰ πρόσωτάσιν τοῦ πνεύματος ἀνεχαίτιζεν ἔτι ἡ τῆς χειρὸς ἀπειρία, καὶ ἡ ἀντίξοος ὕλη δὲν ἐνέδιδε κατ' ἀρχὰς εὐκόλως δεχομένη τὸν τύπον τοῦ πνεύματος· διὸ καὶ ἡ τέχνη δειλῶς μόνον καὶ βαθμηδὸν ἀπέσειε τὰ δεσμὰ αὐτῆς, ἃ μάλιστα μακρὰ ἕξις καὶ θρησκευτικὴ τις τῇ προσεπέβαλλεν εὐλάβεια. Τοιοῦτος ἦν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς τέχνης ὁ χαρακτήρ, εἰσελθούσης μὲν ἤδη εἰς τὸ στάδιον γενναίας προσόδου, ἀλλ' οὐκέτι τῶν βρεφικῶν σπαργάνων διόλου ἀπαλλαγείσης. Τὸν ρυθμὸν τοῦτον οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν «*παλαιὰν ἐργασίαν*», χαρακτηρίζοντες αὐτὸν ὡς *σκληρὸν καὶ ἀποτεταμένον*. Οὕτω λέγει π. χ. ὁ Λουκιανὸς ⁽²⁾: «*Οἷα τὰ τῆς παλαιᾶς ἐργασίας ἐστὶ . . . ἀπесφιγμένα καὶ νευρώδη καὶ σκληρὰ καὶ ἀκριβῶς ἀποτεταμένα ταῖς γραμμαῖς*». Καὶ κατὰ Δημήτριον τὸν γραμ-

(¹) Ἐν Plin. 36, 35.— (²) Φιλόψ. 9.

ματικὸν (1) ἡ ἀρχαία ῥητορεία ἦν ἀπεριεξεσμένην ὥς τὰ «ἀρχαία» ἀγάλματα, ὧν ἡ τέχνη «συστολή καὶ ἰσχύ-της». Ὁ δὲ Κικέρων (2) χαρακτηρίζει τὰ ἔργα τοῦ Κανάρχου, τῆς 71 Ὀλυμπιάδος, ὡς «αὐστηρότερα ἢ ὥστε μι-μεῖσθαι τὴν φύσιν» (*rigidiora quam ut imitentur veritatem*)· καὶ ὁ Κοϊντιλιανὸς (3), τὰ τῆς 60—75 Ὀλυμπιάδος ὡς «ὑπόσκληρα καὶ τοῖς τυρρηνικοῖς ἐμφερῆ» (*duriora et tusca- nicis proxima*), διότι οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ κατ' αὐτοὺς καὶ οἱ μεταγενέστεροι μέχρι τοῦ Βιγκελμάννου, ἐθεώρουν ὡς πανάρχαια τὰ τυρρηνικά, καὶ τὰ ἀρχαῖα τῶν ἐλληνικῶν ὡς ἐκείνων μιμήσεις, ἐν ᾧ τὸ ἀνάπαλιν εἶναι τὸ ἀληθέστε-ρον. Ἄλλοι δὲ τὰ θεωροῦσιν ἔνεκα τῆς νηπιαζούσης αὐτῶν ξηρότητος καὶ ἀκομψίας ὡς ἀνήκοντα τῇ ἀεί-ποτε νηπία τέχνῃ τῶν Αἰγυπτίων, ἡ ὡς ἐξ ἐκείνης πη-γάζοντα, καὶ τὰ ὀνομάζουσιν Αἰγυπτιακὰ ἢ Αἰγυπτια-άζοντα. Ἴδου δὲ πῶς ὁ Πausανίας (4) περιγράφει ἀν-δριάντα τῆς 54 Ὀλυμπιάδος· «Ἀνδριάς . . . τά τε ἄλ-λα ἀρχαῖος καὶ οὐχ ἥκιστα ἐπὶ τῷ σχήματι· οὐ διεστᾶσι μὲν πολὺ οἱ πόδες, καθῆνται δὲ παρὰ πλευρὰν αἱ χεῖρες ἄχρι τῶν γλουτῶν· πεποιήται δὲ ἡ εἰκὼν λίθου· λέγουσι δὲ καὶ ἐπίγραμμα ἐπ' αὐτῇ γραφῆναι· καὶ τοῦτο μὲν ἠφάνι-στο ὑπὸ τοῦ χρόνου». Ἀλλὰ τοσοῦτον ταχεῖα ἦν ἡ πρόοδος περὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ῥυθμοῦ τούτου, ὥστε περὶ ἀγάλματος κατασκευασθέντος 20 Ὀλυμπιάδας μετὰ τὸ προῤῥηθὲν (τῇ 74 Ὀλ.) λέγει ὁ Λουκιανὸς (5): «Ὁ χαλκοῦς, ὁ εὐγραμμος, ὁ εὐπερίγραφος, ὁ ἀρχαῖος τὴν ἀνάδεσιν τῆς κόμης, μᾶλλον δὲ ὁ σὸς, ὃ Ἑρμῇ, ἀδελφὸς ἐστὶν ὁ Ἀγοραῖος, ὁ περὶ τὴν Ποικίλην.»

Εἰς δὲ τῶν γενικῶν χαρακτηρισμῶν τῆς ἀρχαϊκῆς τέ-

(1) Π. Ἑρμην. 14. — (2) Brut. 18, 70. — (3) Instit. 12, 40. — (4) Π, 40. — (5) Ζεὺς τραγ. 33.

χνης, πλήν τῆς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον δυσκαμψίας καὶ σκληρότητος τῶν σωμάτων καὶ τῆς τῶν προσώπων μονοτόνου ἐκφράσεως, εἶναι ὅτι, ἀδυνατοῦσα νὰ παραστήσῃ ἐν τῇ φυσικῇ αὐτῶν χάριτι τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἄνεσιν τῶν βοστρύχων τῆς κόμης καὶ τῶν πτυχῶν τῆς ἐνδυμασίας, ἠνίττετο μᾶλλον ἢ ὅτι εἰκόνιζε ταῦτα διὰ γραμμῶν ἐπιμελῶς παραλλήλων, αἵτινες κατὰ τὸ τέλος μάλιστα τῆς ἐποχῆς δὲν στεροῦνται κομψότητος.

Τῶν Θεῶν τὰ ἀγάλματα ὁμῶς ὀλίγον συνετέλεσαν κατ' ἀρχὰς εἰς ἀνάπτυξιν τῆς καλλιτεχνίας. Ἐξ ἐναντίας δὲ καὶ ἀνεχαίτιζον αὐτὴν, διότι ἡ εὐλάβεια διετήρει ὡς πρὸς αὐτὰ τοὺς πατροπαραδότους τύπους, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ Τάκιτος ⁽¹⁾ λέγων· « τοὺς Θεοὺς οὐ βούλεσθαι μετατρέπειν τὴν ἀρχαίαν μορφήν. » (Nolle deos mutare veteram formam). Αἱ ἀρχαῖαι μορφαὶ μετεδίδοντο μάλιστα καὶ εἰς μεμακρυσμένας ἀποικίας, καὶ ἐγίνοντο, ὡς ναῶν καὶ βωμῶν, ὁμοίως καὶ ἀγαλμάτων ἀφιδρύματα, οἷα ἦσαν τὰ τῆς Ἐφεσίας ⁽²⁾, τὰ τῆς Λευκοφρύνης, τὰ τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος, καὶ διάφορα ἄλλα διατηροῦντα « τὴν αὐτὴν τῶν ξοάνων διάθεσιν » ⁽³⁾. Ἐν Φιγαλείᾳ τὸ ἀρχαῖον ξόανον τῆς μελαίνης Δήμητρος, κεφαλὴν ἔχον ἵππου, ἐξ ἧς ἐξήρχοντο δράκοντες καὶ θηρία, ἀφ' οὗ ἐκάη, κατεσκευάσθη αὖθις ὑπὸ Ὀνατᾶ, περὶ τὴν 74 Ὀλ., χαλκοῦν, ἀλλὰ κατὰ τὸν τεράστιον τοῦ ἀρχαίου τύπον ⁽⁴⁾. Ἡ ἐπιμονὴ ὁμῶς αὕτη τῆς τέχνης εἰς τὰ ἀρχαῖα συνετέλεσεν ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸ νὰ προφυλάξῃ αὐτὴν ἀπὸ ἐκτραχηλισμοῦ, ὅτε ἡ φιλοκαλία τῶν καλλιτεχνῶν δὲν εἶχεν ἔτι καλλιεργηθῇ, οὐδ' ἡ χεὶρ αὐτῶν εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην ἀσφάλειαν, ὅπως ρυθμίζῃ τῆς φαντασίας τὰς παραφοράς. Καὶ μετὰ ταῦτα δ' εἰσέτι, ἀφ' οὗ ἐτόλμησεν ἡ καλλιτεχνία νὰ κατερ-

(1) IV. 53. (2) Διον. Ἀλικ. Β, 22. - Η, 56. — (3) Στρεβ. Δ, 179. — (4) Παυσ. Η, 42.

γάζεται τὴν μορφήν τῶν Θεῶν συμφωνότερον πρὸς τὴν ἀληθῆ αἴσθησιν τοῦ καλοῦ, ἐπὶ πολὺ δὲν ἐμακρύνθη ὡς πρὸς αὐτῆς τὴν παράστασιν ἀπὸ τῆς ἀρχαϊκῆς καὶ ἀταράχου σεμνότητος, ἥτις δύναμιν μάλιστα ἐξέφραζε καὶ μεγαλοπρέπειαν· διὸ καὶ κατ' ἀρχὰς παρίστα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοὺς Θεοὺς καθημένους (εὐθρόνους), τὴν βοήθειαν τοῦ συμβόλου ἐπικαλουμένη ἐν ὅσῳ ἡδυνάτει εἰσέτι νὰ ἐμφάνῃ δι' ἐσωτερικῶν τρόπων πᾶσαν τὴν ἰσχὺν αὐτῶν καὶ τὴν πρέπουσαν αὐτοῖς ἡρεμίαν.

Ἀλλὰ πολὺ περισσότερον ὀφείλει ἡ γλυπτικὴ εἰς τῶν ἀνθρώπων τοὺς ἀνδριάντας, καὶ μάλιστα τοὺς ἀθλητικούς, οἵτινες ἰδίως ἰδρύνοντο ὑπὸ τῶν δωρικῶν ἡθῶν τὴν ἐπιρροήν. Καὶ ναὶ μὲν οὗτοι δι' ἀδυναμίαν τῆς τέχνης δὲν εἰκόνιζον ἔτι τότε τῶν νικητῶν τὰς μορφάς, καὶ πάντων τῶν ἀρχαιοτέρων ἀγαλμάτων τὰ πρόσωπα ἦσαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὁμοιόμορφα καὶ ἐστερημένα τῆς ποικιλίας τῆς φύσεως· ἐπειδὴ ὁμως ἐπεδίωκον τὴν παράστασιν τῶν γραφικῶν θέσεων καὶ τῶν παντοίων κινήσεων δι' ὧν ἡ καθ' ἑαυτοῦ ἐνίκων οἱ ἀθληταί, ἐμβληματικῶς ὡς εἶπεν ἀλλὰ κατὰ τὴν εὐγενεστέραν τοῦ ἐμβλήματος σημασίαν τὸν τὴν νίκης τρόπον ἐμφαίνουσιν, διὰ τοῦτο διερρήγνυσαν τὰ σπάργανα τῆς ἀκάμπτου ἀκίνησιος καὶ τῆς σκληρότητος, ἥτις εἰς τὴν νηπιώδη ἐποχὴν τῆς τέχνης ἀνήκουσα, ἀλλαχοῦ, ὡς ἐν Αἰγύπτῳ, ἔμενεν ἀμετάβλητος. Οὕτω διηγεῖται ὁ Πausanias⁽¹⁾ ὅτι ὁ Γλαυκίας (Ὀλ. 75) παρέστησε τὸν Καρύστιον Γλαῦκον ὡς « σκιαμαχοῦντα », διότι ἦτον ἐπιτηδειότατος εἰς τὸ χειρονομεῖν.

Ὁ περιηγητὴς διίσχυρίζεται ⁽²⁾ ὅτι κατὰ πρῶτον ἐστήθη ἀθλητικὸς ἀνδριάς, « Εἰκὼν » ὡς τὸν ὀνομάζει, ἐν Ὀλ. 59, ὁ τοῦ Αἰγινήτου Πραξιδάμαντος κυπαρίττινος, καὶ ἔπειτα ἐν Ὀλ. 64 ὁ τοῦ Ὀπουντίου Ῥηξιβίου

⁽¹⁾ ΣΤ, 10.— ⁽²⁾ ΣΤ, 18.

ἐκ συκῆς. Ἀλλ' ὁ αὐτὸς (1) ἀναφέρει ἐν Φιγαλείᾳ λίθινον τοῦ παγκρατιαστοῦ Ἀραχίωνος, νικήσαντος καὶ ἀποθανόντος ἐν Ὀλυμ. 54, καὶ ἀλλαχοῦ (2) τοῦ Σπαρτιάτου Εὐτελίδα ἐν Ὀλ. 38 (*Ἡ τε εἰκὼν ἀρχαία τοῦ Εὐτελίδα καὶ ἐν τῷ βάθρῳ γράμματα ἀμνδρὰ ὑπὸ τοῦ χρόνου*), πάντοτε δὲ Δωριέων. Τοὺς ἀνδριάντας τούτους ἀνήγειρον ἢ αἱ πόλεις εἰς τιμὴν τῶν νικητῶν, ἢ, κατ' ἄδειαν τῆς πόλεως, οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ φίλοι αὐτῶν, ἢ καὶ αὐτοὶ ἑαυτοὺς τοῖς θεοῖς ἀφιεροῦντες. Φαίνεται δὲ βέβαιον ὅτι οἱ ἀνδριάντες δὲν κατεσκευάζοντο πάντοτε ἀμέσως μετὰ τὴν νίκην, ἀλλὰ πολλάκις ἔτη πλείονα ἢ ἐλάσσονα μετ' αὐτήν, ὥς ἴσως ἐν τοῖς δύο μνημονευθεῖσι παραδείγμασι τοῦ Πausανίου, καὶ ἀναμφισβητήτως ἐν ἄλλοις πολλοῖς τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως. Οὕτως ὁ τοῦ Πολυδάμαντος, νικήσαντος ἐν Ὀλ. 93 κατ' Ἀφρικανὸν, κατασκευασθεὶς δ' ὑπὸ Λυσίππου (3), ὁ τοῦ Διαγόρου νικήσαντος ἐν Ὀλ. 79, ἔργον καλλιτέχνου τῆς 93 Ὀλυμπιάδος (4), οἱ τοῦ Ἰέρωνος (5), τοῦ Χιόνιδος (6), καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ἐν οἷς καὶ οἱ συνεχῶς ὑπὸ τῶν τέκνων εἰς ἀποθανόντας τοὺς πατέρας ἀνεγειρόμενοι (7), καὶ οἱ ἐξ ἐπιγραφῶν μαρτυρούμενοι ὅτι ἀνηγέρθησαν μετὰ πολλὰς ἀλλεπαλλήλους νίκας (8).

Οὐ μόνον δ' εἰς τοὺς δι' ἀθλητικῆς ῥώμης ἢ ἐπιδειξιότητος ἐν ἀγῶσι δοξάζοντας τὰς ἰδίας πόλεις ἱστῶντο ἀνδριάντες, ἀλλὰ, μετὰ ταῦτα μάλιστα, καὶ, ὥς φαίνεται, κατὰ παράδειγμα καὶ ἐπέκτασιν ἐκείνου τοῦ ἔθους, καὶ εἰς τοὺς ἐπισημοτέρας ἀναδεικνύοντας εἰς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας. Ἀλλὰ τοῦτο κατ' ἀρχὰς ἦν σπανιώτατον καὶ ἐξαιρετικόν· λίαν δ' ἐξοχὸς ἔπρεπε νὰ

(1) Η, 40.— (2) ΣΤ, 15.— (3) Αὐτ. ΣΤ, 5, 1.— (4) Πaus. ΣΤ, 7, 1.— I, 9. 4—5. — (5) ΣΤ, 12. — (6) Αὐτ. 13. — (7) Αὐτ. 10, 1.— (8) Αὐτ. 4, 6.

εἶναι ἡ ἀρετὴ ἢ οὕτως ἀμειβομένη, καὶ τὸ χαλκοῦν στήσαι ἐθεωρεῖτο ὡς ἡρωϊκὴ τις τιμή. Οἱ πρῶτοι μνημονευόμενοι ὡς οὕτω τιμηθέντες εἰς βράβευσιν ἀρετῆς, εἰσὶν οἱ εὐσεβεῖς Κλέοβις καὶ Βίτων ἐξ Ἀργους, οἷς ἀνδριάντες ἐστήθησαν εἰς Δελφοὺς ἐν Ὀλ. 50 (1). μετ' αὐτοὺς δὲ μνημονεύονται ἐν Ἀθήναις οἱ τυραννοκτόνοι κατ' Ὀλ. 67 γ', καὶ ἐν Ὀλ. 74 ἀνηγέρθησαν ἀγάλματα ἐν Δελφοῖς τοῖς στρατηγοῖς τῶν Φωκέων, οἵτινες ἠρίστευσαν κατὰ Θετταλῶν (2). Ἐν δὲ Σπάρτῃ, κατὰ τὴν ἐκφορὰν τῶν βασιλέων ὅσοι ἀπέθνησκον καὶ ἔμενον εἰς τὸν πόλεμον, περιεφέρετο «εἰδωλον ἐν κλίνῃ εὖ ἐστρωμένη» (3), ἐφήμερόν τι ἀναμφιβόλως ἰνδαλμα τοῦ ἀποθανόντος, προχείρως γινόμενον διὰ τὴν τελετὴν τῆς κηδείας.

Καὶ ἰδιωτικοὶ δ' ἰδρύοντο ἀνδριάντες, πολλάκις καθιερούμενοι τοῖς θεοῖς, ὡς ὁ Πλίνιος ἀναφέρει τὸν τοῦ Θεοδώρου τοῦ Ῥοίκου, ὅστις ὁμως, ὡς προείπομεν, ἡ μυθώδης ἦν, ἡ νεώτερός τις ψευδεπίγραφος. Τῆς κατηγορίας ταύτης ἦν τὸ τοῦ Θεμιστοκλέους εἰκόνιον ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀριστοβούλης, ὃ ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος (4), καὶ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ πλεῖστοι τῶν ἐπιταφίων, οὓς ἴστων ἐπὶ τῶν τάφων οἱ συγγενεῖς τοῦ θανόντος. Ἀλλ' οὐδ' ἐπ' αὐτῶν ἀπαντᾶται, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦλάχιστον ταύτην, ἡ εἰσέτι τῇ τέχνῃ ἀνέφικτος προσωπικὴ ὁμοιότης. Προσέτι δὲ καὶ πόλεις καὶ ἰδιῶται, καθ' ὅσον ἡ τέχνη ἐπολλαπλασίαζε τὰ προϊόντα αὐτῆς, ἀνήγειρον συνεχῶς μνημονευτικὰ ἀφιερώματα μετ' ἐπισημόν τινα πρᾶξιν, ὡς οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν κατὰ Χαλκιδέων μάχην (ἐν Ὀλ. 68, γ') ἀφιέρωσαν, ἐκ τῆς δεκάτης τῶν λαφύρων, τέθριππον εἰς τὴν Ἀκρόπολιν (5), καὶ οἱ Φωκεῖς μετὰ τὴν νίκην κατὰ τῶν Θεσσαλῶν (ἐν

(1) Ἡρόδ. Α, 31.— (2) Πaus. Ι, 1.— (3) Ἡρ. ΣΤ, 58. — (4) Θεμ. 22.— (5) Ἡρόδ. Ε. 77.

Ὅ. 74) ἐκ τοῦ αὐτοῦ πόρου ἐν Δελφοῖς μεγάλους ἀνδράντας πέριξ τρίποδος ⁽¹⁾. Ἐνίοτε δὲ τὰ μνημονευτικὰ ταῦτα ἀναθήματα ἐδανείζοντο τὰς παραστάσεις των ἐκ τῆς μυθολογίας, ὑπὸ τὰς θείας πράξεις ἱστορικὰς αἰνιτόμενα περιπετείας, ὡς χρῶνται τῇ μυθολογικῇ ἀλληγορίᾳ οἱ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ποιηταί, ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Ἡρόδοτος. Οὕτω, περιγράφων ὁ Πausανίας ⁽²⁾ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, ὡς ἀνωτέρω, μνημονευόμενα ἀγάλματα τῶν Φωκέων, λέγει ὅτι παρίστων τὴν μεταξὺ Ἀπόλλωνος καὶ Ἡρακλέους γνωστὴν ἔριν περὶ τοῦ τρίποδος: « Ἡρακλῆς καὶ Ἀπόλλων ἔχονται τοῦ τρίποδος, καὶ ἐς μάχην περὶ αὐτοῦ καθίστανται. Λητὼ δὲ καὶ Ἀρτεμις Ἀπόλλωνα, Ἀθηνᾶ δὲ Ἡρακλέα ἐπέχουσι τοῦ θυμοῦ ». Ἐνταῦθα ὁ μὲν Ἀπόλλων μετὰ τῆς μητρὸς καὶ τῆς ἀδελφῆς αἰνίττονται τοὺς Φωκεῖς, ὑπερασπιστὰς τοῦ Δελφικοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ τρίποδος, ὁ δὲ Ἡρακλῆς καὶ ἡ Ἀθηνᾶ τοὺς Ἡρακλείδας Θεσσαλοὺς, ὧν προστάτις ἦν ἡ Ἀθηνᾶ, καὶ τὸ πολεμιστήριον ἐπιφώνημα « Ἀθηνᾶ Ἰτωρία ». Ὁμοίως καὶ τὴν νίκην τῶν Ταραντίνων κατὰ τῶν Πευκετίων εἰκόνισαν ἐν Δελφοῖς ὁ Ὀνατᾶς καὶ ὁ Κάλυνθος διὰ μυθολογουμένης τινος νίκης τοῦ ἥρωος Τάραντος κατὰ τῶν Πευκετίων.

Τὰ δ' ἐπὶ τῶν ναῶν πλαστικὰ ἔργα ἐκόσμουσαν α. τὰ ἀκρωτήρια· β'. τὰς μετόπας· γ'. τὰς ζωοφόρους· καὶ δ'. τοὺς αἰετούς.

α. Καὶ τὰ μὲν ἀκρωτήρια ἐκοσμοῦντο πολλάκις μόνον διὰ γραφῆς, συνηθέστερον ὁμῶς δι' ἀναγλύφων ἀνθεμίων, ἢ ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν κοσμημάτων. Εἰς δὲ τὰ γωνιαῖα ἐνίοτε ἐτίθεντο σφίγγες, γοργόνειαι ἢ καὶ ἀγάλματα.

β'. Αἱ δὲ μετόπαι φαίνεται ὅτι καὶ αὐταὶ ἐνίοτε ἐκοσμοῦντο δι' ἀπλῆς ζωγραφίας, πολλάκις δὲ καὶ

(1) II, 27.— (2) I, 13.

διὰ γλυπτῶν ἀνθεμίων· τὰ συνηθέστερα ὁμῶς κοσμήματα αὐτῶν ἦσαν ἀνάγλυφα, παριστῶντα μυθολογικά ἀντικείμενα, καὶ μὴ ἔχοντα πάντοτε ἀναγκαίαν σχέσιν πρὸς τὴν λατρείαν τῆς θεότητος, εἰς ἣν ὁ ναὸς ἦν ἀφιερωμένος· οὕτως ἐκ τῶν 92 μετοπῶν τοῦ Παρθενῶνος, ἢ τοῦλάχιστον ἐκ τῶν 60 ἃς διέκρινεν ὁ Καρρρέϋ, ὀλίγαι ἀνφέρονται εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, αἱ δὲ πλεῖσται παριστῶσι σκηναὶς κενταυρομαχίας. Αἱ δὲ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ τοῦ Διὸς παρίστων ἄθλα τοῦ Ἡρακλέους ⁽¹⁾, καὶ αἱ τοῦ ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος, ἄθλα Ἡρακλέους, Βελλερεφόντου καὶ Γιγαντιομαχίαν ⁽²⁾.

γ'. Ἡ δὲ ζωοφόρος, περικυκλοῦσα τὸν σηκὸν εἰς τοὺς θωρίους ναοὺς, ἄρχουσα δ' ἄνω τῶν ἐπιστυλίων εἰς τοὺς Ἰωνικοὺς, ὅταν, ὡς συνήθως, κοσμήται δι' ἀναγλύφων, ἔχει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σχέσιν πρὸς τὴν ἐν τῷ ναῷ θεότητα. Εἰς τὴν τοῦ Παρθενῶνος ἐν παραδείγματι παρίστατο ἡ πομπὴ τῶν Παναθηναίων, εἰς τὴν τοῦ Ἐρεχθείου, κατ' ἐμὴν εἰκασίαν τοῦλάχιστον, ὁ μῦθος τῆς Πανδρόσου, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἐν Φιγαλείᾳ ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅπου ὁ Ἀθηναῖος Ἰκτῖνος ἐπέγλυψε τοὺς Ἀττικοὺς μύθους τῆς Κενταυρομαχίας καὶ Ἀμαζονομαχίας, προστέθησαν Ἀπόλλων καὶ Ἀρτεμις ὡς προϊστάμενοι τοῦ ἀγῶνος, ὅπως συνδεθῇ ἡ ξένη παράστασις τῆς ζωοφόρου πρὸς τὸν Θεὸν οὗ ἦν ὁ ναός.

δ'. Οἱ δ' αἰετοὶ ἐκοσμοῦντο δι' ἀγαλμάτων, ἅτινα ἦσαν, ὡς φαίνεται, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀναγκαίως ἡ ἐξωτερικὴ παράστασις τοῦ ἐν τῷ ναῷ λατρευομένου Θεοῦ, καὶ ἀνεφέροντο σχεδὸν πάντοτε εἰς αὐτόν. Οὕτως οἱ αἰετοὶ τοῦ Παρθενῶνος ἀμφοτέρω εἶχον παραστάσεις ἐκ τῶν μύθων τῆς Ἀθηνᾶς. Ὁ ὀπισθεν τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ τοῦ Διὸς εἶχε μὲν Κενταυρομαχίαν, ἀλλὰ τοσοῦτον ἄφρευκτον θεωρεῖ ὁ Πausanίας τὴν σχέ-

(¹) Πaus. E, 10. — (²) Εὐριπ. Ἰων.

σιν τῶν ἐν τοῖς ἀετοῖς παριστωμένων πρὸς τὴν θεότητα τοῦ ναοῦ, ὥστε δικαιολογεῖ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο ἀναμνήσκων τὴν συγγένειαν τοῦ Διὸς πρὸς τὸν Θησέα καὶ τὸν Περίθουν, τοὺς δύο ἥρωας τῆς πάλης ἐκείνης⁽¹⁾. Φαίνεται ὁμως οὐχ ἥττον ὅτι ὑπῆρχον καὶ σπάνιαι ξαιρέσεις, διότι εἰς τὸν ναὸν τῆς ἐν Τεγέα Ἀλέας Ἀθηναῖας οἱ ἀετοὶ περιεῖχον Ἡρακλῆν θηρεύοντα τὸν Καλυδώνιον σῦν, καὶ μάχην Ἀχιλλέως πρὸς Τήλεφον⁽²⁾. ἀλλὰ ταύτης δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι προΐστατο ἡ Ἀθηναῖα.

Ἔργαστήρια.

Ἐν ὅσῳ ἡ τέχνη ἤσκειτο ἔτι χειρονακτικῶς ὡς ἀπλῆ βιομηχανία, μετέβαινε κατὰ φυσικὸν λόγον ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν, καὶ κληρονομικῶς παραδιδομένη, διέμενεν ἐν ταῖς οἰκογενεαῖς· ἀλλ' ἀφ' οὗτου ἐξηυγενίσθη εἰς καλλιτεχνίαν, ἀπαιτοῦσα ἀνώτερα φυσικὰ προτερήματα καὶ ἀτομικὴν ἱκανότητα, ἔκτοτε μετωχέτευετο μᾶλλον κατὰ συγγένειαν εὐφυΐας ἀπὸ διδασκάλου εἰς μαθητὰς, καὶ, ἀντὶ οἰκογενειῶν τεχνιτῶν, παρήχθησαν σχολαὶ ἡ ἐργαστήρια καλλιτεχνικὰ, ἐν οἷς ὁμως πολλάκις ἐξηκολούθει καὶ ἡ συγγενικὴ ἀλληλουχία, καὶ ἡ πατροπαράδοτος τῆς τέχνης μετάδοσις.

1. Κρήτης.

Οἱ ἀρχαιότεροι δ' εἰς δωρικὴν χώραν καὶ ὑπὸ Δωριον δίαιταν ἀπαντῶμενοι καλλιτέχναι εἰσὶν οἱ μνημονεύόμενοι ἐν Κνωσσῷ τῆς Κρήτης, ὅπου δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς θεμελιωταὶ νέου ἐργαστηρίου, ἐκ τῶν ἀρχαίων μὲν βιομηχανικῶν συντεχνιῶν τῶν Τελχίνων προελθόντες καὶ τῶν Ἰδαίων Δακτύλων, διαδεχθέντες δὲ τοὺς Κρήτας Δαιδαλίδας, οἵτινες διέμειναν ἀφανεῖς

(1) Ε, 10.— (2) Πaus. Η, 45.

ἐπὶ τῶν πρώτων αἰώνων ἀπὸ τῆς Δωρικῆς κατακτῆσεως. Εἰσὶ δὲ ὁ Δίποινος καὶ ὁ Σκύλλις, κατὰ μὲν Πausανίαν ⁽¹⁾ μαθηταὶ ἢ καὶ υἱοὶ τοῦ Δαιδάλου, κατὰ δὲ Πλίνιον ⁽²⁾ ἀχμάσαντες πρὸ τοῦ Κύρου, ἥτοι πρὸ τῆς 50ης Ὀλυμπιάδος. Καὶ τῷ ὄντι ἐξ Ἀρμενιακῆς πηγῆς ἐπορίσθη ὁ Μύλλερος ὅτι ὁ Κύρος, μεταξὺ ἄλλων λαφύρων τοῦ Κροίσου, ἐν Ὀλυμ. 58 γ', ἔλαβε καὶ τῶν τεχνιτῶν τούτων ἀγάλματα χαλκᾶ καὶ ἐπίχρυσα Ἡρακλέους, Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος.

Λέγει δ' ὁ Πλίνιος αὐτοὺς πρώτους εὐδοκιμήσαντας εἰς τὴν γλυφὴν τοῦ μαρμάρου, ἣν ὁμως, ὡς κατωτέρω, ἤσκει καὶ ὁ Χῖος Μέλας συγχρόνως καὶ μετ' αὐτῶν. Ἀπ' αὐτῶν ἐπομένως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἄρχεται ἡ τὸν τεῦθεν προῖοῦσα περὶ τὴν καλλιτεχνικὴν ὕλην μεταβολή, καθ' ἣν βαθμηδὸν ὁ λίθος ἀντικαθίσταται εἰς τὸ μέταλλον, μέχρις οὗ κατὰ τὰς ἐπομένας ἐποχὰς ἐκνικᾶ ἐντελῶς. Κρήτες δὲ τὴν πατρίδα, περιεφέροντο καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, ὡς τότε ἦν, φαίνεται, ἔθος τῶν ἐξόχων τεχνιτῶν, καὶ ἐποίησαν ἐν Σικυῶνι Ἀπόλλωνα, Ἀρτεμιν, Ἀθηνᾶν καὶ Ἡρακλῆν, πιθανῶς τὴν περὶ τοῦ τρίποδος πάλην, οἷαν εἶδομεν ἀνωτέρω (σελ. 154) τὴν εἰς Δελφοὺς ἀφιερωμένην. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ Σικυῶνιοι φιλαργυρευόμενοι ἠδίκησαν αὐτοὺς ὡς πρὸς τὴν ἀντιμισθίαν τῆς ἐργασίας, παροργισθέντες οἱ τεχνίται, ἔφυγον εἰς Αἰτωλίαν, καὶ ἀφορία καὶ λιμὸς ἐνέσκηψεν εἰς Σικυῶνα, μέχρις οὗ, κατὰ χρησμόν, μετακάλεσαντες τὸν Δίποινον καὶ τὸν Σκύλλιν οἱ Σικυῶνιοι, τοῖς ἀνέθηκαν αὖθις τὴν τῶν ἱερῶν ἀγαλμάτων ἀποπεράτωσιν ⁽³⁾. Καὶ ἄλλα δ' ἔργα αὐτῶν ἀναφέρονται πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἐν Κλεωναῖς ἄγαλμα Ἀθηνᾶς ⁽⁴⁾, ἐν Τύρινθι ἄγαλμα Ἡρακλέους, ἐν Ἀθή-

(¹) B, 15. - Γ, 17.—(²) 36, 41.—(³) Pl. αὐτ.—(⁴) Paus. B, 15.

αἰς Ἀρτεμις Μουνιχία ⁽¹⁾, καὶ ἐν Ἀργεὶ ἔφιπποι Διό-
κουροι μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων ἐξ ἐβένου ἐλεφαν-
τοκόλλητοι ⁽²⁾, κατὰ τρόπον πηγάζοντα βεβαίως ἐκ
τῆς ἀρχαίας τορευτικῆς, καὶ προοδοποιούντα τὴν χρυ-
σελεφάντινον ἐργασίαν. Ὁ Κεδρηνὸς τέλος λέγει ⁽³⁾ ὅτι
ἐποίησαν μετὰ τοῦ Βοὺ πάλου Λινδίαν Ἀθηναῖν τε-
τραπηχυαίαν ἐκ σμαράγδου, ἣν Σέσωστρις δῆθεν ὁ Αἰ-
γύπτιος ἐπεμψε τῷ Λινδίῳ τυράννῳ Κλεοβούλῳ, καὶ
ἦτις ἦν ἐν τῷ Λαυσαϊκῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
Ἀλλ' ἡ μαρτυρία αὕτη, ἐκτὸς τῶν ἀναχρονισμῶν, φαί-
νεται καὶ κατὰ τὰ ἄλλα ἀπίθανος.

Εἰς τὸ αὐτὸ ἐργαστήριον πρέπει νὰ καταριθμηθῇ καὶ
ὁ Χειρίσοφος, Κρής καὶ αὐτὸς, ἀγνώστου μὲν ἡλι-
κίας, ἀλλὰ πιθανῶς ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων, διότι τὸ γνω-
στὸν αὐτοῦ ἔργον ἦν ξόανον Ἀπόλλωνος ἐπίχρυσον ἐν
Τεγέα, ὅπου καὶ λίθινος τοῦ τεχνίτου ἱδρυτο ἀνδριάς ⁽⁴⁾.

Μαθηταὶ τοῦ Διποίνου καὶ Σκύλλιδος ἦσαν ὁ Ἀγγε-
λίων καὶ ὁ Τεκταῖος, ἀνήκοντες, ὡς καὶ ἐκ τῆς χρο-
νολογίας τῶν τε διδασκάλων καὶ τοῦ μαθητοῦ αὐτῶν
Κάλλωνος ἐξάγεται, εἰς Ὀλυμ. 55—60. Κατεσκεύα-
σαν δ' Ἀθηναῖν ⁽⁵⁾, καὶ προσέτι τὸν Δήλιον Ἀπόλλω-
να, κρατοῦντα ἐν τῇ ἀριστερᾷ τὰς τρεῖς Χάριτας ⁽⁶⁾,
ἐχούσας μουσικὰ σύμβολα, εἰς δὲ τὴν δεξιάν τόξον ⁽⁷⁾.
Τὸ ἄγαλμα τοῦτο παρίσταται ἐνίοτε ἐπὶ τῶν Ἀττικῶν νο-
μισμάτων. Κατ' Ἀθηναγόραν ⁽⁸⁾ δ' ἐποίησαν πρὸς τῷ
Ἀπόλλωνι καὶ Ἀρτεμιν. Ἐκ τῶν ἔργων πάντων τῶν
ῤηθέντων τεχνιτῶν δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἡ Κρητικὴ
σχολή, ὡς αὐτόχρημα δωρικῇ, ἔχαιρεν ἢ ἐξεῖχεν εἰς
τὴν παράστασιν τοῦ Ἀπόλλωνος.

⁽¹⁾ Κλημ. Ἀλεξ. Προτρ. σ. 14, Sylb. — ⁽²⁾ Πaus. B, 22. —
⁽³⁾ Χρον. σ. 322, 13. — ⁽⁴⁾ Πaus. H, 53. — ⁽⁵⁾ Ἀθηναγ.
Πρεσβ. ὑπὸ Χριστιαν. 14. ⁽⁶⁾ Πaus. B, 32. — ⁽⁷⁾ Πλούτ. π.
Μουσ. Γ, σ. 2081. Στεφ. — ⁽⁸⁾ Πρεσβ. ὑ. Χριστ. 114 σ. 61.

2. Χίου.

Κατὰ Πλίνιον ὁμῶς ⁽¹⁾ πρὸ τοῦ Διποίνου καὶ Σκύλλιδος εἰργάζετο τὸν λίθον ἐν Χίῳ ὁ Μάλας ἢ Μέλας, ὡς φέρουσιν ἄλλα καὶ ἄλλα τοῦ συγγραφέως χειρόγραφα, μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μικχιάδου καὶ τοῦ ἐγγόνου του Ἀνθέρμου, ἢ, κατὰ τὸ ἐν Βαμβέργῃ τῆς Βαυαρίας χειρόγραφον τοῦ Πλινίου, Ἀρχέρμου. Συμπεραίνει δ' ὁ Πλίνιος ὅτι ὁ Μέλας ἔζη περὶ τὰς ἀρχὰς τῶν Ὀλυμπιάδων, ἐκ τῆς ἐποχῆς τῶν ἐγγόνων αὐτοῦ, οἵτινες ἤχημαζον περὶ τὴν 60^{ην} Ὀλυμπιάδα. Τοῦτο ὁμῶς ἀναβιβάζει τὸν πρόγονον εἰς χρόνους οὐχὶ ἀνωτέρους τῆς 35^{ης} Ὀλυμπιάδος, ὥστε ἡ ἀπόστασις αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Διποίνου καὶ Σκύλλιδος ἦν ἐλαχίστη, καὶ πρέπει μᾶλλον νὰ θεωρηθῇ ὡς σύγχρονος περίπου τοῦ Χίου μεταλλουργοῦ Γλαύκου, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος. Περὶ τῶν ἔργων τοῦ Μέλανος ὡς καὶ τοῦ Μικχιάδου οὐδὲν περαιτέρω γνωρίζομεν, καὶ ἴσως πρέπει νὰ ταχθῶσιν οὗτοι μᾶλλον μετὰ τῶν τεχνιτῶν ὅσοι βιομηχανικῶς ἤσκουν τὴν λιθογραφικὴν ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις καιροῖς.

Πρῶτος δ' ἐν τῷ Χιακῷ τούτῳ ἐργαστηρίῳ μνημονεύεται ῥητῶς ὡς ἀσχολούμενος εἰς ποίησιν ἀγαλμάτων ὁ υἱὸς τοῦ Μικχιάδου Ἀρχέρμος, ὅστις αὐτὸς καὶ εἶναι μεταγενέστερος τῶν Κρητῶν τεχνιτῶν, καὶ ἴσως κατὰ τὸ παράδειγμα καὶ ἐκ διδασκαλίας αὐτῶν ἐτελειοποίησε τὴν τέχνην τῶν πατέρων του. Περὶ αὐτοῦ λέγεται ὅτι πρῶτος παρέστησε τὴν νίκην ὑπόπτερον ⁽²⁾, καὶ ἀγάλματα αὐτοῦ ὑπῆρχον καὶ ἐν Δήλῳ καὶ ἐν Λέσβῳ.

(1) 36, 5. — (2) Σχολ. Ἀριστ. Ὀρν. 473.

Υἱοὶ δὲ τοῦ Ἀρχέρμου, ὁ Βούπαλος καὶ ὁ Ἀθηνίς⁽¹⁾, διέπρεψαν ἐν τῇ γλυφῇ τοῦ μαρμάρου, καὶ ἰδίως τοῦ ὠραίου λυχνίου τῆς Πάρου. Περὶ τούτων διηγεῖται ὁ Πλίνιος ὅτι, ἐκθέντες εἰς τὴν χλεύην τοῦ πλήθους γελοιογραφικὸν ἀνδριάντα τοῦ δυσμόρφου Ἐφεσίου ποιητοῦ Ἰππώνακτος⁽²⁾, ὅστις ἔζη περὶ τὴν 60ὴν Ὀλυμπιάδα, εἴλκυσαν καθ' ἑαυτῶν τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὰ σατυρικὰ βέλη αὐτοῦ τοσοῦτον ὀξέα, ὥστε ἐξ ἀπελπισίας ἀπηγγονίσθησαν· ὁ Πλίνιος ὁμῶς δὲν παραδέχεται τὸ τραγικὸν αὐτῶν τέλος, διότι, ὡς λέγει, καὶ μετὰ τὴν ἔριν ταύτην εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐξηκολούθησαν αὐτοὶ ἐργαζόμενοι εἰς τὰς παρακειμένας νήσους. Εἶναι δὲ καὶ ὁλως ἀπίθανος ἡ ἀφορμὴ αὐτῆς, διότι ἡ γλυπτικὴ, ἥτις μονότονα καὶ ὁμοιόμορφα παρίστα τὰ πρόσωπα ἐν τῇ παναρχαίᾳ ἐκείνῃ περιόδῳ, δὲν φαίνεται νὰ εἶχεν ἔτι τὴν ἱκανότητα τῶν εἰκονικῶν παραστάσεων, ὥστε διὰ καταχρήσεως αὐτῶν νὰ προβῇ καὶ μέχρι τῆς εἰκονικῆς γελοιογραφίας. Καθ' ἑτέρας δὲ μαρτυρίας⁽³⁾ πηγὴν εἶχεν ἡ ἔχθρα αὐτῶν ὅτι ὁ Βούπαλος ἠρνήθη νὰ νυμφεύσῃ τὴν θυγατέρα του μετὰ τοῦ Ἰππώνακτος. Ὅτι δ' εἶχον φήμην παρὰ τοῖς συγχρόνοις οἱ καλλιτέχναι οὗτοι, καὶ ὅτι μεγάλα ἐπ' αὐτῇ ἐφρόνουν, ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τοῦ στίχου ὃν ἐπέγραψαν ἐπὶ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐν Δήλῳ, λέγοντος ὅτι « ἡ Χίος τιμᾶται οὐ μόνον διὰ τὸν οἶνον αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἔργα τῶν υἱῶν τοῦ Ἀρχέρμου ». Ἀρτεμις, αὐτῶν ἐνγον ὑπῆρχεν ἐν Ἰάσῳ τῆς Καρίας ἢ ἐν Λάσῳ τῆς Κρήτης, καὶ ἐν Χίῳ ἑτέρα, ἐφ' ὑψηλοῦ τεθειμένη, καὶ οὕτω δῆθεν ἐντέχνως κατεσκευασμένη, ὥστε τοῖς μὲν εἰσιούσιν ἐδείκνυε τὸ πρόσωπον τεθλιμμένον, τοῖς δ' ἐξιοῦσι φαιδρόν. Ὁ

(1) Ἰδ. καὶ Σουΐδ. φ. Ἀθηνίς.—(2) Καὶ Σουΐδ. φ. Ἰππώναξ.
—(3) Ἀπόσπ. Ἰππώνακτος σελ. 12, 39 ἐκδ. Weleker.

Παυσανίας⁽¹⁾ ἐπαινεῖ τὸν Βούπαλον ἰδίως καὶ ὡς ἀρχιτέκτονα καὶ ὡς γλύπτην, λέγων ὅτι ἦν «*ναοὺς τε οἰκοδομήσασθαι καὶ ζῶα ἀνὴρ ἀγαθὸς πλάσαι*», καὶ ἀναφέρει ὅτι κατεσκεύασε τοῖς Σμυρναίοις πρῶτος ἄγαλμα Τύχης, ἥτις, κατὰ τὸν ἀρχαῖκόν ρυθμόν καὶ ἐπὶ τὸ Ἀσιατικώτερον, εἶχε πόλον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ εἰς τὴν χεῖρα κέρας Ἀμαλθείας. Ἐποίησε δ' αὐτόθι διὰ τὸν ναὸν τῆς Νεμέσεως καὶ Χάριτας ἐνδεδυμένας. Τοσαύτη δ' ἦν καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ἡ πρὸς τὰ ἔργα τῶν δύο ἀδελφῶν ὑπόληψις, ὥστε ὁ Αὐγουστος ἐκόσμησε δι' αὐτῶν τοὺς ἀετοὺς τῶν ναῶν οὓς ἀνήγειρεν ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἰδίως τῶν τοῦ Παλατίου Ἀπόλλωνος· ἐξ οὗ συμπεραίνεται ὅτι ὁ Βούπαλος καὶ ὁ Ἀθηνῆς εἰργάζοντο καὶ συμπλέγματα διὰ ναῶν ἀετοὺς, ἀπαιτοῦντα, ὡς ἐκ τῆς τριγωνικῆς διαθέσεως τῶν ἀετωμάτων, πολλὴν τῶν ἀγαλμάτων τὴν κίνησιν καὶ τὴν τῶν θέσεων ποικιλίαν.

Εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦτο πρέπει ν' ἀναγάγωμεν καὶ τὸν μόνον ἐκ Σάμου γνωστὸν ἀρχαῖκόν γλύπτην Πυθαγόραν, ἴσως συγγενῇ τοῦ φιλοσόφου, ἀκμάσαντα ἐν Ὀλ. 70 — 80, διότι ἦν σύγχρονος τοῦ Ῥηγίνου ὁμωνύμου του, μεθ' οὗ εἶχε καὶ μεγάλην μορφῆς ὁμοιότητα. Κατ' ἀρχὰς ζωγράφος, ἐγλύψεν ἔπειτα κατὰ Πλίνιον⁽²⁾ τοὺς ἐπ' αὐτοῦ ἔτι ἐν Ῥώμῃ σωζομένους «*ἑπτὰ γυμνοὺς καὶ ἑνα γέροντα*». ὁ Παυσανίας⁽³⁾ ἐν τούτοις τὸν λέγει Πάριον.

3. Σπάρτης.

Συγχρόνως δ' ἕτερον ἐργαστήριον ἥσκει τὴν γλυπτικὴν εἰς τὴν συγγενῇ τῆς Κρήτης Σπάρτην, καὶ αὐτὸ πιθανῶς ἐκ τῆς Κρήτης πηγάζον, διότι μαθηταὶ τοῦ Διποίνου καὶ Σκύλλιδος, περὶ Ὀλυμ. 50—60 ἐπομένως

(¹) Δ, 30. — (²) 34, 19, 5. — (³) Θ, 35.

ἀκμάζοντες, ἦσαν οἱ ἀρχαιότατοι τῶν καλλιτεχνῶν, ὅσοι ἐν ταύτῃ τῇ πόλει μνημονεύονται, Θεοκλῆς ὁ Ἡγύλλου, ὅστις κατὰ τὰς παραδόσεις τῆς ἀρχαίας τορευτικῆς κατεσκεύασεν ἐκ κέδρου εἰς τὸν ἐν Ὀλυμπία θησαυρὸν τῶν Ἐπιδαμνίων Ἀτλαντα φέροντα τὴν γῆν, καὶ Ἡρακλῆν ἀρπάζοντα ἐνώπιον τῶν Ἑσπερίδων, πέντε τὸν ἀριθμὸν, τὰ μῆλα αὐτῶν, ἃ ὁ δράκων ἐφρούρει, εἰλιγμένος περὶ τὸ δένδρον (1). ὁ Δορυκλείδας, ποιήσας ἐν τῷ Ἡραίῳ τῆς Ὀλυμπίας ἄγαλμα Θέμιδος ὡς μητρὸς τῶν Ὠρῶν, τεθειμένον παρὰ τὰς Ὠρας τοῦ Σμίλιδος· καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μέδων αὐτόθι ἑνόπλον Ἀθηνᾶν κατασκευάσας, ἀμφοτέρα χρυσελεφάντινα. Ὁ Δόντας τέλος, ἂν δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς οὗτος, κατὰ παραφθορὰν ἴσως τῆς αἰτιατικῆς Μέδοντα (2), ἐργασθεὶς ἐκ κέδρου καὶ χρυσοῦ ἐν τῷ κατὰ τὴν Ὀλυμπίαν θησαυρῷ τῶν Μεγαρέων σύμπλεγμα, παριστῶν τὴν πρὸς τὸν Ἀχελῶν μάχην τοῦ Ἡρακλέους ἐπὶ παρουσίᾳ Διὸς, Ἀρεως, Ἀθηνᾶς καὶ Δηϊανείρας. Λέγει δὲ πάντα ταῦτα τὰ ἀγάλματα ὁ Πausανίας «ἐς τὰ μάλιστα ἀρχαῖα». Ἄλλοι δὲ Λακεδαιμόνιοι, (1) Σκιάδας καὶ ὁ Χάρτας λέγονται διδάσκαλοι τοῦ Κορινθίου Εὐχείρου περὶ τὴν 60ην Ὀλυμπιάδα (3).

Ἐπίσης Λακεδαιμόνιος ἦν ὁ Γιτιαόας «δῶριος ἀνὴρ» κατὰ Πausανίαν (4), ποιητῆς δωρικῶν ᾠσμάτων (5), ἀρχιτέκτων καὶ γλύπτης, ἀποπερατώσας, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, τὸν ναὸν τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς χαλκοῦν, ἥτοι χαλκοῖς πετάλοις κατὰ τὸν ἀρχαῖον ρυθμὸν διακεκολλημένον, καὶ κατασκευάσας χαλκοῦν καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς. Ἐπειργάσατο δ' ἐπὶ τοῦ χαλκοῦ καὶ ἄλλα Ἡρακλέους, Ἀθηνᾶς γέννησιν, Ποσειδῶνα μετ' Ἀμφιτρίτης, μῦθον Περσέως καὶ Μεδούσης, ἀρπαγὴν

(1) Πaus. E, 17. — ΣΤ, 19. — (2) Ἰδ. Brunn. Gesch. der Künstler I, 47. — (3) Πaus. ΣΤ, 4. — (4) Γ, 18. — (5) Αὐτ. 17.

τῶν θυγατέρων τοῦ Λευκίππου καὶ ἄλλα. Ἐκ Σπαρτιατικοῦ νομίσματος, παριστῶντος ἀρχαϊκὴν Ἀθηνᾶν, πιθανῶς τὴν Χαλκίοικον, ἧς ὁ χιτὼν φαίνεται κατὰ τὸν ἀρχαῖον τρόπον κατάστικτος ⁽¹⁾, ὑπέλαβόν τινες ὅτι τὰ ζώδια ταῦτα ἦσαν ἴσως ἐπὶ τοῦ χαλκοῦ τοῦ ἀγάλματος. Ἀλλ' ἡ ἐκφρασις τοῦ Πausανίου λέγοντος ὅτι ἀπηρίθμησεν ὅσα ἦσαν «μέγιστα καὶ μάλιστα θέας ἄξια», φαίνεται αἰνιττομένη ἐκκρουστα ἢ τορευτὰ ζώδια εἰργασμένα ἐπὶ τῶν τοίχων. Ὁ αὐτὸς ἐποίησεν ἐν Ἀμύκλαις τῆς Λακωνικῆς, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀπόλλωνος, μεταξὺ ἄλλων τριπόδων δύο, τοὺς ἀρχαιοτέρους, ὑφ' ὧν τὸν μὲν ὑπῆρχεν Ἀφροδίτης, ὑπὸ τὸν δὲ Ἀρτέμιδος ἄγαλμα, ἀμφοτέρους ἐκ τῆς δεκάτης τοῦ Μεσσηνιακοῦ πολέμου. Ἀλλαχοῦ ⁽²⁾ ὁ Πausανίας λέγει ὅτι ὁ Μεσσηνιακὸς οὗτος πόλεμος ἦν ὁ πρῶτος, ὅστις ἔληξεν ἐν Ὀλυμ. 14 ἀ., ὅτι δὲ τρεῖς ἦσαν οἱ ἀπὸ τῶν λαφύρων αὐτοῦ τρίποδες, καὶ ὅτι ὁ τρίτος εἶχεν εἰς κοσμήματα ἀγάλματα τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης, ἐργασίας κατὰ τὸ πρῶτον χωρίον, τοῦ Αἰγινήτου Κάλλωνος, ὅστις ἦν τεχνίτης τῆς 70—80ης Ὀλυμπιάδος. Ἐκ τούτου τινὲς ὑπέλαβον ⁽³⁾, ὅτι ὁ Πausανίας κατὰ λάθος ἀνέφερε τὸν πρῶτον ἀντὶ τοῦ τρίτου Μεσσηνιακοῦ πολέμου, λήξαντος ἐν Ὀλυμ. 81, β'. Ἀλλὰ πρέπει πρὸς τοῦτο νὰ καταγνωσθῇ παράδοξος ἄγνοια εἰς τὸν περιηγητὴν, μὴ δυνάμενον δῆθεν νὰ διακρίνῃ μεταξὺ τῶν ἔργων τῆς 14ης καὶ τῶν τῆς 81ης Ὀλυμπιάδος. Ἡ ἄρα πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὅτι σύγχρονος τοῦ Κάλλωνος ἦν καὶ ὁ Γιτιάδας, ἢ νὰ παραδεχθῶμεν, τὸ πιθανώτερον, ὅτι κατὰ λάθος ὁ Πausανίας εἰς ἓν τῶν δύο χωρίων συγκατηρίθμησε τὸ ἔργον τοῦ Κάλλωνος μετὰ τῶν τοῦ Γιτιάδου, ὅστις ἦν ἐκ τῶν χρόνων καθ' οὓς ἤκμαζε τὸ

(1) Ἰδ. Koner ἐν Kœhnes numism. Zeitschr. 1845, c. 2-6.
— (2) Δ, 14. — (3) Ἰδ. Brunn, Gesch. d Künst, I, 87.

Σπαρτιατικὸν ἐργαστήριον. Ἐν ἀμφοτέραις δὲ ταῖς ὑποθέσεσιν εἶναι προφανὲς ὅτι τὰ λάφυρα ἔμειναν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον κείμενα πρὶν ἢ ἀπ' αὐτῶν κατασκευασθῶσι τὰ ἀναθήματα.

Τοῦ Σπαρτιατικοῦ τούτου ἐργαστηρίου καὶ ἕτερον προῖον ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος ⁽¹⁾, τὸν χρυσοῦν κ ρ α η ρ α ζωδίοις κεκοσμημένον κατὰ τὰ χεῖλη, ὃν ἔπεμψαν τῷ Κροίσῳ οἱ Λακεδαιμόνιοι.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ περίπου χρόνους, ὡς φαίνεται, ἦλθεν εἰς Λακεδαίμονα ἐκ Μαγνησίας τῆς πρὸς Μαιάνδρῳ, οὔσης Κρητικῆς ἀποικίης, ὁ Β α θ υ κ λ ῆ ς μετ' ἄλλων Μαγνήτων τεχνιτῶν, καὶ συνετέλεσεν ἀναμφιβόλως εἰς τὴν ὑπαρξιν καὶ λαμπρότητα τοῦ Λακεδαιμονίου ἐργαστηρίου, ἴσως δὲ καὶ εἰς τὴν ἀνανέωσιν τῆς πρὸς τὴν Κρητικὴν πηγὴν σχέσεως αὐτοῦ. Ὅτι δ' ἡ πατρίς αὐτῶν ἦν ἐκεῖνη ἡ Μαγνησία, ἀποδείκνυται ἐκ τοῦ ὅτι κατεσκεύασαν ἐν Ἀμύκλαις ἀφίδρυμα τῆς Λευκοφρύνης Ἀρτέμιδος ⁽²⁾, ἣτις ἐν τῇ πρὸς Μαιάνδρῳ Μαγνησίᾳ ἐλατρεύετο, καὶ ἦν, κατὰ τὰ ἐγγώρια νομίσματα ⁽³⁾, κίων στρογγύλος, ἔχων χεῖρας καὶ κεφαλὴν. Τὸ δὲ κυριώτατον ἔργον τοῦ Βαθυκλέους ἐν Λακεδαίμονι ἦν ὁ θρόνος τοῦ Ἀ μ υ κ λ α ί ο υ Ἀ π ό λ λ ω ν ο ς, τοῦ κατὰ τὸ σχῆμα τῆς παραστάσεως ἀδελφοῦ τῆς Λευκοφρύνης, διότι τὸ ἄγαλμα αὐτοῦ ἦν, κατὰ Πausanίαν ⁽⁴⁾, «Οὐ Βαθυκλέους, ἀλλ' ἀρχαῖον καὶ οὐ σὺν τέχνῃ πεποιημένον» ὅτι γὰρ μὴ πρόσωπον αὐτῷ καὶ πόδες εἰσὶν ἄκροι καὶ χεῖρες, τὸ λοιπὸν χαλκῷ κίονι ἐστὶν εἰκασμένον· ἔχει δ' ἐπὶ τῇ κεφαλῇ κράνος, λόγχην δὲ ἐν ταῖς χερσὶ καὶ τόξον. Ὁ δὲ θρόνος ἦν, ὡς φαίνεται, τορευτὸς, στηριζόμενος ἐπὶ δύο Ὠρῶν καὶ δύο Χαρίτων, ἔχων πρὸς ἀριστερὰν μὲν Ἐχιδναν καὶ Τυφῶνα, Τρί-

(1) Α, 70. — (2) Πaus. Γ, 18. — (3) Buonaroti, Medaglioni Antichi, T. VI, 4,3. — (4) Πaus. αὐτ. 19.

τωνα δὲ πρὸς τὰ δεξιὰ, καὶ ἔξωθεν καὶ ἔσωθεν ὑπὸ τοὺς πόδας ὅλος κατάγλυφος, ὥστε λέγει ὁ Πausανίας (1). «Τὰ δὲ ἐπειργασμένα καθ' ἕκαστον ἐπ' ἀκριβὲς διελθεῖν, ὅχλον τοῖς ἐπιλεξιμένοις παρέξειν ἔμελλεν». Περιγράφει ὁμῶς οὐχ ἥττον 42 τοιαύτας γλυφάς, μύθους παριστώσας καὶ πράξεις ἡρωϊκάς, καὶ μεταξὺ ἄλλων χορὸν Φαιάκων ἐνώπιον τοῦ Δημοδόκου ἄδοντος, καὶ εἰς τοῦ θρόνου τὸ ἀνώτατον ἔρεισμα ἕτερον χορὸν αὐτῶν τῶν Μαγνήτων, τῶν συνεργατῶν τοῦ Βαθυκλέους, οἵτινες μετὰ τοῦ ἔργου των δικαίως ἠξίωσαν νὰ διαιωνίσωσι καὶ τὴν μνήμην των. Ἡ δ' ἔδρα εἶχεν ἰδιαιτέραν διάθεσιν, διαιρουμένη εἰς πολλὰς ἐλάσσονας καθέδρας, ἐν αἷς, εἰς κενὸν διάστημα, ὑψοῦτο ὁ κίων ὁ παριστῶν τὸν Θεὸν (2), ὡς βάθρον ἔχων τὸν βωμὸν τοῦ Ὑακίνθου κατάγλυφον καὶ αὐτόν. Ὡς δὲ πρὸς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἔζη ὁ Βαθυκλῆς, ταύτην ἀγνοῶν ὁ Πausανίας λέγει· «Ὅτου δὲ οὗτος ὁ Βαθυκλῆς ἐγεγόνει, ἢ τὸν θρόνον ἐφ' οὗτου βασιλεύοντος Λακεδαιμονίων ἐποίησε, τάδε μὲν παρίημι. Τὸν δὲ θρόνον εἶδόν τε καὶ τὰ ἐς αὐτὸν ὅποια ἦν γράψω. Πιθανώτατα ὁμῶς ἠκμαζεν ἐπὶ Κροίσου, διότι οἱ Λακεδαιμόνιοι μετεχειρίσθησαν «ἐς κόσμον τοῦ ἐν Ἀμύκλαις ἀγάλματος» (3) τὸν χρυσὸν ὃν ὁ Κροῖσος ἐπεμψεν αὐτοῖς δωρεὰν διὰ τὸν ἐν Θόρνακι Πυθαεᾶ Ἀπόλλωνα (4). Ἀλλ' ὁ Θείρσιος (5), μὴ πιστεύων ὅτι καθ' ὃν καιρὸν οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχον ἴδιον ἐργαστήριον, ἤθελεν ἔλθει νὰ ἐργασθῇ δι' αὐτοὺς ξένος τεχνίτης, ὑπενθυμίζει ὅτι δὲν ἐχρησίμευσεν ὁ χρυσὸς οὗτος εἰς τοῦ θρόνου τὴν κατασκευὴν, ἀλλ' ὅτι κατὰ Θεόπομπον (6) «Λακεδαιμόνιοι χρυσῶσαι βουλόμενοι τὸ πρόσωπον τοῦ ἐν Ἀμύκλαις Ἀπόλ-

(1) Γ, 18.—(2) Quatrem. de Quincy. Jup. Olymp. p. 210.—(3) Πaus. Γ, 10.—(4) Ἡροδ. Α, 70.—(5) Thiersch, Epoch. d. bild. Kunst. σ. 176.—(6) Ἀθην. ΣΤ, 20.

λῶνος καὶ οὐχ εὐρίσχοιτες ἐν τῇ Ἑλλάδι χρυσίον, πέμψαντες εἰς Θεοῦ, ἐπηρώτων τὸν Θεὸν παρ' οὗ χρυσίον πρίαιντο. καὶ διίσχυρίζεται ὅτι ὁ Βαθυκλῆς ἦλθεν εἰς Λακεδαιμόνα ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Μαγνησίας ὑπὸ τῶν Κιερίων, ἧτις συνέβη ἐν Ὀλυμ. 30—38, ἴσως ὁμως καὶ ἐν Ὀλυμ. 45. Οὐδ' ὁ λόγος ὁμως οὗτος οὐδὲ τὸ συμπέρασμα μᾶς φαίνεται ἀκαταμάχητον. Πιθανώτατον εἶναι ἐξ ἐναντίας ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι τότε μάλιστα ἐπεμελήθησαν τοῦ ἀρχαίου ἀγάλματος, καὶ ἐπέλαβοντο τῆς κατὰ μέρος χρυσώσεως αὐτοῦ, ὅταν ἐπίσημος καλλιτέχνης ἀνέλαβε νὰ κατασκευάσῃ θρόνον δι' αὐτό· καὶ φυσικὸν εἶναι ἐκεῖ μάλιστα νὰ ἐπεδῇμει ξένος τεχνίτης, ὅπου ἐκάλει αὐτὸν τῆς φιλοκαλίας ἢ ἀνάπτυξιν καὶ ἡ ὑπαρξιν ἐγγωρίου ἐργαστηρίου.

Τοῦτο ἦν σύμφωνον πρὸς τὴν ἔξιν ἣν εἶχον οἱ διάσημοι καλλιτέχνη ἐκείνων τῶν χρόνων, τοῦ νὰ περιφέρωνται ἐργαζόμενοι· ὡς εἰς αὐτὴν τὴν Σπάρτην ἦλθε καὶ εἰργάσθη, τότε περίπου, καὶ ἄλλος ξένος τεχνίτης, ὁ Ῥηγῖνος Λέαρχος. Τοῦ δὲ Μάγνητος Βαθυκλέους τὴν ἐπιδημίαν ἐξηγεῖ μάλιστα ἡ κοινὴ ἐν Μαγνησίᾳ καὶ Σπάρτῃ λατρεία τῆς Λευκοφρύνης (1), καὶ ἡ θρησκευτικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὸν Ἀμυχλαῖον Ἀπόλλωνα.

4. Αἰγίνης.

Ἐκ τῆς Κρήτης δ' ἐπίσης προέκυψεν, ἡ καὶ διὰ Κρητῶν ἐτελειοποιήθη ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις καὶ ἕτερον καλλιτεχνικὸν ἐργαστήριον, ἐπὶ χαλκοπτικῇ περίφημον μάλιστα, τὸ τῆς Αἰγίνης, νήσου ἧτις ἐπὶ τῆς καθόδου ἤδη τῶν Ἡρακλειδῶν οἰκισθεῖσα ὑπὸ Δωριέων, ὁρμηθέντων ἐξ Ἐπιδαύρου, ἐπὶ τοσοῦτον ἐπέδωκεν εἰς εὐη-

(1) DENKM. A, 14.

μερίαν καὶ πλοῦτον, ὥστε ἐπὶ τῆς μικρᾶς αὐτῆς ἐπιφανείας ἔφερεν ὑπὲρ τὰς 500,000 κατοίκων, καὶ ἔνεκα τῆς δυνάμεως αὐτῆς ἐκίνησε τὸν φθόνον καὶ μέχρι τέλους τὰ ὄπλα τῶν κραταιῶν αὐτῆς γειτόνων, τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλὰ καὶ πρὸ τῶν Δωριέων εἶχον ἤδη κατοικήσει αὐτήν, κατὰ Στράβωνα ⁽¹⁾, μεταξὺ ἄλλων ξένων καὶ Κρήτες.

Καὶ πρῶτος μὲν πάντων τῶν τεχνιτῶν τῆς νήσου ἀναφέρεται ὁ Σμίλις Εὐκλείδου. Τὸ ὄνομα ὁμως αὐτοῦ, καθὼ ἐργαλείου ἐπώνυμον, ἐξελήφθη ὑπὸ τινων ὡς συμβολικόν, τὴν καθόλου ἄσκησιν τῆς τέχνης ἐν Αἰγίνῃ, τὸν Αἰγινήτην Δαίδαλον ἐμφαῖνον, καὶ μάλιστα διότι τὰ περὶ Σμίλιδος ἱστορούμενα εἰσὶν οὐχὶ ἀπηλλαγμένα ἀντιφάσεων καὶ ἀναχρονισμῶν. Καὶ τὸ ὅτι μὲν λέγεται σύγχρονος τοῦ Δαιδάλου, τοῦτο κυρίως μόνον δηλοῖ τὸν κατὰ ῥυθμὸν Δαιδαλίδην. Μνημονεύεται δ' ἐνταυτῷ ὡς μεταβάς εἰς Σάμον ἐπὶ Προκλέους, 67 ἔτη μετὰ τὰ δωρικὰ καὶ 26 πρὸ τῆς ἀ. Ὀλυμπιάδος, καὶ κατασκευάσας ἐκεῖσε τῆς Ἡρας τὸ ξόανον ⁽²⁾, τὸ ἀρχαῖον βεβαίως, οὗ ἔννοιαν λαμβάνομεν ἐκ νομισμάτων τῆς Σάμου ⁽³⁾. Ἀλλὰ πιθανώτερον εἶναι ὅτι τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἐποιήθη συγχρόνως μετὰ τοῦ ναοῦ, ὃν ὠκοδόμησαν ὁ Ῥοῖκος καὶ ὁ Θεόδωρος περὶ τὴν 50τὴν Ὀλυμπιάδα, καὶ τούτων τῶν καλλιτεχνῶν σύγχρονον τῷ ὄντι λέγει τὸν Σμίλην ὁ Πλίνιος ⁽⁴⁾, καὶ συνεργάτην μάλιστα εἰς τὸν ἐν Λήμνῳ λαβύρινθον. Καὶ ἐξ ἑτέρου δὲ τεκμηρίου φαίνεται ὅτι αὕτη ἦν ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ἤκμαζεν, ἐκ τοῦ ὅτι, κατὰ Πausανίαν ⁽⁵⁾, κατεσκεύασεν ἐν τῷ Ἡραίῳ τῆς Ὀλυμπίας Ὠρας καθημένας χρυσελεφαντίνους, ὧν τὴν μητέρα Τύχην ἐποίησεν ὁ

(1) H, 375. — (2) Κλημ. Ἀλεξ. Προτρ. σ. 13. - Ἀθηναγ. Πρεσβ. ὑ. Χρ. 14 σελ. 61. - Εὐσεβ. πρ. Εὐαγγ. Γ, 8. — (3) DENKM. A, 8. — (4) 36, 19. — (5) E, 17.

Λακεδαιμόνιος Δορυκλείδας, μαθητῆς τοῦ Διποίνου καὶ Σκύλιδος. Τέλος εἰργάσθη ὁ Σμίλις καὶ ἐν τῷ ἐτέρῳ Ἡραίῳ, τῷ ἀρχαίῳ καὶ περιφῆμῳ τοῦ Ἀργους, κατασκευάσας δι' αὐτὸ τὸ ἄγαλμα τῆς Θεᾶς (¹).

Μετά δὲ τὸν ἀμφισβητούμενον τοῦτον τεχνίτην, ὅστις φαίνεται μᾶλλον τοῦ ἀρχαίου τορευτικοῦ ἐργαστηρίου ἔσχατος ὢν ὁπαδὸς, ὁ ἐν Αἰγίνῃ, ἀφ' οὔτου ἦν δωρική, πρῶτος βεβαίως μαρτυρούμενος καλλιτέχνης, εἶναι ὁ Κάλλων, οὗ ἡ ἡλικία ὁμῶς οὐχ ἦττον πολλαχῶς ἠμφισβητήθη. Ὁ Πausανίας (²) λέγει ὅτι ἐν τῷ Ἀμυκλαίῳ κατεσκεύασε τρίπουν χαλκοῦν, καὶ ὑπ' αὐτὸν τὸν ἄγαλμα Περσεφόνης, καὶ κατατάττει καὶ τὸ ἔργον τοῦτο μετὰ τῶν ποιηθέντων ἐκ τῶν λαφύρων τοῦ πρώτου Μεσσηνιακοῦ πολέμου. Ὡς ἐκ τούτου ἠθέλησάν τινες ν' ἀναβιβάσωσι τὸν Κάλλωνα εἰς τὴν ἐβδόμην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα· ἀλλὰ τὸ πιθανώτερον εἶναι, ἡ ὅτι ὁ Πausανίας ἠπατήθη, συγκαταριθμήσας καὶ τὸν τρίπουν τοῦτον μετὰ τῶν δύο ἀρχαιοτέρων, οἵτινες ἦσαν τῷ ὄντι ἐκ τῶν λαφύρων, ἡ ὅτι, ὥς ἐκεῖνοι ἐγένοντο τριάκοντα τοῦλάχιστον Ὀλυμπιάδας μετὰ τὸν πόλεμον, καθ' ὃ διάστημα τὰ λάφυρα ἔμενον τεταμιευμένα, ὥς ἦν ἔθος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οὕτω καὶ ὁ τρίτος ἐγένετο πολλὰς μετ' ἐκείνους Ὀλυμπιάδας, ἐκ λειψάνων ἴσως τῶν αὐτῶν λαφύρων, ἡ τέλος ὅτι, γέρων ὁ Γιτιάδας, ὁ τεχνίτης τῶν δύο πρώτων, εἰργάσθη μετὰ νέου τοῦ Κάλλωνος· διότι οὗτος ἦν μαθητῆς τοῦ Ἀγγελίωνος καὶ Τεκταίου, μαθητῶν τοῦ Διποίνου καὶ Σκύλιδος (³), καὶ ἐπομένως ἤκμαζε περὶ Ὀλυμ. 65—75. Ταύτην δὲ τὴν ἡλικίαν ἐπικυροῖ δι' αὐτὸν καὶ ἑτέρα μαρτυρία τοῦ Πausανίου (⁴), λέγοντος αὐτὸν σύγχρονον τοῦ Σικυωνίου Κανάχου, μεθ' οὗ εἶχε καὶ τὴν τέ-

(¹) Ἀθηναγ. αὐτ.— (²) Γ, 18. - Δ, 14.— (³) Πaus. Β, 32.
— (⁴) Η, 18.

χνην ὁμόρρυθμον· διότι ὁ μὲν Κοϊντιλιανὸς (1) λέγει αὐτὸν, ὁ δὲ Κικέρων (2) τὸν Κάναχον, σκληρότερον καὶ αὐστηρότερον τοῦ Καλάμιδος, καὶ ἔτι μᾶλλον τοῦ Μύρωνος. Πλὴν δὲ τοῦ τρίποδος, ἕτερον ἔργον αὐτοῦ μνημονεύεται (3) ἡ Σθενία Ἀθηναῖα ἐν Τροιζῇνι.

Τοῦ αὐτοῦ δ' ἐργαστηρίου καλλιτέχνης ἦν καὶ ὁ Σ υ ν ν ὁ ω ν, ὅστις ἔζη περὶ Ὀλ. 71, διότι ἦν, κατὰ τὴν τότε ἔξιν τῆς ἀλληλοδιδασκαλίας τῶν ἐργαστηρίων, μαθητῆς τοῦ Ἀθηναίου Ἀριστοκλέους (4). Αὐτοῦ δ' υἱὸς καὶ μαθητῆς ἦν ὁ Π τ ὁ λ ι χ ο ς, ἀκμάσας περὶ Ὀλ. 78, ὡς ἐξάγεται ἐκ τε τῆς ἡλικίας τοῦ πατρός του, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, κατὰ Πausανίαν(5), κατεσκεύασεν ἀνδριάντα χαλκοῦν τοῦ Ὀλυμπιονίκου παιδὸς Θεογνήτου, αὐτοῦ ἐκείνου ὃν ψάλλει ὁ Πίνδαρος (6) ὡς νικήσαντα ὀλίγον πρὸ Ὀλ. 80.

Τούτου σύγχρονος καὶ συμπολίτης ἦν ὁ Γ λ α υ κ ί α ς, ὅστις ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐποίησε τὸν πύκτην Γλαῦκον ἐν θέσει σκιαμαχοῦντος, διότι ἦν ἄριστος εἰς τὰς χειρονομίας (7), ἔργον χαρακτηριστικόν, καὶ ἀποδεικνύον τὸν ρυθμὸν τῆς τέχνης ἀνειμένον ἤδη καὶ πάσης πέδης ἐλεύθερον. Ὁ Γλαῦκος οὗτος, κατὰ Σουίδαν (8) καὶ τὰ τοῦ Βεκκέρου Ἀνέκδοτα (9), ἐνίκησεν ἐν Ὀλ. 25. Ἀλλ' ἡ χρονολογία αὕτη εἶναι προφανῶς ἐσφαλμένη· διότι κατ' αὐτὰ ταῦτα τὰ Ἀνέκδοτα, ἀφοῦ καὶ ἄλλας νίκας ἐνίκησεν, ἐφονεύθη ὁ Γλαῦκος ὑπὸ Γέλωνος τοῦ Συρακουσίου, ὅστις ἀπέθανεν ἐν Ὀλ. 73, γ'. Ἡ νίκη ἄρα αὐτοῦ πιθανῶς ἐγένετο ἐν Ὀλ. 65, καὶ οὐχὶ 25· ὁ δ' ἀνδριάς, ἀνεγερθεὶς αὐτῷ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του, πρέπει νὰ κατεσκευάσθῃ οὐχὶ πρὸ Ὀλ. 70. Ἐποίησε δὲ καὶ ἀνδριάντα ἐν τεθρίππῳ Γέλωνος τοῦ Γελώου, νικήσαν-

(1) Quintil. 12, 10, 7. — (2) Cic. Brut. 18. — (3) Paus. B, 32.— (4) Paus. ΣΤ, 9.— (5) Αὐτ.— (6) Πύθ. Η, 49. — (7) Paus. ΣΤ, 10.— (8) Σουίδ. φ. Γλαῦκος. — (9) Σελ. 232.

τος τὴν 73ην Ὀλυμπιάδα (1), καὶ τυραννήσαντος ἐν Συρακούσαις ἐν Ὀλ. 73 δ'. (2). Αὐτοῦ εἶναι προσέτι καὶ ὁ ἀνδριάς τοῦ περιφήμου ἀθλητοῦ Θεαγένους τοῦ Θα-
σίου, ὅστις ἔλαβε χιλίους τετρακοσίους στεφάνους, νι-
κήσας περὶ Ὀλ. 75 (3). Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ τοῦ Φίλω-
νος υἱοῦ Γλαυκίου ἐκ Κερκύρας, οὗ τὸ ἐπίγραμμα
ἔγραψεν ὁ ἐν Ὀλ. 78 ἀποθανὼν Σιμωνίδης (4).

Τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου ἦν καὶ ὁ Ἀναξαγόρας,
ὅστις ἐποίησεν ἐν Ὀλυμπίᾳ τὸν δεκάπηχυν (5) χαλκοῦν
κολοσσὸν τοῦ Διὸς, ὃν ἀνήγειραν ἀπὸ κοινοῦ, ἐπὶ τοῦ
βάθρου ἐπιγραφεῖσαι, αἱ ἐν Πλαταιαῖς κατ' Ὀλ. 75 β'.
συμπολεμήσασαι Ἑλληνίδες πόλεις (6).

Ὁ ἐπισημότατος δὲ τοῦ ἀρχαίου τούτου Αἰγιναίου ἐρ-
γαστηρίου καλλιτέχνης ἦν Ὀνατᾶς ὁ Μίκωνος,
ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Αἰγίνης,
ἦν οἱ Ἀθηναῖοι ἐκυρίευσαν ἐν Ὀλ. 80, γ'. Τούτου ὁμο-
λογεῖ ὁ Πausανίας (7) ἀρχαῖκόν τὸν ῥυθμόν, λέγων αὐτὸν
« οὐδενὸς ὕστερον τῶν ἀπὸ Δαιδάλου καὶ ἐργαστηρίου τοῦ
'Αττικοῦ ». Παντοῖα δ' ἀναφέρονται χαλκᾶ ἔργα αὐτοῦ,
τὰ πλεῖστα ἐν Ὀλυμπίᾳ, Θεῶν καὶ ἡρώων ἀγάλματα,
καὶ ἀνδριάντες ἀνθρώπων. Ἐκεῖ ἦν ὁ δεκάπηχυς χαλ-
κοῦς αὐτοῦ Ἡρακλῆς, ῥοπαλοφόρος καὶ τοξότης, ἀνά-
θημα τῶν Θασίων. Ὁ Ἑρμῆς, κρανοφόρος, χιτῶνα καὶ
χλαμύδα φέρων καὶ κριὸν ὑπὸ μάλην, ἀνάθημα Φενεα-
τῶν, εἰς ὃ συνειργάσθη καὶ ὁ υἱὸς καὶ μαθητῆς τοῦ
Ὀνατᾶ Καλλιτέλης (8). Ἐκεῖ προσέτι ἵστατο καὶ τῶν
'Αχαιῶν τὸ ἀνάθημα, σύμπλεγμα, παριστῶν δέκα ὁμη-
ρικὸς ἥρωας « δόρασί τε καὶ ἀσπίσιν ὡπλισμένους », καὶ

(1) Πaus. ΣΤ, 9. — (2) Clint. Fast. hell. — (3) Πaus. ΣΤ, 11 καὶ 6. — Krause Olymp. φ. Theagenes. — (4) Πaus. ΣΤ, 9. — (5) Ἡρόδ. Θ, 31. — (6) Πaus. Ε, 23 ΣΤ, 40. — Διογ. Λαερτ. Β, 15. — Ἰδ. καὶ Ἀνθολ. Anall. Ι, σ. 117, ἀρ. 6. — (7) Ε, 25. — (8) Πaus. Ε, 27.

κληρον τιθεμένους περὶ μονομαχίας πρὸς Ἑκτορα. Ὁ Νέστωρ, τὸν κληρον πάλλων ἐν κυνῇ, ἵστατο ἀπέναντι τῶν λοιπῶν ἐπὶ ἰδίου βάθρου· ἐπὶ δὲ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἰδομενέως ἐπεγέγραπτο τοῦ καλλιτέχνου τὸ ὄνομα ⁽¹⁾. Ἐν Ὀλυμπίᾳ ἦν ἰδρυμένος καὶ ὁ Ἱέρων, ἐν τεθρίππῳ ὡς ὀλυμπιονίκης ἱστάμενος, καθιερωθεὶς δ' ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Θρασυβούλου εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἱέρωνος, συμβάντα ἐν Ὀλ. 78 β', διότι ὁ Θρασύβουλος κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος ἀπεβλήθη τῶν Συρακουσῶν. Καὶ ἐν Δελφοῖς δ' ἀνέκειτο μέγα σύμπλεγμα αὐτοῦ, παριστῶν τὴν νίκην τῶν Ταραντίνων κατὰ τῶν Πευκετίων ⁽²⁾. Εἰς τοῦτο λέγεται συνεργασθεὶς καὶ τις Κάλυνοθός, ἂν ἡ λέξις δὲν ἦναι παρεφθαρμένη, ἀντὶ Καλλιτέλης ἢ Κάλαμις. Χαλκοῦν δ' Ἀπόλλωνα ἐποίησε τοῖς Περγαμηνοῖς, ἀξιοθαύμαστον διὰ τε τὸ μέγεθος καὶ διὰ τὴν τέχνην ⁽³⁾. Τέλος δὲ κατεσκεύασε καὶ τὴν «*Μέλαιραν Δήμητραν*» διὰ τοὺς Φιγαλιεῖς. Τῆς Θεᾶς ταύτης ἐλατρεύετο τὸ τερατῶδες ξόανον ἐν σπηλαίῳ μεταξὺ Φιγαλείας καὶ Εἵρας, ἐπὶ θρόνου καθήμενον, μέλανα ποδῆρην χιτῶνα ἐνδεδυμένον, κεφαλὴν δὲ καὶ χαίτην ἔχον ἵππου, καὶ ὄφεις καὶ ἄλλα θηρία ἐκ τῆς κεφαλῆς προκύπτοντα, καὶ εἰς τὰς χεῖρας δελφῖνα κρατοῦν καὶ περιστεράν. Ἀλλὰ τὸ ξόανον ἐπυρπολήθη, καὶ ἀφορίας ἐπελθούσης, ὁ χρησμὸς διέταξε τὴν ἀνανέωσιν αὐτοῦ. Ἀναλαβὼν δὲ ταύτην ὁ Ὀνατᾶς, κατεσκεύασε τὸ ἄγαλμα χαλκοῦν, κατὰ τὸν ἀρχαῖον τύπον, ὃν ἐγνώρισε διὰ γραφῆς τινος τότε διατηρουμένης, καὶ ἔτι μᾶλλον ἰδὼν κατ' ὄναρ αὐτό ⁽⁴⁾. Εἰς τὸν Ὀνατᾶν τέλος ἀπεδόθη καὶ ἡ ἐν Πλαταιαῖς, ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς, ἐκτεθειμένη εἰκὼν, ἡ παριστῶσα τοὺς Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας κατὰ

(1) Πaus. E, 25.—(2) Πaus. I, 43.—(3) Πaus. H, 42.—

(4) Αὐτ.

δύο χωρία τοῦ Πausανίου (1), ἐν οἷς ὁμῶς τινα χειρό-
γραφα ἀντὶ Ὀνατᾶ φέρουσι τὸ ὄνομα Ὀνασίου.

Ἄλτιμος, γνωστὸς ἐξ ἀρχαϊκῆς ἐπιγραφῆς (2) σω-
ομένης εἰς μεσόγειόν τινα κοιλάδα τῆς Αἰγίνης, φαί-
νεται κατασκευάσας ἀρχαῖον ἄγαλμα Κωλιάδος Ἀφρο-
δίτης, καὶ ἀναθεῖς αὐτὸ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἥρας.

Τοῦ ἐργαστηρίου τούτου ὁ ῥυθμὸς ἔπρεπεν ἀναγκαίως
ἀπὸ μετέχῃ τοῦ γενικοῦ ἐκείνου χαρακτῆρος τῆς ἀρχαί-
κῆς δυσκαμψίας καὶ σκληρότητος, οὗ ἡ Ἑλληνικὴ τέ-
χνη ἀπηλλάγη ὀλίγον μόνον πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Πε-
λοποννησιακοῦ πολέμου. Ἀνῆκε δὲ προσέτι αὐτῷ ὁ δώ-
ριος τύπος μάλιστα, καὶ τοῦ γυμνοῦ ἢ γνῶσις καὶ ἡ
ἐπίδειξις, διότι τῆς νήσου οἱ κάτοικοι ἦσαν μέχρι τῆς
ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καθαροὶ Δωριεῖς,
καὶ τοσοῦτον ἐκδοτοὶ εἰς τὴν γυμναστικὴν, ὥστε τὸ τέ-
ταρτον τῶν ὑπὸ τοῦ Πινδάρου ὑμνηθέντων ἀθλητῶν εἰ-
σὶν Αἰγινῆται. Ταύτην δὲ τὴν ἐκ τῶν προτέρων ὑπόθε-
σιν περὶ τοῦ αἰγιναίου ἐργαστηρίου ἐπικυροῦσι κατ' εὖ-
τυχίαν διασωθέντα πολύτιμα αὐτῆς λείψανα, τὰ ἀγάλ-
ματα τῶν δύο αἰτωμάτων τοῦ ἐν Αἰγίνῃ ἀρχαίου ναοῦ,
ἅτινα, ἀνασκάφέντα ἐν 1811 ὑπὸ ἐταιρίας ξένων Γερ-
μανῶν, Ἀγγλῶν καὶ Δανῶν, ἡγοράσθησαν ὑπὸ τοῦ
βασιλέως τῆς Βαυαρίας, συνετέθησαν καὶ ἐπεσκευάσθη-
σαν ὑπὸ τοῦ διασῆμου Δανοῦ γλύπτου Θεορουάλσεν, καὶ
κοσμοῦσιν ἤδη τὴν ἐν Μονάχῃ γλυπτοθήκην, ἐπίτηδες
δι' αὐτὰ μετ' ἀπαραμίλλου πολυτελείας οἰκοδομηθεῖσαν.
Ἐκ τούτων τὰ τοῦ δυτικοῦ αἰτώματος, ἑνδεκα ὄντα
τὸν ἀριθμὸν, μικρὸν ἐλάσσονα τοῦ φυσικοῦ μεγέθους,
παρίστων, κατὰ τὰ εἰκαζόμενα μετὰ τὴν γενομένην τῶν
ἀνδριάντων συμπλήρωσιν καὶ διάταξιν, μάχην Τρώων
καὶ Ἑλλήνων, ἰδίως δ' Αἰακιδῶν, ὡς καταγομένων ἀπὸ
Αἰγινῆτου ἥρωος, περὶ τὸν νεκρὸν τοῦ Πατρόκλου ἢ καὶ

(1) Πaus. E, 25, 27.-H, 42 κτλ.—(2) Ant. Hell. I, N. 33.

αὐτοῦ τοῦ Ἀχιλλέως. Καὶ ἐν μέσῳ μὲν τοῦ αἵετος ἵστατο ὀρθὴ καὶ ἤρεμος ἡ Ἀθηνᾶ, προστατοῦσα τῆς μάχης καὶ τοῦ προσφιλοῦς αὐτῇ Ἀχιλλέως, πρὸ ποδῶν δ' αὐτῆς ἔκειτο ὁ τετραυματισμένος, καὶ ὅπισθεν αὐτοῦ εἰς παμποικίλους, φυσικὰς καὶ ζωηράς, ἀλλ' ἀπ' ἀλλήλων μεμονωμένας θέσεις, οἱ Ἕλληνες πολεμισταί, ὑπερασπίζοντες ἢ ἐκδιχοῦντες αὐτόν· ἀφ' ἐτέρου δὲ τῆς Ἀθηνᾶς οἱ Τρῶες, εἰς θέσεις οὐχ ἥττον ποικίλας καὶ ζωγραφικὰς, σπεύδοντες ν' ἀρπάσωσι τὸν νεκρὸν, καὶ ν' ἀποκρούσωσι τοὺς προμάχους αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτοῖς γονυπετῆς καὶ τοξεύων ὁ Πάρις, πῖλον φέρων Φρύγιον, ἀλλὰ τὴν λοιπὴν ἐνδυμασίαν τοιαύτην οἷα ἦν καθ' Ἡρόδοτον ⁽¹⁾ ἢ τῶν Περσῶν· « Πῖλοι ἀπαγέες, κιθῶνες (σχύτινοι) χειριδωτοὶ ποικίλοι, λεπίδος σιδηρῆς ὄψιν ἰχθυοειδέος, περὶ τὰ σκέλεα (σχύτιναι) ἀναξυρίδες »· διὸ ἐξελήφθη, οὐχὶ ἀπιθάνως, ὅτι ἡ μεταξὺ Τρώων καὶ Αἰακιδῶν αὕτη μάχη ἠνίττετο συμβολικῶς τὸ πρόσφατον τότε συμβάν τοῦ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν ἀγῶνος, ἐν ᾧ ἐλέγοντο ⁽²⁾ ἀοράτως συμπολεμήσαντες καὶ οἱ Αἰακίδαι.

Τοῦ δ' ἀνατολικοῦ αἰετώματος ἐξ ἀγαλμάτων τεμάχια σώζονται μόνα, ἀλλ' ἐν ὅλοις ἦσαν 14 καὶ ἐνταῦθα τὰ ἀγάλματα, ἐντελῶς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον διατεθειμένα, ὅπερ ἀποδεικνύει πτωχίαν ἔτι τινὰ περὶ τὴν καλλιτεχνικὴν εὐρεσιν, καὶ παρίστων πιθανῶς τὴν ἄλλην ἀρχαιοτέραν μάχην μεταξὺ Τρώων καὶ Αἰακιδῶν, ὅτε ἐπὶ τοῦ Ἀργοναυτικοῦ πλοῦ ἐπολέμησαν ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Αἰακίδης Τελαμῶν κατὰ Λαομέδοντος, τοῦ προκατόχου τοῦ Πριάμου. Μεταξὺ τῶ ὄντι τῶν μαχητῶν τούτων διακρίνεται ἰδίως ὁ Ἡρακλῆς γυμνός, λεοντῆν φέρων, γονυπετῆς καὶ τοξότης, ὡς περιγράφεται ἐν Ὀμήρῳ ⁽³⁾.

⁽¹⁾ A 71. - E, 49. - Z, 61.— ⁽²⁾ Ἡρόδ. II, 64.— ⁽³⁾ Ὀδ. Λ, 607.

«Ὁ δ' ἐρεμνῇ νυκτὶ εἰκῶς
 γυμνὸν τόξον ἔχων καὶ ἐπὶ νευρῆφιν ὀϊστὸν,
 δεινὸν παπταίνων, αἰὲ βαλέοντι εἰκῶς»,
 καὶ ἐν Εὐριπίδῃ ⁽¹⁾.

«Ἀλλὰ τόξον ἔχων,
 κάκιστον ὄπλον, τῇ φυγῇ πρόχειρος ἦν»,

καὶ ὡς παρίστατο ἐπὶ τῶν Βοιωτικῶν νομισμάτων ⁽²⁾.
 Αἱ δὲ γωνίαι τοῦ αἰτώματος εἶχον ἑκατέρωθεν ἀντὶ
 ἀκρωτηρίων Μοίρας καὶ Νίκας. Εἰσὶ δὲ τὰ ἀγάλματα
 ἐκ λίθου Παρίου, ὅπερ φαίνεται ἀποδεικνύον ὅτι ἡ ἐπο-
 χὴ τῆς ποιήσεως αὐτῶν ἦν ἀρχαιοτέρα τῆς Ὀλ. 80 δ',
 ἀφ' ἧς οἱ Αἰγινῆται, ὑποκύψαντες εἰς τὰς Ἀθήνας,
 ἐποιοῦντο βεβαίως χρῆσιν τοῦ πολὺ προσεχεστέρου
 Πεντελησίου λίθου· ἀφ' ἑτέρου ὅμως δὲν δύναται νὰ
 ἐκληφθῇ ὡς προγενεστέρα τῆς Ὀλυμ. 75 α', ὅτε ὁ Ξέρ-
 ξης κατέστρεψε τοὺς ναοὺς τῆς Ἑλλάδος· διὰ τοῦτο
 ἐθεωρήθησαν ὡς ἔργα τοῦ Κ α λ λ ω ν ο ς (Ὀλ. 65—
 70), καὶ πιθανώτερον ἔτι τοῦ Ὀ ν α τ α (Ὀλ. 78—83).

Τὰ Αἰγίναϊα ταῦτα ἀγάλματα ρυθμὸν ἔχουσιν ἀρ-
 χαϊκὸν μὲν ἐν γένει διὰ τινὰ μονοτονίαν περὶ τὸν τύ-
 πον αὐτῶν, καὶ μάλιστα τὸν τῆς μορφῆς, ἰδίως δὲ δώ-
 ριον, ὡς χαρακτηρίζει αὐτὸν ἡ μεγάλη ζωηρότης περὶ
 τὴν παράστασιν τοῦ γυμνοῦ. Ὁ συνδυασμὸς οὗτος ἀπο-
 τελεῖ ἰδίως τὸν χαρακτῆρα τῆς λεγομένης Αἰγίναϊας
 ἐργασίας. Εἰ δὲ καὶ πολλὴν ἀποδεικνύουσι τὴν μελέτην
 τῆς ἀνατομίας τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, οὐχ ἥττον
 ἐπιφαίνεται ἔτι ἐπ' αὐτῶν τῆς τέχνης τὸ ἀτελὲς καὶ ἀδέ-
 ξιον εἰς τὸ τυπικὸν καὶ ὁμοιόμορφον τῶν προσώπων,
 ἐχόντων κοινῶς ὅλων κατακλινὲς τὸ μέτωπον, ὀξεῖαν
 τὴν ῥίνα, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπιπέδως προέχοντας, μα-
 κροσχιδεῖς δὲ καὶ ἀνιόντας πρὸς τὰ ὀπίσω, τὴν σια-

(1) Ἡρ. Μαιν. 158.—(2) DENKM. VII, 31.

γόνα πλατεῖαν καὶ γωνιαίαν, τὸ δὲ στόμα συνεσταλ-
 μένον, καὶ ἀνεχούσας τὰς γωνίας αὐτοῦ εἰς βεδιασμέ-
 νον μειδίαμα, ἔμβλημα ἐπιτετηδευμένης χάριτος καὶ
 τῆς ψυχικῆς ἐκείνης ἀταραξίας, ἣτις ἦν ὁ κοινὸς ψυ-
 χολογικὸς χαρακτήρ τῆς ἀρχαιοτέρας μάλιστα Ἑλλη-
 νικῆς τέχνης. Ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς δ' ἀναλογίας αὐ-
 τῶν, ἔχουσι μεγάλας μὲν τὰς κεφαλὰς ἀναλόγως τοῦ
 σώματος, τὸ δὲ στήθος μακρὸν καὶ πλατὺ, ἀλλὰ τὴν
 γαστέρα μικράν, τὰ σκέλη βραχέα, τὰς κνήμας μα-
 κράς, καὶ τὰ γόνατα ὀξέα, ὅταν κάμπτωνται. Ταῦτα
 πάντα ἀποδεικνύουσιν εὐφυΐαν μὲν παρατηρήσεως τοῦ
 τεχνίτου, ἀκριβῆ ἀντίληψιν τῆς φύσεως, καὶ τάσιν πρὸς
 ἀληθῆ αὐτῆς μίμησιν, οὐχὶ ὁμῶς καὶ ὠριμότητα περὶ
 τὴν ἐκτέλεσιν, οὐδ' ἐκφράσεως δύναμιν· διότι πρὸς ἑαυ-
 τὴν δυσπιστοῦσα ἡ τέχνη, καταφεύγει μάλιστα εἰς ὑπερ-
 βολὰς πρὸς παράστασιν τῶν λεπτῶν διακρίσεων αἵτι-
 νες ἀποτελοῦσι τὴν ἐθνικὴν φυσιογνωμίαν. Ἐχουσι δὲ
 τ' ἀγάλματα ταῦτα καὶ ἕτερα ἅτινα γνωρίσματα, ἅτινα,
 κοινὰ ὄντα εἰς πάντα τὰ ἀρχαῖα προϊόντα τῆς γλυ-
 πτικῆς, δύνανται ἐπίσης νὰ θεωρηθῶσιν ὡς σύμβολα
 μᾶλλον ὢν ποιεῖται χρῆσιν ἢ τέχνη, ὅταν διακρίνη
 μὲν τὴν ἀλήθειαν τῶν μορφῶν ἐν τῇ φύσει, ἀλλ' ἀδυ-
 νατεῖ νὰ παραστήσῃ αὐτὴν ἐντελῶς. Οὕτω, θέλουσα
 νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ κομψότητα μεθ' ἧς ἐ-
 στέλλοντο οἱ ἀρχαιότεροι, καὶ τὸν τῆς κόμης των λεπτο-
 λόγον εὐτρεπισμὸν, ἀλλ' ἀδυνατοῦσα νὰ ἐκτελέσῃ τὰς
 κυματούσας γραμμὰς τῶν πτυχῶν καὶ βοστρύχων κατὰ
 τὴν φυσικὴν καὶ ἄνετον αὐτῶν ἀκρίβειαν, παρίστησιν
 αὐτὰς μετὰ μαθηματικῆς συμμετρίας, διὰ γραμμῶν
 παραλλήλων σχεδόν. Ἐπίσης δὲ, θέλουσα νὰ ἐκφράσῃ
 τῆς χειρονομίας καὶ τῆς στάσεως τὸ μεμελετημένον,
 ὡς ὅτε αἱ τρισὶ δακτύλοις ἐπετίθεσαν λιθαιωτὸν (¹), καὶ

(¹) Ἀριστοφ. Σφ. 95.

«οἰσὶν ἄκροις δακτύλοις προσέφερον οἱ οἰνοχόοι τὴν φιά-
λαν» (1), διατίθῃσι μετ' ἐπιτηδεύσεως τοὺς δακτύλους
κρᾶτουῦντας, καὶ πλάττει πολλάκις τὰ ἀγάλματα ἱστά-
μενα ἀκροποδητὶ, ὥστε καὶ ὡς ὀρχούμενα μᾶλλον
ἢ ὡς βαδίζοντα ἐφαίνοντο συνήθως, ὡς λέγει καὶ ὁ
Ἀθήναιος (2). «Ἐστὶ δὲ καὶ τὰ τῶν ἀρχαίων δημιουργῶν
ἀγάλματα τῆς παλαιᾶς ὀρχήσεως λείψανα· διὸ καὶ συνέστη
τὰ κατὰ τὴν χειρονομίαν ἐπιμελεστέως διὰ ταύτην τὴν αἰ-
τίαν». Μέρη τῶν Αἰγιναίων τούτων ἀγαλμάτων, τὰ
χεῖλη, οἱ ὀφθαλμοί, αἱ ὀφρύες καὶ τὰ ἐνδύματα ἦσαν
κεχρωματισμένα· τὰ δὲ ὅπλα, οἱ βόστρυχοι πολλαχοῦ,
καὶ ἄλλα πάρεργα ἦσαν χαλκᾶ, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ σω-
ζόμεναι ὀπαί, εἰς ἃς ὁ χαλκὸς ἦτον ἐνηρμοσμένος.

5. Σικυῶνος.

Τῆς Δωρικῆς τέχνης ἄλλο ἐργαστήριον ἀνεπτύχθη
ἐν Σικυῶνι, πηγάζον καὶ τοῦτο ἐκ Κρήτης, διότι
οὐ μόνον ἀρχαιότατα ἐπεδήμησαν εἰς Σικυῶνα, ὡς εἴ-
δομεν, οἱ Κρήτες Δίποινος καὶ Σκύλλης, ἀλλὰ καὶ μετὰ
ταῦτα ὁ ἀρχαιότατος ἐπὶ τῆς δωρικῆς ἐποχῆς ἀνανεώ-
σας αὐτόθι τὴν ἀσκήσιν τῆς τέχνης ἦν, ὡς φαίνεται,
Κρής καὶ αὐτὸς, ὁ Κυδωνιάτης Ἀριστοκλῆς,
αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰργάζετο ἐν Πε-
λοποννήσῳ, κατασκευάσας ἐν Ὀλυμπίᾳ Ἡρακλῆν μα-
χόμενον πρὸς ἔφιππον ἀμαζόνα, ἀνάθημα τοῦ Ζαγ-
κλαίου Εὐαγόρου, προγενέστερον ἅρα τῆς 71 Ὀλυμ.,
ὅτε ἡ Ζάγκλη μετωνομάσθη Μεσσήνη (3), ἴσως προσέτι
καὶ τῆς Ὀλυμ. 66, ὅτε ἡ Κυδωνία ἐγένετο αἰγινητικὴ
ἀποικία (4). Ὁ δ' ἀλλαχοῦ (5) ὑπὸ Παυσανίου μνημο-
νευόμενος γλύπτῃς Ἀριστοκλῆς, λέγεται ῥητῶς

(1) Ξενοφ. Κύρ. παιδ. Α, 3, 8.— (2) ΙΔ, 629.— (3) Πκυσ.
Ε, 25.— (4) Müll. Aegin. σ. 112.— (5) ΣΤ, 9.

Σικυώνιος καὶ αὐτὸς ὡς ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κάναχος, ὥστε πιθανώτατα δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς τῷ Κυδωνιάτῃ. Εἰς ἄλλα δὲ δύο χωρία ⁽¹⁾ ἀναφέρει ὁ περιηγητὴς δύο Ἀριστοκλεῖς, πάππον καὶ ἑγγονον, χωρὶς νὰ λέγῃ τὴν πατρίδα αὐτῶν. Ἐκ τῶν χωρίων τούτων ἔπρεπε νὰ εἰκασωμεν ὅτι ὑπῆρχον τέσσαρες Ἀριστοκλεῖς. Ἄν ἐκλάβωμεν ὁμῶς τὸν πάππον ὡς τὸν Κυδωνιάτην, ἐργαζόμενον ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ ἀποκαταστάντα ἴσως ἐν Σικυῶνι, τὸν δ' ἑγγονον ὡς αὐτὸν τὸν ἔνεκα τούτου ἐπικληθέντα Σικυώνιον, ἔχομεν ἀντὶ τεσσάρων δύο μόνον ὁμωνύμους καλλιτέχνας ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, ὅπερ πολὺ πιθανώτερον.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν, τοῦ ἀρχαιότερου Ἀριστοκλέους υἱὸς ἦν ὁ Κλεοίτας ⁽²⁾, ὁ κατασκευάσας τὴν ἐν Ὀλυμπίᾳ Ἰππάφειν, καὶ ἐν Ἀθήναις ἀνδριάντα χαλκοῦν κρανοφόρον, ἀργυροῦς τοὺς ὄνυχας ἔχοντα. Ἡ περὶ τὰ πάρεργα λεπτολόγος περιέργεια αὕτη ὡς καὶ ἡ χρῆσις διαφόρων μετάλλων πρὸς διάκρισιν τῶν χρωμάτων, φαίνεται τῆς ἀρχαϊκῆς μᾶλλον τέχνης τὰς ἑξεις χαρακτηρίζουσα. Εἰς τοῦτο ἐξελήφθη ὡς ἀντιφάσκουσα ἡ περικοπὴ αὕτη τοῦ Πausανίου ⁽³⁾. «Ὅστις δὲ τὰ σὺν τέχνῃ πεποιημένα ἐπίπροσθε τίθεται τῶν εἰς ἀρχαιότητα ἠκόντων καὶ τάδε ἔστιν οἱ θεάσασθαι». Ἀλλὰ δι' αὐτῆς ὁ Πausανίας δὲν αἰνίττεται ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο ἦν καλλιτέχνην μᾶλλον ἢ ἀρχαϊκόν, ἀλλ' ἀντιθέτει τὸ καλλιτέχνημα πρὸς τ' ἀντικείμενα τῆς ἀρχαίας λατρείας, περὶ ὧν ὀλίγον ἀνωτέρω ὠμίλει. Προστίθῃσι δ' ὁ αὐτὸς ὅτι, «ἐπ' ἀνδριάντι τῷ Ἀθήνησι» ⁽⁴⁾, πιθανῶς ἐπ' αὐτῷ τούτῳ, ἐπέγραψεν ὁ Κλεοίτας τὸ δίστιχον·

«Ὅς τὴν ἱππάφειν σευ Ὀλυμπίᾳ εὔρατο πρῶτος
τεῦξέ με Κλεοίτας, υἱὸς Ἀριστοκλέους».

(¹) Ε, 24. - ΣΤ, 20. — (²) Πaus. ΣΤ, 20. — (³) Α, 24. —
(⁴) ΣΤ, 20.

Ἰδὸς δὲ τοῦ Κλεοίτου ἦν, κατὰ Πausανίαν ⁽¹⁾, ἄλλος Ἀριστοκλῆς, ποιήσας τὸν Δία μετὰ Γανυμήδους ἐν Ὀλυμπίᾳ. Οὗτος, καθ' ὅσον καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τὸ ὄνομα ἔχει δωρικὴν τὴν κατάληξιν, εἶναι πιθανῶς ὁ Σικυώνιος, ἀδελφὸς τοῦ ἐνδόξου τεχνίτου Κανάχου, καὶ « οὐ πολὺ τὰ εἰς δόξαν ἐλασσούμενος » ⁽²⁾, ποιήσας μετ' αὐτοῦ καὶ μετὰ τοῦ Ἀργείου Ἀγελάδα τρεῖς χαλκὰς Μούσας ἐν Ἀργεῖ. Ὡς ἐκ τῆς χρονολογίας δὲ τῶν συνεργατῶν αὐτοῦ τούτων ⁽³⁾, προσέτι καὶ τῶν μαθητῶν του εἰς διαφόρους βαθμοὺς, αὐτὸς μὲν ἐξάγεται ἀκμάσας περὶ Ὀλ. 70—80, ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ Κλεοίτας περὶ Ὀλ. 62, καὶ ὁ πάππος αὐτοῦ Ἀριστοκλῆς ὁ Κυδωνιάτης κατ' Ὀλ. 54. Πλὴν δὲ τοῦ ῥηθέντος ἔργου αὐτοῦ, καί τινα ἐν Ἀθήναις εὑρεθέντα, καὶ τὸ αὐτὸ καλλιτέχνου ὄνομα φέροντα, ἀλλ' ἄνευ πατρωνυμικοῦ καὶ ἐθνικοῦ, πρέπει, νομίζω, εἰς τὸν Σικυώνιον τοῦτον ν' ἀποδοθῶσιν, ὅστις πιθανώτατον ἦν ὅτι εἰργάσθη ἐν Ἀθήναις, καθὼς καὶ ὁ Κλεοίτας, ὃν ἐθεωρήσαμεν ὡς πατέρα του, ἴσως δὲ καὶ ἐγκατέστη αὐτόθι, διὸ καὶ ἰδίως διετήρει τὸ ἐπωνύμιον τῆς πατρίδος ἐξ ἧς μετώκησε. Τῶν δύο ἐκ τῶν ἔργων τούτων μόνον τὰ βάθρα σώζονται ἐν Ἀθήναις, τὸ μὲν πλησίον τοῦ Γαργηττοῦ, εἰς τὸ μοναστήριον Γέρσκα, φέρον ἐπιγραφὴν ἀρχαῖκῶς καὶ βουστροφηδὸν γεγραμμένην « (ὁ δεῖνα) ἀνέθηκεν. Ἀριστοκλῆς ἐποίησε » ⁽⁴⁾, τὸ δ' ἐν Μυρρίνουντι (Μεράνδα), ἔχον ἐπιγραφὴν ἀρχαῖκῶς, ἀλλ' οὐχὶ βουστροφηδὸν γεγραμμένην, καὶ δηλοῦσαν ὅτι τὸ βάθρον ἔφερεν ἄγαλμα τῆς μάντιδος Φρασικλείας, ἔργον Ἀριστοκλέους ⁽⁵⁾. Τὸ δὲ τρίτον (Πίν. Δ, 1) εἶναι στήλη ἐπὶ βάθρου, εὑρεθεῖσα κατὰ τὴν θέσιν Βαλανιδέζαν (ἴσως τὴν ἀρχαίαν

(1) Ε, 24.—(2) Πaus. ΣΤ. 9.—(3) Ἡρόδ. Ε, 10. - Πaus. ΣΤ, 8. - Α, 33.—(4) Ant. Hell. I, ἀρ. 26, σ. 25.—(5) Αὐτ. ἀρ. 28, σ. 27.

Φηγοῦντα) μεσημβρινῶς τοῦ Μαραθῶνος, καὶ παρι-
στῶσα ἐν κοιλιαναγλύφῳ ἢ καὶ ἐν ἀναγλύφῳ λίαν τα-
πεινῶ, ὀπλίτην ὡς ἐν παρατάξει ἰστάμενον, καὶ λόγχην
φέροντα, ἴσως Μαραθωνομάχον. Κάτωθεν δὲ φέρεται
τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἀριστίων, καὶ ἐπὶ τοῦ βάθρου ἐπιγραφὴ
δι' ἀρχαϊκῶν γραμμάτων κεχαραγμένη, φέρει « ἔργον
Ἀριστοκλέους »⁽¹⁾. Ἡ τέχνη τῆς γλυφῆς αὐτοῦ εἶναι ἀρ-
χαϊκὴ, οὐχὶ ἐλαττωμάτων τινων καὶ ἰδιοτροπιῶν ἀπηλ-
λαγμένη, καὶ συγγενὴς πρὸς τὴν τῶν Αἰγινήτικῶν ἀ-
γαλμάτων· ἀλλὰ τὰ μὲν γυμνά αὐτοῦ εἰσὶν ἥττον ἐξειρ-
γασμένα, ἢ δὲ μορφὴ ἐμβριθεστέρα καὶ ἐπίσημος, καὶ
αἱ ἀναλογίαι ἐντελέστεραι καὶ οὐχὶ τοσοῦτον συνεσφιγ-
μέναι, στερεότητα ἐμφαίνουσαι ἀλλ' οὐχὶ σκληρότητα.
Προσέτι δὲ τὸ ἀνάγλυφον ἦν κεχρωματισμένον, τὸ ἐμ-
βαδὸν τῆς στήλης, τοῦ χιτῶνος ἢ παρυφῇ, ὁ τελαμὼν,
καὶ τοῦ θώρακος τὰ κοσμήματα ἐρυθρὰ, ἢ περικεφα-
λαία καὶ ὁ θώραξ φαιᾶ, τὰ δὲ γυμνά, πλὴν τῶν ὀφθαλ-
μῶν, χειλέων καὶ κόμης, ἀχρωμάτιστα. Ὁ καλλιτέχνης
οὗτος φαίνεται ὅτι ἦτον ὁ συνδέων τὴν Σικυωνίαν τέ-
χνην μετὰ τῆς Ἀττικῆς.

Ἀδελφὸς δὲ τοῦ Σικυωνίου Ἀριστοκλέους, καὶ ὀνο-
μαστότερος ἐκείνου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἦν ὁ Κάνα-
χος, οὗ τὰ ἔργα κρίνει ὁ Κικέρων⁽²⁾ ὡς αὐστηρότερα
τοῦ δέοντος πρὸς ἀκριβῆ τῆς ἀληθείας μίμησιν (*rigi-
diora quam ut imitentur veritatem*), λέγων αὐτὰ ἀρχαϊκώ-
τερα τῶν τοῦ Καλάμιδος, καὶ ἔτι μᾶλλον τῶν τοῦ Μύ-
ρωνος. Τούτων τὸ ἐπισημότερον εἶναι συγχρόνως καὶ
τὸ παρέχον ἐνδόσιμόν τι πρὸς γνῶσιν τοῦ ῥυθμοῦ τοῦ
καλλιτέχνου, καὶ συγχρόνως ὀρίζον τὴν χρονολογίαν
αὐτοῦ· εἶναι δὲ τοῦτο ὁ ἐν τῷ Διδυμαίῳ τῆς Μιλήτου κο-
λοσσιαῖος χαλκοῦς Φιλῆσιος Ἀπόλλων⁽³⁾, οὗ

(1) Αὐτ. ἀρ. 21, σελ. 16.— (2) Brut. 18.— (3) Πaus. B,
10. = Θ, 10.

τὴν ἐπιμέλειαν εἶχον οἱ Βραγχίδαι. Κατὰ σωζόμενον νόμισμα τῆς Μιλήτου, φέρον ἐπειρασμένον τὸν Ἀπόλλωνα τοῦτον, φαίνεται ὅτι ἦν ἀρχαῖκός τὸ σχῆμα, εἰς τὴν προτεταμένην δεξιὰν ἔχων νεβρόν ἐλάφου, εἰς δὲ τὴν ἀριστεράν, παρατεταμένην τῷ σώματι, τόξον. Περὶ ταύτης τῆς ἐλάφου εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁμιλεῖ καὶ ὁ Πλίνιος⁽¹⁾, λέγων ὅτι ἦν κινητή. Ἐπειδὴ δ' ὁ Δαρεῖος ἔκαυσε τὸ Διδυμαῖον ἐν Ὀλυμ. 71 α', τὸ ἄγαλμα κατεσκευάσθη προφανῶς μετὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἀλλὰ πρὸ Ὀλυμ. 75 β', ὅτε ὁ Ξέρξης ἀπήγαγεν αὐτὸ εἰς Ἐκβάτανα⁽²⁾, ὅθεν ἀπεδόθη τοῖς Μιλησίοις μόνον ὑπὸ τοῦ Σελεύκου⁽³⁾. Ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ διατηρεῖται χαλκοῦν ἀγαλμάτιον, παριστῶν Ἀπόλλωνα γυμνόν, τὰ σύμβολα τοῦ Φιλησίου ἔχοντα, ἐν ἡρέμῳ θέσει ἰστάμενον, ἀρχαῖκὸν τὴν κόμην καὶ τὴν αὐστηρότητα, ἀλλ' ἀπηλλαγμένον ἤδη τῆς ξηρότητος τῆς ἀρχαίας ἐργασίας (PIN. Δ, 2). Αὐτόθι ὑπάρχει καὶ λιθίνη κεφαλὴ μειζόνων διαστάσεων, καὶ μεγαλοπρεπῇ τὴν ἐκφρασιν ἔχουσα. Τέλος καὶ ἐν Παρισίοις (ἐν Λαύβρ) ὑπάρχει χαλκοῦν ἄγαλμα, 3' ὑψηλόν, ὁμοίου Ἀπόλλωνος καὶ αὐτό. Ἐκ τούτων δὲ πάντων φαίνεται ἐξαγόμενον, καθ' ὅσον ἐξ ἀντιτύπων δύναται νὰ εἰκασθῇ περὶ τοῦ ἀρχετύπου, ὅτι τοῦ Κανάχου ὁ ρυθμὸς, συγγενῆς πρὸς τὸν ἀρχαῖκόν ἐν γένει, ἐπεμελεῖτο μὲν τοῦ γυμνοῦ μᾶλλον ἢ ὁ τοῦ Ἀριστοκλέους, ἦν δ' ἥττον γωνιαῖος καὶ συνεσφιγμένος τοῦ Αἰγινήτικου. Εἰς τὴν ὁδὸν δὲ τὴν ἄγουσαν εἰς τοῦ ῥηθέντος ναοῦ τὰ ἐρείπια ὑπῆρχον μέχρις ἐσχάτων δώδεκα καθήμενα ἀγάλματα ὠραίας ἀρχαϊκῆς ἐργασίας, ἃ ὁ Ἀγγλὸς Κ. Νεύτων ἀπήγαγε τὸ 1858 εἰς Λονδῖνον. Εἰσὶ δ' ὅλα ἀκέφαλα, καὶ ἐπὶ τῶν θρόνων αὐτῶν ἔχουσί τινες βουστροφηδὸν ἐπιγεγραμμέ-

(¹) 34, 19, 14, — (²) Πκυσ. αὐτ. καὶ H, 46. — (³) Παυσ. A, 16. - H, 46.

νας ἐπιγραφάς, αἵτινες, καίτοι ἔχουσαι τὰ μακρὰ Η καὶ Ω, φαίνονται ὁμῶς οὔσαι τῆς 60—70 Ὀλυμπιάδος, ὥστε δὲν εἶναι ἀπίθανον καὶ τὰ ἀγάλματα ταῦτα νὰ κατεσκευάσθησαν κατὰ σχέδια τοῦ Κανάχου. Εἰσὶ δ' ὅπως-δήποτε ἀσφαλὲς δεῖγμα καὶ ταῦτα τοῦ ρυθμοῦ τῆς τέχνης κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, ἐντελῶς συναῶδον πρὸς τὰ προεκτεθέντα.

Ἐν Κορίνθῳ δ' ὁ Κάναχος εἰργάσθη χρυσελεφάντινον Ἀφροδίτην, φέρουσαν πῖλον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ μήκωνα καὶ μῆλον εἰς τὰς χεῖρας ⁽¹⁾. ἐν δὲ Θήβαις κέδρινον ἀντίτυπον τοῦ Φιλησίου Ἀπόλλωνος, τὸν λεγόμενον Ἰσμήνιον ⁽²⁾, καὶ ἐν Ἀργεὶ συνειργάσθη εἰς τὰς τρεῖς Μούσας μετὰ τοῦ Ἀριστοκλέους καὶ τοῦ Ἀγελάδα ⁽³⁾, καὶ προσέτι κατεσκεύασε νέους κελητίζοντας, ἧ ἐφίππους.

6. Ἀργους.

Τῆς Δωρικῆς δὲ τέχνης, καὶ ἰδίως τοῦ Σικυωνίου ἐργαστηρίου, ἀνεπτύχθησαν παραφυάδες καὶ ἀλλαχοῦ, οἷον ἐν Ἀργεὶ, ὅπου ἐπεδήμησαν κατ' ἀρχὰς καὶ οἱ Κρήτες Δίπποινος καὶ Σκύλλις. Διέπρεψε δ' ἰδίως αὐτόθι ὁ Ἀγελάδας, ἐργασθεὶς περὶ Ὀλ. 70 μετὰ τοῦ Ἀριστοκλέους καὶ τοῦ Κανάχου τὰς τρεῖς Μούσας ἐν τῇ πατρίδι του ⁽⁴⁾. Ἐποίησε δὲ καὶ ἀνδριάντα Ὀλυμπιονίκου τῆς 65ης Ὀλυμπιάδος ⁽⁵⁾, καὶ τέθριππον ἐτέρου τῆς 66ης ⁽⁶⁾. Ἀλλὰ τὰ ἔργα ταῦτα ἀσθενεῖς θὰ ᾔσαν τῆς ἀκριβοῦς ἐποχῆς καὶ τῆς ἀρχαιότητος αὐτοῦ ἀποδείξεις, διότι, ὥς ἀνωτέρω παρετηρήθη, πολλὰ ὑπάρχουσι παραδείγματα ὅτι τὰ ἀγάλματα τῶν ἐν ἀγῶσι νικών-

⁽¹⁾ Πaus. Β, 40. — ⁽²⁾ Αὐτ. καὶ Θ, 40. — ⁽³⁾ Ἐπιγρ. Anlat II, σ. 15, ἀρ. 35. — ⁽⁴⁾ Αὐτ. — ⁽⁵⁾ Πaus. ΣΤ, 14. — ⁽⁶⁾ Αὐτ. ΣΤ, 10.

των ἀνηγείροντο αὐτοῖς πολλάκις, ἴσως δὲ καὶ ὥς ἐπὶ
 πλεῖστον, ἔτη πολλὰ μετὰ τὴν νίκην. Ἔτερον ὁμως
 ἔργον αὐτοῦ, ὁ ἀνδριάς τοῦ Δελφοῦ Τιμασιθέου, φαίνε-
 ται βεβαιότερον μαρτυρῶν περὶ τῶν χρόνων καθ' οὓς
 ἔκτισε· διότι ὁ Τιμασίθεος, Ὀλυμπιονίκης καὶ Πυθιονί-
 κης, ἐθανατώθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐν Ὀλ. 68 β' ὡς
 ὄντροφος τοῦ Ἰσαγόρου, καὶ τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ
 ἀνδριάς τῷ ἀνηγέρθη πρὸ τοῦ θανάτου του⁽¹⁾. Ἐξῆς δ' ἔτι
 ὁ Ἀγελάδας καὶ μετ' Ὀλ. 80, διότι ἐποίησε Δία τοῖς
 Μεσσηνίοις, ὅταν (ἐν Ὀλ. 84 β'.) ἐκυρίευσαν τὴν Ναύ-
 πακτον ⁽²⁾. Ἐποίησε δὲ καὶ ἕτερον Δία παῖδα ἀγένειον,
 ὡς καὶ νέον Ἡρακλῆν ἐν Αἰγίῳ ⁽³⁾, καὶ πιθανὸν εἶναι ὅτι
 τούτῳ ὁμοίος ἦν καὶ ὁ τῶν Μεσσηνίων, διότι ὁμοία ἦν ἡ
 ἀμφοτέρων λατρεία. Ὁ ἐν Σουΐδᾳ Γελάδας, ἐν δὲ σχο-
 λίοις Ἀριστοφάνους ⁽⁴⁾ Ἑλάδας, αὐτὸς προφανῶς ὁ Ἀ-
 γελάδας, ἦν κατ' ἀμφοτέρους διδάσκαλος τοῦ Φειδίου,
 κατὰ δὲ τὸ σχόλιον, προσέτι καὶ τοῦ Πολυκλείτου καὶ
 Μύρωνος, ὅθεν καταφαίνεται καὶ ἄλλη σχέσις μεταξὺ
 τοῦ ἀττικοῦ καὶ τοῦ δωρικοῦ ἐργαστηρίου.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου τοῦ σχολιαστοῦ μαρτυροῦμεν
 ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Μελίτῃ τῶν Ἀθηναίων ἐπιφανέστατον ἱε-
 ρὸν Ἡρακλέους ἀλεξικάκου, οὗ τὸ ἄγαλμα ἦν ἔργον τοῦ
 Ἀγελάδα· καὶ τῷ ὄντι ἔργον πρόσφορον εἰς Δωριέα
 καλλιτέχνην ἦν ἡ παράστασις αὕτη τοῦ Θεοῦ τῆς ἀθλη-
 τικῆς ῥώμης. Προστίθῃσιν ὁμως ὁ σχολιαστής ὅτι
 « ἡ ἰδρυσις ἐγένετο κατὰ τὸν μέγαν λοιμὸν » (Ὀλ. 87 β'.),
 δι' ὃ ὁ Θείσιος ⁽⁵⁾ θέλει καὶ δεύτερον Ἀγελάδαν, ζή-
 σαντα ἐν Ὀλυμ. 81—88, Σικυώνιον δὲ τὴν πατρίδα,
 ὡς τῷ φαίνεται ἐξαγόμενον ἐκ τινος ἀτελοῦς φράσεως
 τοῦ Πausανίου ⁽⁶⁾. Ἀλλὰ πολὺ ἀπλουστέρα εἶναι ἡ

⁽¹⁾ Πaus. ΣΤ, 8. — Ἡροδ. Ε, 70. — ⁽²⁾ Πaus. Δ, 33. Ἴδε
 καὶ Clint. F. H. — ⁽³⁾ Πaus. Ζ, 24. — ⁽⁴⁾ Βατρ. 504. —
⁽⁵⁾ Epochen d. bild. Kunst. not. 46. — ⁽⁶⁾ Ε, 24.

ὑπόθεσις, ὅτι κατεσκεύασε μὲν ὁ Ἀργεῖος τεχνίτης τὸν Ἡρακλῆν περὶ Ὀλυμ. 80, ἰδρύθη δ' αὐτῷ ἱερὸν μετὰ 8 Ὀλυμπιάδας ἐπὶ τῇ ἀφορμῇ τοῦ λοιμοῦ. Ἴσως ὅμως καὶ ἄλλως, αὐτὸ τὸ ἐπίθετον τοῦ Θεοῦ, τὸ οὐχὶ ξένον εἰς τὴν λατρείαν αὐτοῦ, ἐγένετο ἀφορμὴ μεταγενεστέρας ὑποθέσεως περὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἀγάλματος.

Σύγχρονοι δὲ περίπου αὐτοῦ ἀναφέρονται καὶ ἄλλοι τεχνῖται ἐν Ἀργεῖ, ὁ Εὐτελίδας καὶ ὁ Χρυσόθεμις, ἐργασθέντες, πιθανῶς περὶ Ὀλυμ. 70, ἀνδριάντας Ὀλυμπιονικῶν, πατρὸς καὶ υἱοῦ, ὧν ὁ πρῶτος ἐνίκησεν ἐν Ὀλυμ. 65 καὶ 66. Τὸ δ' ἐπὶ τοῦ κοινοῦ βάρους ἐγχεχαραγμένον ἐπίγραμμα τοῦτο

« Εὐτελίδας καὶ Χρυσόθεμις τάδ' ἔργα τέλεισσαν

Ἀργεῖοι, τέχνην εἰδότες ἐκ προτέρων »,

μαρτυρεῖ ὅτι καὶ πρὸ αὐτῶν ἔτι ἤσκειτο ἡ τέχνη ἐν Ἀργεῖ, καὶ ἴσως ἀπὸ Διποίνου καὶ Σκύλλιδος ἐξηκολούθησεν ὑπάρχον, εἰ καὶ οὐχὶ λίαν ἐπιφανές, τὸ Ἀργολικὸν ἐργαστήριον. Ἐν αὐτῷ, καὶ ἐπὶ τῶν αὐτῶν σχεδὸν χρόνων, ἤκμαζεν ὁ Ἀριστομέδων, κατασκευάσας ἐν Δελφοῖς ἀνδριάντας ἡρώων καὶ ἀρχηγῶν Φωκέων εἰς μνήμην τῆς νίκης τούτων κατὰ τῶν Θεσσαλῶν, ἀμέσως πρὸ τῶν Μηδικῶν ⁽¹⁾. Μετὰ δὲ Ὀλ. 78 ὁ Γλαῦκος καὶ ὁ Διονύσιος ἐποίησαν ἐν Ὀλυμπίᾳ συμπλέγματα ὑπὲρ Σικελοῦ τινος ἐπιτρόπου τῶν παιδῶν τοῦ τυράννου Ἀναξίλλου ⁽²⁾. ὁ δὲ Διονύσιος καὶ θηλεῖαν ἵππον, πρὸς ἣν ἐλέγετο ὅτι οἱ ἵπποι προσέδραμον καὶ ἐχρεμέτιζον ὥς πρὸς ζῶσαν ⁽³⁾.

7. Κορίνθου.

Ἐν δὲ Κορίνθῳ, μετὰ τοὺς τυράννους, ἐφ' ὧν εἶδομεν ὅτι ὑπῆρχεν αὐτόθι δραστηριότης καλλιτεχνική, ἀρ-

(¹) Πaus. I, 1. — (²) Πaus. E, 6. — (³) Αὐτ. 27.

χαιότατος αναφερόμενος γλύπτης εἶναι ὁ Εὐχειρος, μαθητῆς τῶν Λακεδαιμονίων Συάδρα καὶ Χάρτα ⁽¹⁾, ἄρα ἀχμάσας περὶ Ὀλυμ. 65, καὶ συνδέων τὴν ἐπὶ Δωριέων σχολὴν τῆς Κορίνθου πρὸς τὴν τῆς Λακεδαίμονος, ὅθεν καὶ πρὸς τὴν ἐκ Κρήτης πηγὴν. Περὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ οὐδὲν ἀναφέρεται, καὶ ἴσως τοῦ ἐργαστηρίου, βεβαίως ὁμως τῶν χρόνων οὗτοῦ προῖόν εἶναι ὁ ἐν Τενέα, οὐ μακρὰν τῆς Κορίνθου, εὗρεθεις λίθινος ἀνδρομήκης Ἀπόλλων, οὗ ἀρχαϊκὴ μὲν εἶναι ἢ τῶν μελῶν σκληρότης καὶ ἀκινήσια, καὶ τὸ τυπικὸν μειδίαμα, καὶ τῆς κόμης ἢ διασκευῇ, ἀλλ' ἐξαίρετος εἶναι ἢ ἐργασία, καὶ μάλιστα ἢ τῶν ἄκρων, ἀποδεικνύουσα τέχνην οὐχὶ μὲν ἔτι ἐντελῆ, ἀλλ' ἐν γνώσει χωροῦσαν πρὸς τὴν ἐντέλειαν. Τὸ περιεργότατον τοῦτο ἄγαλμα (Π. Δ'. 3) ὑπὸ ξένου λάθρα ἀγορασθὲν, ἐπέμφθη εἰς Βιέννην, καὶ ἐκεῖθεν ἐπωλήθη εἰς τοῦ Μονάχου τὴν Γλυπτοθήκην.

Ἐν Κορίνθῳ προσέτι ἀναφέρονται ὁ Δίϋλλος, ὁ Ἀμυκλαῖος καὶ ὁ Χίονις, οἱ διὰ τοὺς Φωκεῖς, νικήσαντας τοὺς Θεσσαλοὺς, συνεργασθέντες μετ' Ἀριστομέδοντος τοῦ Ἀργείου περὶ Ὀλυμ. 72 ⁽²⁾ τὴν ὑπὲρ τοῦ τρίποδος ἔριν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Ἡρακλέους, ἧς ἴσως τὸ πρῶτον διάγραμμα εἶχον δώσει ὁ Δίπαινος καὶ ὁ Σκύλλις. Τοῦ ἔργου τούτου πάμπολλοι ὑπάρχουσι μιμήσεις, καὶ ἐπὶ ἀγγείων γραπταί, καὶ ἀνάγλυφοι, παριστῶσαι ἴσως κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὴν διάταξιν καὶ τὸν ρυθμὸν τῶν Κορινθίων καλλιτεχνῶν. Ἡ ἐνταῦθα ἀπεικονιζομένη (Π. Δ. 4) περιέχει μάλιστα τὰ δύο κυριώτερα πρόσωπα, τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸν Ἡρακλῆν περὶ τὸν Δελφικὸν ὀμφαλόν. Κεχαραγμένη δ' ἐπὶ μιᾷ τῶν πλευρῶν τριγωνικῆς βάσεως τρίποδος, ἣτις διατηρεῖται ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς Δρέσδης, ἔχει τὸν ρυθμὸν ἀνετώτερον τοῦ τῶν Αἰγιναίων μαρμάρων, καὶ

⁽¹⁾ Αὐτ. ΣΤ, 4. Ἰδ. ἄνωτ. σ. 165. — ⁽²⁾ Αὐτ. Ι, 18.

εἶναι προφανῶς ἐκ χρόνων μεταγενεστέρων ἐπιτετηδευμένη ἀπομίμησις ἀρχαῖκου προτοτύπου. Τὸν Χίονιν ἀναφέρει καὶ ὁ Βιτρούβιος, καλῶν αὐτὸν Χίονα ⁽¹⁾, καὶ παραβάλλων αὐτὸν πρὸς τοὺς ἀρίστους γλύπτας τῆς ἀρχαιότητος.

8. Ἰταλίας.

Καὶ τὸ Ἰταλικὸν προσέτι ἐργαστήριον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πηγάζον ἐκ τοῦ Κρητικοῦ εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως. Εἰς Ἰταλίαν μετέβη ἡ τέχνη κυρίως, ὡς φαίνεται, ἐκ Κορίνθου, τῆς καλλιτεχνικῆς ἀποίκου τῆς Κρήτης, διὰ τῶν ἀποικιῶν καὶ τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων αἵτινες ἀνέκαθεν ὑπῆρχον μεταξὺ τῶν δύο τόπων. Αἱ πρῶται ἀρχαί τῆς γραφικῆς τοῦλάχιστον καὶ τῆς πηλοπλαστικῆς, ἴσως καὶ τῶν ἄλλων κλάδων τῆς τέχνης, ἐθεωροῦντο ⁽²⁾ ὡς μεταδοθεῖσαι ἐκ Κορίνθου εἰς Τυρρηνίαν κατ' Ὀλυμ. 30 διὰ τινων τεχνιτῶν, Κλεοφάντου, Εὐχειρος καὶ Εὐγράμμου, συνοδευσάντων τὸν ὑπὸ τῶν Κυψελιδῶν ἐξελασθέντα Βακχιάδην Δημάρατον.

Ἄλλ' αὐτῶν τῶν Κρητῶν Διποίνου καὶ Σκύλλιδος μαθητῆς ἦν ὁ Ῥηγῆνος Λέαρχος, ὁ ὑπὸ Πausανίου μαθητῆς Δαιδάλου λεγόμενος, καθ' ὃ Δαιδαλίδης, καὶ κατ' ἀρχαιοτάτην μέθοδον ἐργαζόμενος. Ὁ περιηγητῆς ⁽³⁾ περιγράφει ὡς ἔπεται τὸν Ὑπατον Δία αὐτοῦ, ὃν εἶδεν ἐν τῷ ναῷ τῆς Χαλκιοίκου ἐν Σπάρτῃ· «Διὸς ἄγαλμα ἐκ χαλκοῦ πεποίηται, παλαιότατον πάντων ὅποσα ἐστὶ χαλκοῦ· δι' ὅλου γὰρ οὐκ ἔστιν εἰργασμένον, ἐληλαμένου δὲ ἰδίᾳ τῶν μερῶν καθ' αὐτὸ ἐκάστου, συνήρμο-

(1) III, præf § 2.— (2), Pl. 35, 5 καὶ 43. - Στρβ. E, 355 Ταουχιν.— (3) Γ, 17.

σταί τε πρὸς ἀλλήλα, καὶ ἥλοι συνέχουσιν αὐτὰ μὴ διαλυθῆναι. Καὶ Λέαρχον δὲ ἄνδρα Ῥηγῖνον τὸ ἄγαλμα ποιῆσαι λέγουσιν, ὃν Διποίνου καὶ Σκύλλιδος, οἱ δὲ αὐτοῦ Δαιδάλου φασὶν εἶναι μαθητὴν. Ἀλλ' ἤδη ἐν Ὀλυμ. 65 ὁ Κροτωνιάτης Δαμέας ἐπλαττε χαλκοῦν τὸν Κροτωνιάτην Μίλωνα ⁽¹⁾. τὴν δ' ἐσφαλμένην πληροφορίαν τοῦ Πausανίου προὔκალεσε προφανῶς ἡ ἀρχαϊκὴ ὄψις τοῦ ἔργου.

Καὶ μετὰ ταῦτα δὲ βλέπομεν οὐ μόνον διαρκοῦσαν, ἀλλὰ καὶ ἀνανεουμένην τὴν ἀμεσον ταύτην σχέσιν μεταξὺ τῶν ἐργαστηρίων τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Κορίνθου, διότι μαθητὴς τοῦ Κορινθίου Εὐχέρου λέγεται ὁ Ῥηγῖνος Κλέαρχος ⁽²⁾, ἀκμασας περὶ Ὀλυμ. 70, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν χρόνων καθ' οὓς ἔζησαν οἱ τε διδάσκαλοι καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Πυθαγόρας. Τινὲς ὁμῶς ὑπέθεσαν τὸν γλύπτην τοῦτον ὡς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν μετὰ τοῦ προηγουμένου, ἀναγνόντες ἐν τῷ πρώτῳ χωρίῳ τοῦ Πausανίου Κλέαρχος ἀντὶ «καὶ Λέαρχος», καίτοι τῶν χρόνων δυσκόλως συμβιβαζομένων. Τῆς 70ης δὲ περίπου Ὀλυμπιάδος καλλιτέχναι ἦσαν καὶ οἱ Ἕλληνες, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος εἰκάσαι, ὅτε Δαμόφιλος καὶ ὁ Γόργασος, οἱ κοσμήσαντες δι' ἀγαλμάτων καὶ γραφῶν τὸν ἐν Ῥώμῃ ναὸν τῆς Δήμητρος ⁽³⁾.

Μαθητὴς δὲ τοῦ Κλεάρχου ἦν ὁ Ῥηγῖνος Πυθαγόρας, εἷς τῶν καλλιτεχνῶν τῶν μάλιστα συντελεσάντων εἰς προαγωγὴν τῆς γλυπτικῆς, καὶ προπαρασκευασάντων τὴν μεγάλην τῆς ἀκμῆς αὐτῆς ἐποχὴν. Τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ περὶ Ὀλυμ. 75 — 80, ἀπ' ἐναντίας τοῦ Πλινίου, τάττοντος αὐτὸν ἐν Ὀλυμ. 87 ⁽⁴⁾, μαρτυροῦσιν οἱ ἀνδριάντες τῶν Ὀλυμπιονικῶν Ἀστύλου, νικήσαντος ἐν Ὀλυμ. 73, 74 καὶ 75 ⁽⁵⁾, καὶ Εὐθύμου, νική-

⁽¹⁾ Πaus. ΣΤ, 14. — ⁽²⁾ Αὐτ. 4. — ⁽³⁾ Pl. 35, 45. —

⁽⁴⁾ 34, 19. — ⁽⁵⁾ Πaus. ΣΤ. 13.

σαντος ἐν Ὀλυμ. 74, 76 καὶ 77 ⁽¹⁾. Τοῦτο αὐτοῦ τὸ ἔργον λέγει ὁ Πausανίας «*θέας ἐς τὰ μάλιστα ἄξιον*». Εἷς παγκρατιαστῆς αὐτοῦ ἐν Δελφοῖς ἐνίκησεν ἐν διαγωνισμῷ ὁμοιον ἀνδριάντα τοῦ περιφήμου Ἀθηναίου γλύπτου Μύρωνος ⁽²⁾, νέου πιθανῶς ὅταν ὁ Πυθαγόρας ἦν ἤδη γέρων, καὶ ὑπερηκόντισε καὶ ἕτερον, ὡς φαίνεται, πρὶν γενικῶς θαυμαζόμενον ἔργον αὐτοῦ τοῦ Πυθαγόρου, τὸν παλαιστὴν Λεοντίσκον ⁽³⁾. Περὶ τοῦ ἀνδριάντος τούτου ὁμιλῶν ὁ λίαν φειδωλὸς εἰς ἐπαίνους Πausανίας, λέγει ὅτι ὁ καλλιτεχνήσας αὐτὸν ἦν «*εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἀγαθὸς τὰ ἐς πλαστικήν*». Διογένης δ' ὁ Λαέρτιος ⁽⁴⁾ φημίζει αὐτὸν ὡς «*πρῶτον δοκοῦντα ῥυθμοῦ καὶ συμμετρίας ἐστοχάσθαι*». Λεγόμενον δὲ τοῦτο περὶ γλύπτου συγχρόνου ἢ καὶ τι νεωτέρου τοῦ Κανάχου καὶ Ὀνατᾶ, ἐννοεῖ βεβαίως βῆμά τι εἰς τὰ πρόσω, τέχνην ἀφορῶσαν εἰς ἐντελέστερον ῥυθμὸν καὶ μέτρον ὡς πρὸς τὰ μέρη, εἰς ἐξάλειψιν τῶν ἰδιοτροπιῶν, αἵτινες, μακρυνόμεναι τῆς ἀληθοῦς καὶ φυσικῆς παραστάσεως, προσβάλλουσι δυσaréστως τὴν ὄψιν, καὶ εἰς ἐντελῇ συμμετρίαν τοῦ ὅλου, τὴν ἐνότητα εἰς τὸ τεχνούργημα χορηγοῦσαν, ἧς ἄνευ καὶ τὰ ἐντελέστατα τῶν μερῶν δὲν συναρμολογοῦνται εἰς ἄρτιον καλλιτέχνημα. Ὁ δὲ Πλίνιος, καὶ εἰς τὰ καθέκαστα τῆς τέχνης αὐτοῦ χωρῶν, λέγει ὅτι πρῶτος παρέστησε νεῦρα καὶ φλέβας, καὶ πρῶτος ἐπεμελήθη τῆς κόμης (*Hic primus nervos et venas expressit capillamque diligentius*). Διὰ τῆς παραστάσεως ταύτης «*τῶν νεύρων*», ἦτοι τῶν τενόντων, τῶν χορδῶν, τῶν μυόνων καὶ τῶν φλεβῶν, ἃς ἤδη βλέπομεν, ἴσως ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τεχνίτου, μέχρι τινος ἐκπεφρασμένας ἐπὶ πρώτων τῶν συγχρόνων αὐτῷ αἰγινητικῶν μαρμάρων, ὁ Πυθαγόρας εἰσή-

(¹) Αὐτ. 6. — (²) Pl. 34, 19, 4. — (³) Pl. αὐτ. - Πaus. ΣΤ, 4. — (⁴) H, Πυθαγ. 25.

γαγεν εἰς τὴν τέχνην τὴν ἀνατομικὴν ἐκείνην ἀκρίβειαν, ἥτις εἶναι ἐν τῶν πρωτίστων στοιχείων τῆς φυσικότητος καὶ τῆς ἀληθείας περὶ τὴν παράστασιν εἰς τὰ τέχνουργήματα.

Ἡ δὲ περὶ τὴν κόμην ἐπιμέλεια αὐτοῦ ἀπήλλαξε τὴν ἀγαλματοποιίαν τῆς διὰ παραλλήλων γραμμῶν ἀρχαϊκῆς καὶ τυπικῆς ἐκείνης τῶν βοστρύχων ἐκφράσεως, καὶ ἀντικατέστησεν αὐτῇ ἀναμφιβόλως τὴν ἀνετον καὶ χαρίεσσαν τῆς φύσεως ποικιλίαν. Τὸ δὲ μέγιστον, φαίνεται ὅτι ὁ Πυθαγόρας εἶναι εἷς τῶν νικησάντων τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης τὴν ἄψυχον μονοτονίαν, διότι, κατὰ Πλίνιον, παρέστησεν ἐν Συρακούσαις χωλαίνοντα, πιθανῶς Φιλοκτήτην, ὡς ἔκριναν οἱ νεώτεροι ⁽¹⁾, εἰς οὗ, τὴν μορφὴν ζωηρὸς ἐπέπνει ὁ πόνος (*claudicantem, cujus hulceris dolorem sentire etiam spectantes videntur*). Τούτου ἀπομίμησιν ἐξέλαβόν τινες τῶν νεωτέρων ⁽²⁾ δύο γλυπτὰς ψήφους, τὴν μὲν, μεῖζονα καὶ καλλητέραν, ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Βερολίνου, τὴν δ' ἐλάσσονα, ἐν ἰδιωτικῇ κτήσει ἐν Βιέννῃ (Πίν. Δ, 6).

Πλὴν δὲ τούτων, τὰ λοιπὰ τοῦ Πυθαγόρου μνησνευόμενα ἔργα εἰσὶ διάφοροι Ὀλυμπιονίκαι, ἐν οἷς μνείας ἄξιος ὁ Κυρηναῖος Κρατισθένης, ἐπιβαίνων ἄρματος μετὰ τῆς Νίκης, χαλκοῦς ⁽³⁾· καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ, ὁ ὀπλίτης Μνασέας, ὁ Λίβυς ἐπικαλούμενος ⁽⁴⁾· γυμνὸν παιδίον, πίνακα καὶ μῆλα κρατοῦν, ὃ κακῶς τινες ἐνόμισαν ὡς αὐτὸν τὸν Λίβυν εἰς τὸ κείμενον τοῦ Πλινίου. Ἔτι δὲ σύμπλεγμα τῆς ἀδελφοκτονίας τοῦ Ἑτεοκλέους καὶ Πολυνείκους ⁽⁵⁾, καὶ ἐκ τῆς μυθολογίας Περσεὺς ⁽⁶⁾, βεβαιῶς ὁ φονεύων τὴν Μέδουσαν, τὸ συνηθέστατον

(1) Lessing, Laokoon, 2.— (2) Overbeck, Gesch. d. Griech. Plastik σ. 108. — (3) Πaus. ΣΤ, 18.— (4) Πaus. αὐτ. καὶ 13. — Pl. αὐτ. — (5) Tatian c. gr. 54. — (6) Δίων Χρυσόστ. Λόγ. 37, Τ II, σ. 106. Reisc.

τοῦτο ἀντικείμενον τῆς τέχνης ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἐποχῇ· χαλκῇ Εὐρώπῃ ἐπὶ τοῦ ταύρου ἐν Τάραντι ⁽¹⁾. Ἀπόλλων πυθοκτόνος, καὶ ἕτερος κιθαρωδὸς ἐν Θήβαις, βαθύκολπος βεβαίως παριστώμενος κατὰ τὸ σύνηθες τοῦ κιθαρωδοῦ σχῆμα, διότι, κατὰ Πλίνιον, ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως ὑπ' Ἀλεξάνδρου, πολίτης κρύψας τὸ χρυσίον αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἀγάλματος τὸν κόλπον (*sinu ejus celatum*) ἀνεῦρεν αὐτὸ ἔπειτα, ἐξ οὗ ὁ Ἀπόλλων οὗτος ἐπωνομάσθη «Δίκαιος».

Ἐκ τῶν δεδομένων τούτων περὶ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ καλλιτεχνικῆς ἀσκήσεως, πρέπει γενικῶς νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ τέχνη, μεταβᾶσα εἰς τὴν χώραν ἐκείνην ἐξ Ἑλλάδος ἐν τῇ βρεφικῇ αὐτῆς ἡλικίᾳ, ἀνεπτύχθη αὐτόθι οὐχὶ ἰδιορρύθμως, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς καλλιτεχνίας χειραγωγουμένη, καὶ ὑπ' οἰωνοῦς ὅλως ἐλληνικοῦς, μέχρι τέλους τῆς παρούσης ἐποχῆς, ὅτε ἔφθασεν εἰς τὴν ἀνωτάτην αὐτῆς ἀκμὴν διὰ τοῦ Πυθαγόρου. Ἐκτοτε δ' ἤρξατο αὖθις μαραινομένη, ἀφ' οὗτοῦ ἔπαυσαν αἱ ἄμεσοι μετὰ τῆς Ἑλλάδος σχέσεις τῆς Ἰταλίας, ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἰδίως τῆς Καμπανίας ὑπὸ τῶν Σαμνιτῶν ἐν Ὀλ. 88.

Τῆς ἀρχαιοτάτης Ἰταλοδωρικῆς τέχνης σώζονται τινὰ λείψανα ἐκ τῶν πρώτων καιρῶν αὐτῆς, ὅταν, ἄμορφος εἰσέτι καὶ μόλις ἐξελθοῦσα τῶν σπαργάνων, μετέβη καὶ ἤρξατο ἀναπτυσσομένη εἰς Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν. Εἰσὶ δὲ ταῦτα μετόπαι τινὲς τοῦ μεσαίου ναοῦ ἐν τῇ ἀκροπόλει τῆς Σελινουῦντος, πόλεως κτισθείσης ἐν Ὀλυμ. 37 γ'. Τὰ ἔργα ταῦτα εἰσὶν ἄρα πιθανῶς τῆς 45—50ης Ὀλυμπιάδος, κατὰ τοῦτο πολύτιμα, ὅτι καθαρῶς μᾶς δεικνύουσιν ὅποια ἦν ἡ ἐλληνικὴ τέχνη ὅτε ἐμορφοῦτο τὸ πρῶτον, καὶ πόσον καὶ ἐν τῇ νηπιότητι αὐτῆς, εἰ καὶ πορρώ ἔτι ἀπέχουσα τοῦ καλοῦ, ἀφίσταται ὁμως καὶ τοῦ ἀψύχου τύπου τῆς Αἰγυπτιακῆς

(1) Tat. αὐτ. 53. Varr. de l. l. V, 31.

μονοτονίας. Ἀσχημοί, βαρεῖται καὶ σχεδὸν τερατώδεις, καὶ μέχρις ὑπερβολῆς τὰς ἀτελείας τοῦ ἀρχαῖοῦ ῥυθμοῦ ἔχουσαι, ἰδίως δὲ τὴν ἰδιοτροπίαν τοῦ παριστᾶν ἀσυναρτήτως ἕκαστον μέλος κατὰ τὴν εὐκολωτέραν καὶ παρακτηριστικωτέραν αὐτοῦ θέσιν, τὸ ἄνω τοῦ σώματος ἀνωπὸν, τοὺς δὲ πόδας πλαγίως, μαρτυροῦσιν ὁμῶς ἀφιέπαινον προσπάθειαν, καὶ οὐκ εὐκαταφρόνητον, πολὺν δὲ πάντων τῶν αἰγυπτιακῶν ἔργων ἀνωτέραν ἱκανότητα εἰς παράστασιν τῆς ἀνατομικῆς ἀληθείας τινῶν τοῦλάχιστον τῶν μελῶν τοῦ σώματος. Αἱ μετόπαι αὗται εἰσὶν ἐναποτεθειμέναι εἰς τὸ ἐν Πανόρμῳ Μουσεῖον, αἱ μὲν ἄλλαι λίαν τεθραυσμέναι, δύο δὲ καλῶς διατηρούμεναι (Π. ἱ. ν. Δ, 5). Ἡ μία ἐξ αὐτῶν παριστᾷ τὸν Περσέα φονεύοντα τὴν Γοργόνα, μῦθον προσφιλεῖς εἰς τοὺς γλύπτας τῶν ἀρχαιοτάτων καιρῶν. Ἡ τερατώδης κεφαλὴ τῆς Γοργόνης εἶναι ἀπαράλλακτος ὡς ἡ τῶν ἀττικῶν Γοργονείων ἐπὶ τύπων καὶ νομισμάτων τῶν Ἀθηνῶν ⁽¹⁾, τὸ δὲ κάτω σῶμα αὐτῆς προσκρούει πρὸς πάντας τοὺς κανόνας τοῦ διαγράμματος. Ὁ Περσεὺς φορεῖ πτερωτὰ πέδιλα καὶ κυνῆν τοῦ Ἑρμοῦ, ὡς ἐπὶ τινῶν τῆς Αἴνου νομισμάτων· ἐκ τοῦ αἵματος δὲ τῆς Γοργόνης ἀναπηδᾷ ὁ Πήγασος, καὶ παρὰ τῷ Περσεῖ ἵσταται ἡ Ἀθηναῖα, ἔχουσα τὸν πέπλον γραπτὸν ἢ στικτὸν, ὡς περιγράφεται ὁ τῆς Παρθένου, καὶ ὡς φαίνεται καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἄγαλμα τοῦ Μουσείου τῆς Δρέσδης, ὅπου ὁ πέπλος παρίστησι 11 σκηναὶς γιγαντομαχίας. Ὁ δ' ἕτερος τύπος παριστᾷ Ἡρακλῆν νέον, γυμνόν, φέροντα εἰς τοὺς ὤμους ἐκ τῶν ποδῶν κρεμαμένους εἰς ξύλον δύο Κέρκοπας (ἐκ τῶν μυθολογουμένων πανούργων δαιμόνων τῶν οἰκούντων παρὰ τὴν Ἐφεσον). Περίεργος δ' εἶναι ἡ ἀδέξιος διάθεσις τῶν βοστρύχων, οἵτινες, διότι τὰ σώματα εἰσὶν ἀνεστραμ-

(1) Serradifalco, Antich. Sic. II, Tav. 25, 26.

μένα, ἀνεστράφησαν καὶ αὐτοί. Τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα σώζουσιν ἵχνη χρωμάτων, ἰδίως ἐρυθρά, καὶ εἶχον δι' ἐρυθροῦ μαιάνδρου κεκοσμημένην τὴν ὑπὲρ τὰς γλυφὰς ταινίαν.

Μεταγενέστερα δὲ λείψανα, δείγματα ἴσως τῶν χρόνων καὶ τῆς τέχνης τοῦ Πυθαγόρου, εἰσὶν αἱ μετόπαι δύο ναῶν τῆς κάτω πόλεως τῆς Σελινοῦντος ⁽¹⁾. Ἐκ τούτων δύο, τὰ ἄριστα διατετηρημένα, (Πίν. Δ, 6) παριστῶσι, τὸ μὲν, Δία ἐπὶ τῆς Ἰδης ἀπαντῶντα καὶ θαυμάζοντα τὴν Ἥραν (καθ' Ὁμ. Ἰλ. Ε 316), τὸ δὲ νέον Ἡρακλῆν μαχόμενον πρὸς Ἀμαζόνα. Ἀμφότεραι δ' αἱ συνθέσεις αὗται, εἰ καὶ ἀρχαίζουσαι κατὰ τὴν σκληρὰν τῶν μελῶν τάσιν, τὸ ὅπως οὖν βαρὺ αὐτῶν διάγραμμα καὶ τὴν διάθεσιν τῶν πτυχῶν καὶ τῆς κόμης, δεικνύουσιν ὅμως τέχνην ἤδη ἱκανῶς ἀνετον, καὶ ἔχουσι πρωτοτυπίαν περὶ τὴν παράστασιν, οὐδ' ἀληθείας στερούμεναι οὐδὲ ζωηρότητος. Καὶ ὁλόκληροι μὲν οἱ τύποι, ὥς καὶ οἱ ἀρχαιότεροι ἐκεῖνοι, εἰσὶν ἐκ τιτανώδους πώρου, ἀλλὰ, παραδόξως, τὰ πρόσωπα τῶν γυναικῶν εἰσὶ προστεθειμένα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου.

9. Ἀθηναίων.

Ἐν Ἀθήναις εἶδομεν ἐργαζόμενον τὸν Δωριέα Κλεοίταν, καὶ μετ' αὐτὸν τὸν Ἀριστοκλήν, ὃν ἐθεωρήσαμεν ὡς τὸν υἱὸν ἐκείνου, τὸν Σικυώνιον. Πρὸ αὐτῶν δ' ἱστορικῶς μαρτυρούμενον ἔξοχόν τινα γλύπτην οὐδένα ἀπαντῶμεν, διότι ὁ Δαίδαλος ἦν συμβολικὸν καὶ μυθικὸν πρόσωπον, καί, ἄλλως τε, ἂν ὑπό τινων λέγεται Ἀθηναῖος, ὑπ' ἄλλων, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν μεταφορὰν ἀληθέστερον, θεωρεῖται ὡς Κρής. Πρέπει ἄρα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι κυρίως ἡ τέχνη, ἐν τῇ ὅπως οὖν

(1) Αὐτ. Tav. 27 E, F. Tav. 28, 32.

ανεπτυγμένη μορφῇ αὐτῆς τοῦλάχιστον, εἰσῆχθη εἰς Ἀθήνας ἀμέσως μὲν ἐκ Σικυῶνος, ἐμμέσως δ' ἐκ Κρήτης, καὶ κατέστη ἐνταῦθα ἰθαγενῆς, λόγου ἄξια ἔργα παράγουσα μόνον περὶ τὰ τέλη τῆς ἐποχῆς ταύτης. Πρώτους καὶ γνωστοὺς Ἀθηναίους, πλήν τινος Σιμίου, υἱοῦ Εὐπαλάμου, οὗ ὅμως δὲν εἶναι βεβαία ἡ παρὶς καὶ ἀγνοεῖται ἡ ἐποχὴ, ὅστις δ' εἰργάσθη Διόνυσον Μόριχον ἐκ κοινοῦ λίθου, μετὰ τῶν ἀρχαίων ἔργων καταριθμούμενον, ἀπαντῶμεν εἰς τὴν ἱστορίαν τὸν Ἀμφικράτην καὶ τὸν Ἀντήνορα Εὐφράντορος, ἐργασθέντας, τὸν μὲν τὴν Λέαιναν ὡς θηρίον, τὸν δὲ τοὺς τυραννοκτόνους, οὐχὶ βεβαίως πρὸ Ὀλυμ. 70, ἀλλὰ καὶ οὐχὶ μετ' Ὀλυμ. 75· διότι ὁ Ξέρξης ἀπήγαγεν αὐτοὺς, καὶ τοῖς Ἀθηναίοις ἀπεδόθησαν μόνον ἐπὶ Ἀλεξάνδρου ἢ τῶν πρώτων διαδόχων αὐτοῦ ⁽¹⁾. ὁ δὲ Πλίνιος ⁽²⁾, συγγέων χρόνους καὶ πράγματα, λέγει αὐτοὺς ἔργα τοῦ Πραξιτέλους.

Ὁ Πausanias ἀναφέρει καὶ ἄλλον λίαν ἀρχαῖον τεχνίτην Ἀθηναῖον, Ἐνδοῖον τοῦνομα, ὃν λέγει μαθητὴν τοῦ Δαιδάλου, καὶ εἰς Κρήτην αὐτὸν παρακολουθήσαντα. Προσθέτει δὲ, ὅπερ ἀντιφάσκει ἀντικρὺς τοῖς ῥηθεῖσιν, ὅτι ὁ Ἐνδοῖος κατεσκεύασε παρὰ τῷ Ἐρεχθεῖ Ἀθηναῖαν καθημένην, ἀνάθημα τοῦ Καλλίου. Καὶ ὁ μὲν Δαίδαλος ὑποτίθεται ἀκμάσας πρὸ τῶν Τρωϊκῶν, οἱ δὲ Καλλίαὶ ἦσαν βαθύπλουτος τῶν Ἀθηναίων οἰκογένεια ἐν Ὀλυμ. 54—102, χίλια δηλ. περίπου ἔτη μετὰ τὴν ἀποδιδομένην εἰς τὸν Δαίδαλον ἐποχὴν, ὥστε καὶ ἐνταῦθα μαθητῆς ἢ συγγενῆς ἢ σύγχρονος τοῦ Δαιδάλου δηλοῖ τὸν Δαίδαλίδην ἀπλῶς, ἥτοι τὸν τοῦ Ἀττικοῦ ἐργαστηρίου ἀρχαῖκὸν καλλιτέχνην. Κατ' ὀλίγον

⁽¹⁾ Παυσ. Α, 8 καὶ 23. - Ἀρρέαν. Αν. Γ, 16, 13. - Ζ, 19, 4. - Pl. 7, 23. - Val. Max. II, 10. - Πλούτ. π. ἀδολ. 8. —

⁽²⁾ Pl. 34, 19, 10.

δὲ, ὡς τοῦτο συμβαίνει, ἡ μὲν ἀρχικὴ ἰδέα ἐξέλιπεν, ἡ δὲ λέξις ἔμεινε, καὶ ἡ μεταφορὰ ἀντικατέστη εἰς τὴν πρώτην σημασίαν.

Πρό τινων ἐτῶν εὐρέθη ἐν Ἀθήναις βάσις ἐπιτυμβίου γυναικείου ἀγάλματος, ἐπιγραφὴν ἔχουσα ἀρχαῖκῶς γεγραμμένην, ἐν ἣ ἡ πρός τοῖς ἄλλοις καθαρῶς ἀναγινώσκεται «*Ἐνδοῖος ἐποίησεν*» (1). Ἡ γραφή ἐμφαίνει περίπου τὴν 70ὴν Ὀλ. Τότε ἔζη τῆς οἰκογενείας τῶν Καλλιῶν ὁ δεύτερος, ὁ καλούμενος Λακκόπλουτος, κατὰ κωμικὴν ἐπωνυμίαν αἰνιττομένην τὰ μεγάλα πλοῦτη αὐτοῦ, ἀφορμὴν δὲ πιθανῶς γενομένην εἰς τὸν μῦθον, ὅτι εὔρε δῆθεν κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην θησαυρὸν ἐν λάκκῳ, καὶ ὅτι εἰς τὸν λάκκον ἔρριψε τὸν Πέρσην ὅστις τῷ κατήγγειλε τὸν τεθαμμένον πλοῦτον (2). Οὗτος ὁ Καλλίας ἦν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ ἀναθεὶς καὶ τὴν Ἀθηναῖαν.

Κατὰ Πausανίαν ὁ Καλλίας, ὁ αὐτὸς βεβαίως τῷ ἀναθέτῃ τῆς Ἀθηναῖας, διότι ἄλλως ὁ περιηγητὴς ἤθελεν εἰπεῖ τὸ ἐναντίον, ἀνέθηκεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ Ἀφροδίτην, ἔργον Καλάμιδος, ὅστις γνωστὸν ὅτι ἤκμαζε περὶ Ὀλυμ. 80. Ἄρα ὁ Ἐνδοῖος, ἂν ἐποίησεν, ὡς φαίνεται ἐντεῦθεν προκύπτον, τοῦ Λακκόπλουτου Καλλίου τὴν Ἀθηναῖαν, ἔζη καὶ εἰργάζετο περὶ Ὀλ. 70—80, ἥτοι ἐπὶ τῶν Περσικῶν καὶ μετ' αὐτά. Παρὰ τὸ Ἐρεχθεῖον σώζεται λιθίνη, ἀρχαῖκή, Αἰγυπτιαζούσα τὴν μορφήν Ἀθηναῖα, εὐθρονος, σκληρὰ τὸν ῥυθμὸν, ὀλίγον διέχοντας τοὺς πόδας ἔχουσα, καὶ τοὺς βραχίονας παρατεταμένους· ἐτέρα δὲ, ταύτης πολὺ μεγαλόφανεστέρα καὶ ὠραιότερα, ἡκρωτηριασμένη ὁμῶς καὶ αὕτη, εὐρέθη ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν παρὰ τὸ σπήλαιον τῆς Ἀγραύλου, ἴσως ἐκ τοῦ Ἐρεχθείου καταπεσοῦσα. Τούτων ἡ ἐτέρα, ἡ δευτέρα μάλιστα, ἴσως εἶναι ἡ τοῦ Ἐνδοίου

(1) Ant. hell. N. 22.— (2) Πλουτ. Β. Ἀριστ. 5.

αὐτῇ, περὶ ἧς λέγει ὁ Ἀθηναγόρας (1): «καὶ τὸ τῆς Ἀθη-
ναῖς (μᾶλλον δὲ Ἀθηλαῖς. Ἀθηλαῖ γὰρ ὡς οἱ μουσικώτεροι.
Οὕτω γὰρ τὸ ἀπὸ τῆς ἐλαίας τὸ παλαιὸν) καὶ τὴν καθημέ-
νην Ἐνδοῖος εἰργάσατο μαθητῆς Δαιδάλου». Τοῦτο ἐξε-
λήφθη ὡς δηλοῦν ὅτι τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἐνδοίου ἦν ξόανον
ἐλαίας. Ἀλλ' ὁ Ἀθηναγόρας φαίνεται διακρίνων τὴν
Ἀθηλαῖν, κληθεῖσαν «ἀπὸ τῆς ἐλαίας», καὶ τὸ καθημένον
ἄγαλμα· καὶ διὰ τῶν λέξεων «τὸ παλαιὸν» ἴσως αἰνίτ-
τεται μάλιστα τὸ ξόανον τὸ κατὰ τινὰς ὑπὸ τῶν αὐτο-
χθόνων ἰδρυθὲν (2), κατ' ἄλλους δ' οὐρανόθεν πεσόν,
περὶ οὗ ὁμῶς ἔχει τοὺς δισταγμούς του ὁ Πausανίας (3),
λέγων· «Φῆμη δ' ἐς αὐτὸ ἔχει πεσεῖν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ
τοῦτο μὲν οὐκ ἐπέξειμι, εἴτε οὕτως εἴτε ἄλλως ἔχει». ἢ,
καὶ ἂν τις σύγχυσις ὑποτεθῇ εἰς τὸ κείμενον τοῦ Ἀθη-
ναγόρου, αἰνιττομένου ἓν μόνον καὶ οὐχὶ δύο ἄγάλματα,
τὰ περὶ τῆς ἐπωνυμίας Ἀθηλαῖς δύνανται νὰ ἐκλη-
φθῶσι λεγόμενα οὐχὶ περὶ τοῦ ἁγάλματος τούτου, ἀλλὰ
περὶ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος τῆς Θεᾶς. Καθ' ἑκατέραν
λοιπὸν τῶν ἐξηγήσεων τὸ τοῦ Ἐνδοίου ἄγαλμα δὲν λέ-
γεται ξύλινον. Ἄν δ' ὁ ῥυθμὸς τῶν σωζομένων ἁγαλ-
μάτων ἁ, ἢ ὦν τὸ ἐντελέστερον, ἐκλαμβάνομεν ὡς τῆς
τοῦ Ἐνδοίου γλυφίδος, εἶναι ὅλως ἀρχαῖκος, ἢ, τὸ ἀλη-
θέστερον, αἰγυπτιάζων, τοῦτο νομίζω ἀποδοτέον μᾶλ-
λον εἰς τὸ θρησκευτικὸν σέβας πρὸς τὸν πατροπαράδο-
τον τύπον τῆς Θεοῦ, ἧς ἡ λατρεία μετηνέχθη ἐξ Αἰ-
γύπτου. Ὅτι δὲ τοιοῦτος ἦν τῷ ὄντι ὁ πρὸς τὸν τύπον
τοῦτον σεβασμὸς, καὶ ὅτι Αἰγύπτιος ἦν ὁ τύπος, ἀπο-
δεικνύουσι τὰ Ἀττικὰ νομίσματα, τὰ διατηρήσαντα αὐ-
τὸν μέχρις ἐπὶ τοῦ Περικλέους αὐτοῦ, καὶ ἴσως διὰ
τοῦτο ἐλέγετο τὸ ἀρχαῖον ἄγαλμα διῆπετές, ὡς ξενο-

(1) Πρ. περ. Χριστ. 17.— (2) Πλουτ. ἐν Εὐσ. προπ. Εὐαγγ.
Γ, 8. — (3) Πaus. Α, 26.

φανές τι καὶ ἀνόμιον πρὸς τῆς ἐγχωρίου τέχνης τὰ ἔργα. Πιθανώτατον ἄρα νὰ ἡσυχολήθῃ ὁ Ἑνδοῖος εἰς τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου ξοάνου τὴν διὰ λίθου καὶ εὐγενεστέρων χαρακτήρων ἀπομίμησιν, ὅταν μάλιστα βλέπωμεν αὐτὸν τὸ αὐτὸ περίπου σχῆμα ἐφαρμόσαντα καὶ ἐν Ἑρυθραῖς τῆς Ἰωνίας, ὅπου κατεσκεύασε ξοάνον Ἀθηναῖς Πολιάδος καθήμενον, μέγα, καὶ φέρον πόλον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ ἡλακάτην εἰς τῶν χειρῶν ἑκατέραν. Περὶ τοῦ ἔργου τούτου λέγει ὁ Πausανίας ⁽¹⁾. «τοῦτο Ἑνδοίου τέχνην καὶ ἄλλοις ἐτεκμαιρόμεθα εἶναι, καὶ ἐς τὴν ἐργασίαν ὁρῶντες ἔνδον τοῦ ἀγάλματος», ὅπερ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀτοπον εἰκασίαν, ὅτι ὁ Ἑνδοῖος κατεσκεύασεν αὐτόματα κατὰ μίμησιν τοῦ Δαιδάλου. Ἴσως ὁμῶς διορθωτέον αὐτόθι τὸ κείμενον εἰς, «τὴν τοῦ ἀγάλματος» ἢ εἰς «τοῦ ἔνδον ἀγάλματος», πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἀμέσως ἐπομένης φράσεως, ἐξ ἧς καὶ περὶ ἄλλου ἔργου τοῦ Ἑνδοίου πληροφορούμεθα. «καὶ οὐχ ἥκιστα ἐπὶ ταῖς Χάρισι τε καὶ Ὠραῖς, αἱ πρὶν ἐλθεῖν ἐστήκασιν ἐν ὑπαίθρῳ λίθου λευκοῦ». Ἐτι δ' ἐποίησε καὶ Ἀθηναῖς Ἀλέαν ἐλεφαντίνην ἐν Τεγέα τῆς Ἀρκαδίας ⁽²⁾, ὑπ' Αὐγούστου ἀπαχθεῖσαν, καὶ Ἀρτεμιν ἐν Ἐφέσῳ ⁽³⁾.

Δύο ἄλλων τεχνιτῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὀνόματα μνημονεύονται ὑπὸ Πausανίου ⁽⁴⁾, Λουκιανοῦ ⁽⁵⁾ καὶ Πλινίου ⁽⁶⁾, ἀλλὰ διατηρήθησαν ἐσφαλμένως εἰς τὰς ἐκδόσεις αὐτῶν. καὶ ὁ μὲν, ἄλλοτε γράφεται Κρίτιος, ἄλλοτε Κριτίας, καὶ ἐνίοτε Κράτης, ὁ δὲ, ὅτε μὲν Ναστοκλῆς ὅτε δὲ Νησιώτης, ὅτε καὶ ἐκλαμβάνεται ὡς ἐθνικὴ τοῦ Κριτίου ἐπωνυμία. Ἀλλ' ἐκ τριῶν ἐπιγραφῶν ⁽⁷⁾, αἵτινες εὑρέθησαν ἐν τῇ Ἀκροπόλει, μανθάνομεν ἀκριβέστερον ὅτι ἦσαν δύο οἱ καλ-

(1) Z, 5.—(2) Πaus. H, 46.—(3) Ἀθηναγ. αὐτ.—(4) A, 8 23. - ΣΤ. 3.—(5) Φιλοψ. 18. - Ῥητορ. διδ. 2, 4.—(6) 34,8. —(7) Ant. Hell. 23—25.

λιτέχναι, συνήθως συνεργαζόμενοι, καὶ ὅτι ὠνομάζοντο ὁ μὲν Κριτίος, ὁ δὲ Νησιώτης. Τὰ ἔργα αὐτῶν χαρακτηρίζει ὁ Λουκιανὸς ⁽¹⁾ ἐν γένει ὡς «ἀπασφριγμένα καὶ νευρώδη καὶ σκληρὰ καὶ ἀκριβῶς ἀποτεταμένα ταῖς γραμμαῖς». Ἀναφέρει δ' ὁ αὐτὸς καὶ τοὺς χαλκοῦς αὐτῶν Τυραννοκτόνους, οὓς ἀπὸ κοινοῦ κατεσκεύασαν ἐν Ὀλυμ. 75 δ', ἀφ' οὗ ὁ Ξέρξης ἀπήγαγε τοὺς ἀρχαιότερους ἐκείνους, τοὺς ποιηθέντας ὑπὸ τοῦ Ἀντήνορος ⁽²⁾. Ἀνάγλυφον ἐπ' ἀνακλίσεως ἀττικοῦ θρόνου ἐπιγεγλυμμένον, φαίνεται σχεδὸν μετὰ βεβαιότητος παριστῶν τὸ σύμπλεγμα τοῦτο τοῦ Κριτίου καὶ τοῦ Νησιώτου ⁽³⁾, διότι εἶναι σχεδὸν ἀπαραλλάκτως, κατὰ τε τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν διάθεσιν, ἀπεικονισμένον ἐπ' Ἀττικῶν τετραδράχμων, ὅπερ ἀναμφισβητήτως ἀποδεικνύει ὅτι εἶναι ἐπισήμου τινὸς μνημείου ἀντίγραφον (Πίν. Ε, 4). Εἰ δὲ καὶ ἐκ τῶν ἀπεικασμάτων τούτων ἀτελῇ μόνον δυνάμεθα νὰ λάβωμεν τοῦ πρωτοτύπου ἰδέαν, ἀλλ' ἐξ ἀμφοτέρων συμπεραίνομεν ἐλευθερωτέραν ἤδη τὴν τέχνην, καὶ ζωῆς καὶ ἐμπνεύσεως πλήρη, καὶ μικρὸν μόνον μετέχουσιν τῆς ἀρχαϊκῆς σκληρότητος, ἣν ὁμως ἴσως μετριάζει κατὰ τι ἢ μεταγενεστέρα καὶ ἐπιπόλαιος μίμησις. Ἄλλο ἔργον τοῦ Κριτίου ἦν κατὰ Πausανίαν ⁽⁴⁾ ὁ ἀνδριὰς τοῦ Ὀπλιτοδρόμου Ἐπιχαρίνου. Τούτου εὐρέθη εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἡ βάσις ἐνεπίγραφος, καὶ ἐξ αὐτῆς δηλοῦται ὅτι εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀγάλματος μετὰ τοῦ Κριτίου συνειργάσθη καὶ ὁ Νησιώτης. Ἐκ τοῦ πέλματος δὲ τοῦ ἐνὸς ποδός, σωζομένου ἔτι ἐπὶ τοῦ βάθρου, καταφαίνεται ὅτι ὁ ἀνδριὰς ἦν χαλκοῦς, καὶ ὅτι ὁ ἕτερος τῶν ποδῶν ἦν ἠωρημένος ὡς ἀνδρὸς τρέχοντος. Τοῦτο

(1) Λουκ. αὐτ. — (2) Ἰδ. σελ. 195. — (3) Stackelberg, Gräb, d. Hell. σ. 56. — Welcker, Alte Denkm. II, σελ. 213. — (4) Αὐτ. 5.

δ' ἐλέγχει τέχνην ἀδέσμευτον ἤδη καὶ ἄνετον, καὶ βεβαίως μόνον διὰ τὴν τῶν μελῶν διάπλασιν ἀξίαν ἐτι τῆς κρίσεως τοῦ Λουκιανοῦ. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων δύο τῆς Ἀκροπόλεως ἐπιγραφῶν μανθάνομεν, ὅτι οἱ αὐτοὶ τεχνῖται κατεσκεύασαν ὁμοῦ ἀνάθημά τι τῇ Ἀθηνᾷ, καὶ ὁ Νησιώτης μόνος παράστασιν ἢ ἀνάθημα Ἀλκιβίου κιθαρωδοῦ, ἂν ἄλλως ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ἢ λέξεις Νησιώτης δὲν εἶναι τὸ τοπικόν τοῦ Ἀλκιβίου ἐπίθετον. Ἀνάγλυφον ἀρχαϊκόν, εὔρεθὲν ὑπὸ τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ παριστῶν κιθαρωδὸν Ἀπόλλωνα, στεφόμενον ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν παρουσίᾳ τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης, ἦτον ἴσως ὁ ἀνατεθεὶς βωμὸς ἢ ἡ βάσις τοῦ ἀναθήματος τοῦ Ἀλκιβίου, ἔργον τοῦ Νησιώτου, συμβολικῶς τὴν τῆς ἀναθέσεως ἀφορμὴν παριστῶν ⁽¹⁾.

Τῆς παλαιᾶς ἐργασίας τεχνίτην ἀναφέρουσιν οἱ συγγραφεῖς καὶ τὸν Ἡγησίαν, ὡς ὁ Λουκιανὸς, λέγων ⁽²⁾ — οἷα καὶ τὰ τῆς παλαιᾶς ἐργασίας ἐστὶ, Ἡγησίου καὶ τῶν ἀμφὶ Κράτητα (γρ. Κρίτιον) καὶ Νησιώτην». Αὐτὸς οὗτος, ὡς φαίνεται, εἶναι ὃν ἔνιοι ⁽³⁾ ὀνομάζουσι, κατὰ σύντμησιν ἢ παραφθοράν, Ἡγίαν, καὶ ὃν ὁ Πλίνιος ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ, γράφων Critias, Nastocles (γρ. Critios, Nesiotes), Hegias, ἀπαριθμεῖ εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν, εἰς ἣν ὁ Λουκιανὸς μνημονεύει τοῦ Ἡγησίου. Λέγει δὲ τὸν καλλιτέχνην τοῦτον ἐργασθέντα ἄγαλμα Ἀθηνᾶς, καὶ ἐσφαλμένως, ὡς κατωτέρω ῥηθήσεται, διακρίνων ἀπ' αὐτοῦ τὸν Ἡγησίαν, ἀποδίδωσι τούτῳ Κελητίζοντας παῖδας, καὶ Διοσκούρους.

Περὶ τῆς παλαιᾶς Ἀττικῆς τέχνης ὁμιλοῦντες, δὲν πρέπει νὰ παρέλθωμεν καὶ τὸ θαυμάσιον ἐν Ἐλευσίनि εὔρεθὲν χολοσσιαῖον ἀνάγλυφον, τὸ παριστῶν Δήμη-

(1) Ἰδ. Revue Archéologique, 2 année (1845), 1 part. Ἐμὴν ἐπιστολὴν, σ. 432. — (2) Αὐτ. — (3) Πχυτ. Η, 42. — Pl. 19, 85.

σαν καὶ Κόρην μετὰ παιδὸς Τριπτολέμου, καὶ διατη-
ρούμενον ἤδη ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Θησείου. Μεταξὺ τῶν
διατηρουμένων λειψάνων τοῦ ἀττικοῦ ῥυθμοῦ ἐκ τῶν χρό-
νων τῆς μεταβάσεως, οὐδὲν σώζεται χαρακτηριστικώτε-
ρον, οὐδὲ μετὰ πλείονος ἀρμονίας τὴν ἀρχαϊκὴν αὐστηρό-
τητα μετὰ μεγαλοπρεπείας συνδέον, καὶ τὸν ὑπόσκληρον
καλυκὰ τῆς αῶρου νεότητος δεικνύον ἤδη γενναίας ἐκ-
μάδος πλήρη, καὶ βεβαίαν καὶ προσεχῆ τὴν βλάστησιν
τῆς ἐντελεστάτης τῶν τεχνῶν ὑποσχόμενον.

Ἐκ τῶν μαρτυριῶν τούτων καὶ ἐκ τῶν σωζομένων
λειψάνων δῆλον γίνεται ὅτι ἡ ἀρχαία Ἀττικὴ τέχνη
ἀπέβλεπε, κατ' ἀρχὰς τοῦλάχιστον, ἴσως ἦττον τῆς
Δωρικῆς εἰς τὴν ἐντελῇ ἐξεργασίαν τοῦ γυμνοῦ,
ἀλλ' ἐπεζήτει μᾶλλον ἐμβρίθειαν τῆς ἐκφράσεως, ἐπι-
σημότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν, καὶ διὰ τοῦτο μείζονα
προσοχὴν ἔδιδεν εἰς τὴν πτύξιν καὶ εἰς τὴν εὐπρέπειαν
τῆς ἐνδυμασίας, καθ' ὅσον οἱ Ἀθηναῖοι ἦττον τῶν Δω-
ριέων ἐπιδιδόμενοι εἰς γυμναστικὴν, ἦσαν ἀβροδίαιτοι
μᾶλλον καὶ «ἐλκεχίτωνες», πρῶτοι ἐγκαταλιπόντες τὸ
ἀρχαῖον ὅμοιον τῷ Δωρίῳ ἐλληνικὸν ἐνδυμα, καὶ λι-
νοὺς χιτῶνας ἐνδυθέντες, καὶ ἐντέχνως τὴν κόμην ἀνα-
δεόμενοι, καὶ στλεγγίδας φοροῦντες (1). Εἶχον δὲ ταῦτα
τὰ ἦθη ἀρχαιοτάτα ἤδη καὶ ἀπὸ Θησέως, ὃν πρῶ-
τον οὕτως ἐνδεδυμένον ἰδόντες οἱ ἐργάται τοῦ Δελφι-
νίου, ἐξέλαβον ὡς παρθένον (2). καὶ ὡς ἐκ τῆς τοιαύ-
της διαίτης οἱ Ἀθηναῖοι καλλιτέχναι ὀλιγωτέρας
τῶν Δωριέων εἶχον ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις τὰς ἀφορ-
μὰς ὅπως ἀσχολῶνται περὶ τὴν σπουδὴν τοῦ γυμνοῦ,
περισσότερας δ' ὅπως μελετῶσι τὸ ἐνδυμα καὶ τὴν ποι-
κιλίαν τῆς πτύξεως. Ἐν γένει δὲ καὶ ἐκ τῶν συγγρα-
φῶν καὶ ἐκ τῶν περισωζομένων ἔργων γενικὸν πηγά-
ζει συμπέρασμα περὶ τοῦ ῥυθμοῦ τῆς γλυπτικῆς κατὰ

(1) Θουκ. Α, 16.— (2) Παισ. Α, 19.

ταύτην τὴν ἐποχὴν, καὶ ἰδίως κατὰ τὸ τέλος αὐτῆς, ἦτοι περὶ τὴν 80ὴν Ὀλυμπιάδα, ὅτι διετῆρει μὲν ἔτι μέχρι τινὸς τὴν τυπικὴν περὶ τὴν ἐκτέλεσιν δυσκαμψίαν, ἀλλ' εἵχεν ἤδη θραύσει τὰς πέδας τῆς δουλικῆς παραδόσεως, καὶ ὥδευε γενναίοις βήμασι πρὸς τὴν τῆς φύσεως μίμησιν καὶ τὴν εὔρεσιν τοῦ ἄκρου καλοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ψηφογλυφία καὶ Νομισματογλυφία.

Σφραγίδες.

Καθ' ὅσον δ' ἀνεπτύσσετο ἡ Γλυπτικὴ, ἐφηρμόζετο καὶ εἰς τὴν ψηφογλυφίαν καὶ εἰς τὴν νομισματικὴν, κλάδους αὐτῆς, κατὰ τοῦτο μόνον ὑπὸ τὴν καλλιτεχνικὴν ἐποψιν αὐτῆς διακρινομένους, ὅτι ἐργάζονται ἐπὶ ἐμβαδοῦ ἐλαχίστου. Ἡ πρώτη τῶν τεχνῶν τούτων ἐχρησίμευε κυρίως εἰς κατασκευὴν σφραγίδων, ὧν πολλὴ ἐγένετο χρῆσις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, διότι μετεχειρίζοντο αὐτὰς πρὸς σφράγισιν τῶν ταμείων ⁽¹⁾, καὶ τῶν συμβολαίων, καὶ τῶν ἐπιστολῶν, ὡς βλέπομεν ἐν Θουκυδίδῃ ⁽²⁾ τὸν σταλέντα ὑπὸ τοῦ Πausανίου πρὸς τὸν Ἀρτάβαζον, παραποιοῦμενον τὴν σφραγίδα τῆς ἐκείνου ἐπιστολῆς. Ἦν δ' ἡ ὕλη ἐφ' ἧς ἐσφράγιζον εἶδος πηλοῦ, καλουμένου ῥύπος ⁽³⁾, καὶ μετὰ ταῦτα, ἀφ' οὗ ἐτελειοποιήθη, κηρός, ὡς περιγράφεται ὑπὸ Λουκιανοῦ ⁽⁴⁾. «Τιτάνου γὰρ ἐς κόλλαν ἐμβαλὼν ἢ κολλῶσι τὰ βιβλία, καὶ κηρὸν ἐκ τούτου ποιήσας, ἔτι ὑγρὸν ὄντα

(¹) Ἀριστ. Θεσμ. 414, 28. - Διογ. Λ. Δ', 59. — (²) Α, 32. — (³) Ἀριστοφ. Λυσιστρ. 1133. — (⁴) Ἀλεξ. 21.

ἐπιτίθει τῇ σφραγίδι· καὶ ἀφελὼν (αὐτίκα δὲ ξηρὸν γίνεται, καὶ κέρατος, μᾶλλον δὲ σιδήρου παγιώτερον) τοῦτω δὴ ἐχρή-
το πρὸς τὸν τύπον ».

Ἦσαν δ' αἱ σφραγίδες κατ' ἀρχὰς ἐν γένει, καὶ
ἔπειτα παρὰ τοῖς πτωχοῖς, θριπρόβρωτα ἢ θρι-
πιδέστα ξύλα, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοφάνης (1). « Ὡς
ἔχουσιν Εὐριπίδης ἐδίδαξε θριπήδεστ' ἔχειν σφραγίδια ».
Συνήθως δ' εἶχον οἱ πολλοὶ σιδηροῦς δακτυλίους, ἀξίας
τριῶν ὀβολῶν (2), καὶ τόσον κοινὴ ἦν ἡ χρῆσις αὐτῶν,
ὥστε δακτυλίους εἶχον ὅλοι οἱ δεκακισχίλιοι μετὰ τοῦ
Κύρου συναναβάντες (3). Τέλος δ' ἐγλύφοντο σφραγί-
δες καὶ ἐπὶ πολυτίμων ψήφων, καὶ οἱ ἐπὶ τοιούτοις κομ-
πάζοντες πλούσιοι χλευάζονται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους
« Σφραγιδοφυχαργυροκομῆται » (4), καὶ « οἱ τὰς σφραγίδας
ἔχοντες » (5). Αἱ τοιαῦται δὲ σφραγίδες ἐτιμῶντο συνή-
θως δέκα μνῶν (6), καὶ ἐφοροῦντο εἰς τὸν παράμεσον
δάκτυλον (7).

Τὸ ἔθος τοῦ γλύφειν σφραγίδας εἶναι ἀρχαῖον, διότι
ἀναφέρεται νόμος τοῦ Σόλωνος ἐν Ὀλυμ. 55, ἔχων
οὕτω « Δακτυλιογλύφῳ μὴ ἐξεῖναι σφραγίδα φυλάττειν
τοῦ πραθέντος δακτυλίου (8). Μνημονεύεται δ' ὑπὸ τῶν
ἀρχαίων καὶ ἡ περίφημος τοῦ Σαμίου Πολυκράτους
σφραγίς, ἐκείνη ἣν ὑπεραγαπῶν ὁ εὐδαίμων τῆς Σάμου
τύραννος, ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν, τὴν σταθερῶς εὖ-
νουν τύχην ἐξιλεαύμενος, ἀλλ' ἀνεῦρε τὴν ἐπαύριον ἐν
τοῖς ἐντοσθίοις τοῦ παρατεθέντος αὐτῷ ἰχθύος. Ἦν δὲ
σαρδόνυξ, ἄγλυφος κατὰ Πλίνιον (9), ὅστις ὁμῶς φαί-
νεται ἀμφιβάλλων ἂν ἦν αὐτὴ ἥτις διετηρεῖτο ἐντὸς
χρυσοῦ κέρατος, εἰς τὸν ἐν Ῥώμῃ ναὸν τῆς Ὀμονοίας,

(1) Θεσμ. 427. — (2) Αὐτ. 425. — (3) Ξενοφ. Κ. Ἀν. Δ, 7, 26. — Ἰδ. Pl. 33, 4. — (4) Νεφ. 332. — (5) Ἐκκλ. 632. — (6) Αἰλ. Π. Ἰστ. 113, 30. — (7) Πλατ. Συμποσ. Δ. — (8) Διογ. Λ. Α, 57. — (9). 37, 2, 4.

ἀφιερωθείσα ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου. «Polycratis gemma quae demonstratur illibata intactaque est, si credimus». Καὶ τῶντι Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς μαρτυρεῖ⁽¹⁾, ὅτι εἶχεν ἔντυπον «λύραν», ὁ δ' Ἡρόδοτος λέγει μόνον· «Χρυσόδετος σμαράγδου μὲν λίθου ἐοῦσα, ἔργον ἦν δὲ Θεόδωρου τοῦ Τηλεκλέους Σαμίου»⁽²⁾. ἐπειδὴ ὁμως τὸν Θεόδωρον ἐγνωρίσαμεν ὡς κυρίως μεταλλουργόν, ἴσως ἐγνοεῖ ὅτι αὐτὸς ἔδесе τὸν δακτύλιον μόνον.

Ὁ Στράβων ἐπὶ τέλους, ὁμιλῶν περὶ γλύμματος πολυτελοῦς καθὼς⁽³⁾, καὶ ὁ Πausανίας⁽⁴⁾, λέγων «Ἐπὶ τοῦ λίθου τῆς σμαράγδου σφραγίς», συμφωνοῦσι μετὰ τοῦ Κλήμεντος. Δακτυλιογλύπτῃς ἦν ἐν Ὀλυμ. 50—60 καὶ Μνήσαρχος, ὁ πατὴρ Πυθαγόρου, τοῦ φιλοσόφου⁽⁵⁾. Ψῆφοι ὁμως γλυπταὶ ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης, γνήσιον ἔχουσαι αὐτῆς τὸν ῥυθμόν, εἰσὶ σπάνιαι, καὶ μεταξὺ αὐτῶν τινες, τοῦ κανθαροῦ τὸ ἐξ Αἰγύπτου προελθὲν σχῆμα παριστῶσαι, εἰσὶ γεγλυμμέναι ἐπὶ τῆς κάτω αὐτῶν ἐπιφανείας, ἣν ἐπὶ τῶν Αἰγυπτίων κανθάρων κοσμοῦσι σημεῖα ἱερογλυφικὰ, ἢ πολλάκις, αἱ ἀρχαιότεραι, ἔχουσιν ὅπας στρογγύλας ἢ ἄλλας, ἴσως εἰς μίμησιν τῶν παλαιῶν θριπιδέστων⁽⁶⁾.

(1) Προτρ. Γ. σ. 247.—(2) Γ, 41.—(3) 10, σ. 170. Τχv.

(4) Η, 14.—(5) Διογ. Λ. Η, 4.—

(6) DENKM. Pl. XV, ἀρ. 54 ἀνὴρ 55 σφίγξ ὑπὸ κάνθαρον. 56 ζῶον.

57 Λέων σχίζων ἔλαφον.

59 Οἰδίπους φονεύων τὴν Σφίγγα.

60 Λύκος τρώγων τράγον.

61 Ἀπόλλων καὶ Ἐλαφος.

52 Δαδῶχος Ἀρτεμις.

*Id. Gerh. Ant. Bildw. Cent. I, Tf. 80, 1. - Lippert Dactyliontheek, Scrin I, p. II, n. 79, 496.-Millin, Pierres. grav. Pl. 6, 50.

Νομίσματα.

Τὰ δὲ νομίσματα τῆς Ἑλλάδος ἦσαν οὐχὶ ἐπίσημα πάντοτε, ἀλλὰ τ' ἀρχαιότερα ἀργυροὶ ὀβελοί, ὀθροὶ καὶ τὸ ὄνομα ὀβολός (1). Νομίσματα δ' ἐκλήθησαν ἐκ τοῦ νόμος, οὗ τὸ δωρικὸν νόμος μετέβησε καὶ εἰς κύριον ὄνομα ταραντινοῦ νομίσματος, τὸ ἐφ' οὗ παρίστατο Τάρας ὁ Ποσειδῶνος ἐπὶ Δελφῖνος ὀχούμενος (2). Ὑπὸ τὴν μορφὴν δὲ ταύτην παρεδέχθησαν καὶ οἱ Λατῖνοι τὸ ὄνομα numus.

Κατὰ πρῶτον δὲ φαίνεται, ὅτι εἰσήγαγεν ἐπίσημα νομίσματα, τὰ ἀργυρᾶ, Φεῖδων ὁ τύραννος τοῦ Ἀργους, κόψας αὐτὰ ἐν Αἰγίνῃ (3). Καὶ κατὰ μὲν τὰ Πάρια μάρμαρα, ὁ Φεῖδων ἔζη 119 ἔτη πρὸ τῆς ἀ. Ὀλυμ., ἀλλ' ὁ Ἡρόδοτος (4), ἀναφέρει αὐτὸν πανηγυρίσαντα τὰ Ὀλύμπια, καὶ κατὰ τὰς ἡλιακὰς ἀναγραφὰς ἐγένετο τοῦτο τὴν 8ην Ὀλυμπιάδα. Ἀντιποιοῦνται δὲ καὶ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ πόλεις τὴν εὔρεσιν τῆς νομισματικῆς (5), καὶ ὁ Ἡρόδοτος (6) λέγει ὅτι οἱ Λυδοὶ πρῶτοι ἐκοψαν ἀργυρον καὶ χρυσόν.

Ἐπὶ πολὺ δὲ τὰ νομίσματα ἐτυποῦντο ἐπὶ μόνου τοῦ ἐνὸς μέρους τῆς ὀψέως (Avers), τὸ δ' ἔμπαλιν (Revers) διετήρει τὰ ἴχνη τῶν τεσσάρων τριγώνων ἢ τετραγώνων ἄκρων τῆς Λαβίδος ἢ τοῦ ἀκμοθέτου, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο τὸ νόμισμα ἵνα τυπωθῇ. Ταῦτα, ὅταν δὲν ᾖναι ἐπιτηδευτῶς κατεσκευασμένα (7), εἰσὶν ἀπόδειξις ἀρχαιότητος τοῦ νομίσματος, καὶ καλοῦνται ἐντυπον τετράγωνον (quadratum incusum) (8).

(1) Μ. ἐτυμ. φ. ὀβελίσκος. - Ὠρίων φ. ὀβολός. — (2) Ἀριστ. ἐν Πολυδ. Θ, 80. — (3) Στρεβ. Η. — (4) ΣΤ. 127. — (5) Bæckh, Metrol. Unters. σ. 79. — (6) Α, 94. — (7) Ἴδε DENKM. 63, 68, 85. — (8) D. 64, 65.

Μεταξὺ δὲ τῶν ἀρχαιοτάτων γνωστῶν νομισμάτων διακρίνονται τὰ χελώνια τῆς Αἰγίνης (1), τὰ Κορίνθια, Πήγασον ἔχοντα ἐπειργασμένον, καὶ ὑπ' αὐτὸν τὸ Κόππα ἀντὶ τοῦ Κάππα (2), καὶ τὰ Βοιωτικὰ ἔχοντα τὴν ἀσπίδα (3).

Μετὰ ταῦτα ὁμῶς ἤρχισαν οἱ Ἕλληνες ἐπιτυποῦντες κεφαλὰς Θεῶν, ζώδια ἀλληγορικὰ κτλ. ἐκατέρωθεν τῶν νομισμάτων αὐτῶν. Ἐπὶ τῶν χρόνων δὲ τούτων ἦσαν τινὰ, τὰ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος μάλιστα, ἐτεροκόιλα, ἧτοι εἶχον τὸν αὐτὸν τύπον ἐντετυπωμένον μὲν κοῖλον ἀφ' ἐνός, ἀναφαινόμενον δὲ κυρτὸν ἀφ' ἐτέρου (4). Ἀπαντῶνται ὁμῶς, κυρίως ἐξ Ὀλυμ. 60—80, καὶ τὰ ἔχοντα ἐξ ἐνός μὲν κοῖλον τὸν τύπον ἐξ ἐτέρου δὲ διάφορον αὐτοῦ τὸν κυρτόν (5).

Τὰ ἀρχαιότατα Ἀττικὰ εἶχον ἐπίσημον Βοῦν (6), μετὰ ταῦτα Γοργόνιον, ὁμοιον κατὰ τὸ σχῆμα πρὸς τὸ τῆς Σελινουντίας μετόπης (7), καὶ ἔπειτα Ἀθηναῖς κεφαλὴν, αἰγυπτιάζουσαν τὴν μορφήν, ἐν καταγραφῇ μετὰ γλαυκός (8). Διετήρησαν δὲ τὸν ἀρχαϊκὸν τοῦτον τῆς κεφαλῆς τύπον ἐπὶ πολὺ καὶ τὰ μεταγενέστερα τετράδραχμα. Καὶ ἐκ Σικελίας δὲ διατηροῦνται ἀρχαῖκα κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὸ διάγραμμα, τὰ τοῦ Ῥηγίου ἐπὶ Ἀναξίλου, ἐξ Ὀλυμπ. 70—76 (9), ἔχοντα λαγῶν μετ' ἐπιγραφῆς Ῥηγίων, καὶ ἀπήνην (10). τῆς Γέλας, ἔχον ἀνθρωπομόρφου τύρου προτομήν μετ' ἐπιγραφῆς Γέλας, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν ἀπήνην (11). τὸ τῶν Συρακουσίων, ἔχον ἀρχαϊκὴν κεφαλὴν καλαμοστεφοῦς νύμφης Ἀρεθούσης, περίξ δελφίνας, καὶ τὴν

(1) D. 62, 63. — (2) D. 65, 66. — (3) D. 64. — (4) D. 74 Σιριπῶν. 72 Καυλωνίας. 73 Μεταποντίου. — (5) D. 74 Ταραντινῶν. 75 Κρότωνος. — (6) Ἀριστ. Ὀρν. 1106. — Πολυδ. Θ. 60. — Πλουτ. Θησ. 25. — (7) D. 68. — (8) D. 69, 70. — (9) Ἀριστοτ. ἐν Πολυδ. Ε, 12, 75. — (10) D. 79. — (11) D. 77

ἐπιγραφὴν Συρακουσίων· εἰς δὲ τὸ ἔμπαλιν νικητήρι-
ον ἄρμα (1). Σώζονται δὲ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, ἔχοντα
ῥῥθμὸν ἀρχαῖκόν καὶ αὐστηρὸν, καλὴν ὁμῶς τὴν ἐρ-
γασίαν, τὰ Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀμύντου (2) ὅστις
ἔζη ἐν Ὀλ. 70—79· τὰ κομψότατα τῶν Ἀκανθίων,
παριστῶντα λέοντα σπαράττοντα ταῦρον ἢ σὺν (3), τὰ
τῶν Μενδαίων, παριστῶντα ἀφ' ἐνὸς μὲν Διόνυσον,
ἀφ' ἑτέρου δὲ πτηνὸν καθήμενον ἐπὶ ὄνου (4)· τὰ τῶν
Θασίων, παριστῶντα σάτυρον ἀρπάζοντα νύμφην (5),
τὰ βαρβάρως μιμηθέντα ὑπὸ τῶν ἐν Μυγδονίᾳ Ληταίων
καὶ Ὀρρήσχιων, οἵτινες ἀντικαθιστῶσι κένταυρον ἀντὶ
Σατύρου (6), ἢ ἐνίοτε ἄνδρα ταύρους ἀπάγοντα, ἀτέ-
χνως εἰργασμένον. Καὶ χρυσοῖ δὲ στατῆρες εὐρίσκον-
ται τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἐκ τῶν ἐπὶ Κροίσου ἐν Ὀλυμ.
55, ὁ τῶν Φωκαέων ἔχων φώκην, ὁ τῶν Κλαζο-
μενίων, ὁ τῶν Σαμίων, ὁ τῶν Κυζικηνῶν καὶ ὁ
τῶν Λαμψακηνῶν, ἔχων πτερωτὸν θαλάσσιον ἵππον (7)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Γραφική.

Ἡ δὲ Γραφικὴ εἶναι τέχνη ἔμφυτος μέχρι τινος εἰς
τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ τὰ πρῶτα αὐτῆς βήματα, μὴ
προσκόπτοντα, ὡς τὰ τῆς γλυπτικῆς, εἰς τὴν τῆς ἀντι-
ξόου ὕλης ἀντίστασιν, εἰσὶ τοσοῦτον εὐχερῇ, ἄσημα, καὶ
ἀνάξια μνείας, ὥστε δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἱστορίαν.
Διὰ τοῦτο αἱ ἀρχαὶ αὐτῆς εἰσὶν, ὡς προεῖρέθη, ἐγχε-
καλυμμέναι εἰς σκότος, καὶ μόνον ὀνόματά τινα κατὰ
τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πιθανὰ ἢ συμβολικὰ μνημονεύονται,

(1) D. 78.— (2) 79.— (3) D. 86, 87.— (4) D. 88.—
(5) D. 80, 84, 82.— (6) D. 83, 84.— (7) D. 90.

καὶ εἰς αὐτὰ ἀναφέρονται ἄνευ χρονολογικῶν διδομένων αἱ τῶν στοιχειωδεστέρων μερῶν αὐτῆς ἐφευρέσεις.

Ὡς ἀρχαιοτάτους ζωγράφους ἀγνώστου ἡλικίας, μ ο ν ο χ ρ ὴ μ α τ α δέ ζωγραφοῦντας ἔτι, ἢ ἴσως μᾶλλον ὥς τοὺς πρώτους διὰ διαφόρου χρώματος τὸ ἐμβαδὸν τοῦ διαγράμματος διακρίνοντας, ὀνομάζει ὁ Πλίνιος ⁽¹⁾ τὸν Ἑ γ η ῖ μ ο ν α, τὸν Δ ε ι ν ῖ α ν, καὶ τὸν Χ α ρ μ ῖ δ α ν. Προσέτι δ' ἀναφέρει περὶ τοῦ Ἀθηναίου Εὐ μ ᾶ ρ ο υ, ὅτι πρῶτος διέκρινεν εἰς τοὺς πίνακας τὴν μορφήν τῆς γυναικὸς, πιθανῶς γράφων αὐτὴν διὰ λαμπροτέρου χρώματος, ὥς τοῦτο βλέπομεν ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτάτων ἀγγείων, καὶ ὥς διὰ λευκοῦ λίθου διακρίνονται τὰ γυναικεῖα πρόσωπα εἰς τὰ ἀρχαιότερα Σελινούντια μάρμαρα. Ἀπεπειράθη δ' ἡ γραφὴ τοῦ Εὐμάρου καὶ παντὸς ἄλλου σχήματος, ὥστε οὗτος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ πρῶτος διαρρήξας τῆς τέχνης τὰ σπάργανα.

Ὡς τελειοποιήσαντα δὲ τὰς μεθόδους καὶ τὰς ἀνακαλύψεις τοῦ Εὐμάρου ἀναφέρει ὁ Πλίνιος Κ ῖ μ ω ν α τὸν Κλεωναῖον, εἰς οὗ τὰς εἰκόνας σώζονται δύο ἐπιγράμματα τοῦ Σιμωνίδου, ἀποθανόντος ἐν Ὀλυμ. 78 β'. ἐν ἐνὶ δ' ἐξ αὐτῶν λέγεται ὁ Κίμων σύγχρονος τοῦ ζωγράφου Διονυσίου, ἀκμάσαντος περὶ τὰ Μηδικὰ, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι ὁ Εὐμαρος ἔζη οὐχὶ πρὸ τῆς 60ης Ὀλυμπιάδος. Αἱ δὲ βελτιώσεις ἃς ὁ Κίμων ἐπέφερεν εἰς τὴν τέχνην ἦσαν οὐ μικραὶ, καὶ ἀπέβλεπον τοὺς τε ἀγνώστους μέχρις αὐτοῦ κανόνας τῆς διόψεως (perspective), καὶ τὴν ἀκριβεστέραν ἀνατομικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος παράστασιν, οἷαν ἐπεδίωξε σχεδὸν συγχρόνως Πυθαγόρας ὁ Ῥηγῖνος ἐν τῇ γλυπτικῇ. Καὶ κατὰ μὲν Αἰλιανὸν ⁽²⁾, «Κίμων ὁ Κλεωναῖος ἐξηργάσατο φασὶ τὴν τέχνην τὴν γραφικὴν, ὑποφρυμένην ἔτι καὶ ἀτεχνῶς ὑπὸ

(1) 35, 34 — (2) Π. Ἰ. Η. Θ.

τῶν πρὸ αὐτοῦ καὶ ἀπείρως ἐκτελουμένην, καὶ τρόπον τινα ἐν σπινθάνοις καὶ γάλαξιν οὔσαν». Κατὰ δὲ τὸν Πλίνιον ⁽¹⁾ εὗρε τὴν καταγραφὴν, ἥτοι τὰς πλαγίας εἰκόνας (profil), καὶ παρέστησε τὰς διαφόρους θέσεις τῆς κεφαλῆς, τὰ ἄρθρα καὶ τὰς φλέβας, καὶ τὰς τῶν ἐνδυμάτων πτυχάς. (catagrapha invenit, hoc est obliquas imagines, et varie formare vultus respicientes, suspicientes vel despicientes. Articulis etiam membra distinxit, venas protulit, præterque in veste et rugas et sinus invenit).

Ἄλλ' ἂν κατὰ τὰς μαρτυρίας ταύτας, αἵτινες φαίνονται ἐχόμεναί πως ἱστορικῆς ἀληθείας, ἡ τέχνη ἐνηπίαζε πρὸ τῶν Μηδικῶν, καὶ ἐστερεῖτο τῶν στοιχειωδεστέρων αὐτῆς προσόντων, δυσκόλως δύναται νὰ πιστευθῇ τὸ ἕτερον τοῦ Πλινίου διήγημα ⁽²⁾, ὅτι ὁ ζωγράφος Βούλαρχος ἔγραψε «τὴν ὑπὸ τῶν Κιμμερίων Πέρσιν Μαγνησίας» (τῆς πρὸς Μαιάνδρῳ), καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Λυδίας Κανδαύλης ὅτι ἠγόρασε τὸν πίνακα ἰσοστάθμου χρυσοῦ· διότι ἡ ἄλωσις ἐγένετο ἐπὶ Ἀρχιλόχου τοῦ ποιητοῦ, οὗ ἡ ἐποχὴ ἀμφιβάλλεται μεταξὺ Ὀλυμ. 15, 26 καὶ 29, ὁ δὲ Κανδαύλης ἀπέθανεν ἐν Ὀλυμ. 19, α. ὥστε δικαίως ὁ Βέλκερ ⁽³⁾ ἠμφισβήτησε τὴν ἀπίθανον ταύτην διήγησιν, δι᾽ ἰσχυρισθεὶς εὐλογοφανέστατα ὅτι ὁ Πλίνιος ἠρύσατο αὐτὴν ἐκ τοῦ μὴ γνησίου συγγράμματος τῶν Λυδιακῶν τοῦ Ξάνθου. Ἐν Ὀλ. 60 οἱ Φωκαεῖς, ἀναγκασθέντες νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν πόλιν των, ἀφῆκαν ἐν αὐτῇ εἰς διάθεσιν τοῦ Ἀρπάγου τὰ χαλκᾶ αὐτῶν καὶ λίθινα ἀναθήματα καὶ τὰς γραφάς ⁽⁴⁾. Ἐν δ' Ὀλυμ. 67, Μανδροκλῆς ὁ Σάμιος, ὁ ἀρχιτεκτονήσας τῷ Δαρείῳ τὴν ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου γέφυραν, ἀνέθηκεν εἰς τὸ ἐν Σάμῳ Ἡραῖον μέγαν πίνακα, παριστῶντα τὴν δίοδον ⁽⁵⁾. Καὶ ἐν Ῥώ-

(1) 35, 34.— (2) Αὐτ. ἔδ. καὶ 7, 39. — (3) Kl. scrift. I, 439.— (4) Ἡρόδ. Δ, 164.— (5) Αὐτ Δ, 88.

μη δ' ὁ Δαμόφιλος καὶ ὁ Γόργασος, δύο Ἑλληνες, ἐζωγράφησαν τὸν ἐν τῷ μεγάλῳ Ἱπποδρόμῳ ναὸν τῆς Δήμητρος, καθιερωθέντα ἐν Ὀλ. 71 (1).

Ἀλλὰ τὰ μόνα ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης σωζόμενα γραφικῆς δείγματα εἰσὶ τὰ ἐπὶ τῶν κεραμίων ἀγγείων (2), διδόντα μὲν τινα ιδέαν περὶ τοῦ τότε χαρακτῆρος τῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ ταύτην παντάπασιν ἀτελῆ, πρῶτον μὲν, διότι ἡ μέθοδος τοῦ ἐφαρμόζειν παχέα χρώματα εἰς τὴν κέραμον, καὶ προσκολλᾶν αὐτὰ διὰ τοῦ πυρὸς, ἔχει ὕλικὰς δυσκολίας, μὴ ἐπιτρεπούσας πᾶσαν ἐλευθερίαν εἰς τὸν ζωγράφον· δεύτερον δέ, διότι αἱ πλεῖσται τοιαῦται γραφαὶ ἐγίνοντο ἐν παρέργων καὶ πολλάκις ἐν παιγνίων μέρει, καὶ μάλιστα χειρονακτικῶς.

Ἡ γραφὴ τῶν κεράμων πατρίδα ἔχει, φαίνεται, τὰς πόλεις ἐν αἷς ἀρχαιότατα καὶ κυρίως ἦνθησεν ἡ κεραμευτικὴ, τὰς Ἀθήνας δηλαδή μάλιστα καὶ τὴν Κόρινθον. Ἐκ δὲ Κορίνθου ἐν Ὀλυμ. 30 φεύγων ὁ Βακχιάδης Δημάρατος τοὺς Κυψελίδας μετὰ τῶν τεχνιτῶν Κλεοφάντου, Εὐχειρος καὶ Εὐγράμμου, μετέφερε τὴν τέχνην εἰς Τυρρηνίαν, ἃν δὲν ᾔσαν καὶ τὰ ὀνόματα ταῦτα κατ' ἀρχὰς προσωποποιήσεις μόνον τῶν πρώτων τῆς τέχνης βημάτων, εἰς μεταγενεστέρους μόνον χρόνους δοθέντα καὶ εἰς τεχνίτας, ὡς ἀπαντῶνται ἐνίοτε ἐν ἐπιγραφαῖς τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς.

Εὐρίσκονται δὲ τὰ πλεῖστα τῶν ἀγγείων ἐντὸς τάφων, διότι ἔθος ἦν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις νὰ θάπτωσι τοιαῦτα μετὰ τῶν νεκρῶν, ὡς λέγει καὶ ὁ Βλέπυρος ἐν ταῖς ἐκκλησιαζούσαις τοῦ Ἀριστοφάνους (στ. 531).

(1) Pl. 37, 45. — (2) Panofka, Vasenbilder. ἐν ταῖς Abhandl. τῆς Ἀκαδ. τοῦ Βερολίνου, 1840. — De Witte Revue de Philol. II, ἀρ. 5—6. — Ed. Gerhard, Auserl. Vasenbild,

«Ὁχρὸν καταλιποῦς' ὥσπερ εἰ προκείμενον
μόνον οὐ στεφανώσας, οὐδ' ἐπιθεῖσα λήκυθον».

Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἐξέλαβόν τινες ὡς κάλπας ταφρο-
δόχους, ὡς καὶ ἦσαν τῷ ὄντι ἐνίοτε. Πολλάκις ὁμῶς
ἀπαντῶνται, καὶ πολλὰ μάλιστα ἀνθ' ἐνὸς, ἐντὸς τάφων
περιεχόντων τὸν σκελετόν· ὥστε γενικώτερον πρέπει
ἐκκληφθῆναι ὅτι ἐνετίθεντο εἰς τοὺς τάφους ὡς κτερί-
σματά τινα, προσφοραὶ καὶ ἐνθυμήματα τοῖς νεκροῖς,
καὶ ὡς τοιαῦτα ἐνομίσθησαν καὶ ὠνομάσθησαν δακρυδόχα,
καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων φαίνεται ὅτι ἐνίοτε εἶχον ἀληθῶς
ταύτην τὴν σημασίαν (1). Τινὰ ἐξ αὐτῶν, τὰ ὅλως ἀκό-
σμητα καὶ χονδροειδῆ, ἦσαν πιθανῶς ἐκ τῶν τῇ οἰκία-
κῇ ὑπηρεσίᾳ χρησίμων· ἄλλα δέ, τὰ πλεῖστα τῶν ἐν
τοῖς τάφοις εὕρισκομένων, τὰ κομψότερα καὶ καὶ τὰ
κατάγραφα, κατεσκευάζοντο, φαίνεται, εἰς κόσμησιν τῶν
αἰθουσῶν, εἰς ξένια ἢ προσφοράς φίλων πρὸς φίλους, διὸ
καὶ συνεχέστατα ἀπαντῶνται ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφαὶ ὡς
«ὁ παῖς καλὸς», «καλὴ εἷς» (2), καὶ ἄλλαι τοιαῦται προσρή-
σεις φιλοφροσύνης. Τινὰ ἦσαν ἄθλα ἀγώνων, ἄλ-
λα παιδίων ἀθύρματα, καὶ συνεθάπτοντο μετὰ τῶν ἐπὶ
τῆς ζωῆς των κεκτημένων αὐτὰ, ἀναλόγως τῶν περι-
στάσεων καὶ τῆς ἡλικίας ἐκάστου. Ἦσαν δ' ὡς πρὸς
τὴν ἐργασίαν τὰ πολυαριθμότερα βιομηχανίας προϊόν-
τα μᾶλλον ἢ καλλιτεχνίας, δι' ὃ καὶ τὰ ὑπὸ τῶν συγ-
γραφέων μνημονευόμενα κεραμογράφων καὶ ἀγγειο-
γράφων ὀνόματα, περιφρονητικῶς μᾶλλον, ὡς χειρο-
νακτῶν τινων, ἀναφέρονται. Οὕτω τὸν Φιλοχάρεν,
ἀδελφὸν τοῦ Αἰσχίνου, ὀνειδίζει ὁ Δημοσθένης (3) ὡς
«ἀλαβαστροθήκας γράφοιτα», καὶ ὁ Ἀριστοφάνης (4) σα-
τυρίζει τὸν Κέφαλον, ὅστις ἐνόμιζεν ὅτι δύναται
«τὰ τριβλία κακῶς κεραμεύειν, τὴν δὲ πόλιν εὖ καὶ κα-

(1) Ἴδε «Εὐνομίαν» ἀρ. 130.—(2) Εἰς τὸ μῆλον τῆς Ἑριδος:
«Ἡ καλὴ λαβέτω» — (3) Π. Παραπρέσβ. — (4) Ἑκκλ. 252.

λῶς», καὶ ὡς ἀγενῆ βαναυσουργὸν χλευάζει τὸν λυχνοποιὸν Ὑπέρβολον⁽¹⁾. Ἐκ τῶν ὀλίγων δ' ὀνομάτων ὅσα σώζονται ἐπ' ἀγγείων ἐπιγεγραμμένα, τὰ μὲν συνοδεύοντα τὴν λέξιν «ἐποίει» εἰσὶ μᾶλλον τὰ τῶν κεραμέων· μόνα δὲ τὰ προηγούμενα τῆς λέξεως «ἔγραφε» (ὧν οὐ πλείονα τῶν 25 εἰσὶ μέχρι τοῦδε γνωστὰ), ἄσσημα τὰ πλείστα, δηλοῦσι τοὺς βιομηχάνους, τοὺς τὰς γραφὰς ἐκτελέσαντας. Ἐνίοτε δ' ὁ αὐτὸς «ἔγραψε καποίησε».

Κατ' ἀρχὰς μέγιστον πλῆθος τῶν ἀγγείων τούτων ἀνευρέθη ἐν Τυρρηνίᾳ, ὡς καὶ ἐν ταῖς Χαλκιδικαῖς πόλεσι τῆς Καμπανίας, Κύμη καὶ Νόλα, ὥστε καὶ πρὸ τοῦ Βιγκελμάννου κοινῶς ἐνομιζέτο ὅτι ἡ κατασκευὴ αὐτῶν ἀνῆκεν ἰδίως τοῖς Τυρρηνοῖς, ἐν ᾧ ἡ τέχνη των ἀπαραγνώριστον εἶχε τὸν ἐλληνικὸν τύπον. Ἐν Ὀλκίῳ (Volci) μάλιστα τῆς Τυρρηνίας εὐρέθησαν ἀγγεῖα Ἀττικὰς ἔχοντα οὐ μόνον γραφὰς, ἀλλὰ καὶ ἐπιγραφὰς (τῶν Ἀθήνηθεν ἄθλον εἰμι), ὁμοίως καὶ ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ καὶ ἐν τῷ Κιμμερίῳ Βοσπόρῳ, καὶ ἐν γένει ὅπου ἐπεκράτει βίος ἐλληνικός.

Μετὰ δὲ τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ἀπεδείχθη ὅτι ἀληθῆς πηγὴ τῶν ἀγγείων ἦν ἡ Ἑλλάς, διότι πάμπολλα τοιαῦτα εὐρέθησαν ἐν Ἀθήναις, ἐν Κορίνθῳ ἐν Μήλῳ, ἐν Θήρᾳ, καὶ πανταχοῦ ὅπου νεκροπόλεις ἢ ἀρχαῖα κεραμεῖα ἀνεκαλύφθησαν. Προφανῶς δὲ διεδίδοντο ἀλλαχοῦ ἢ διὰ τοῦ ἐμπορίου ἀμέσως, ἢ δι' ἀπομιμήσεως τῶν ἐλληνικῶν.

Τῶν ἀγγείων τούτων τὰ ἀρχαιότερα εἰσὶν ὑπόξανθα, σχεδὸν ἀγάνωτα, ἔχοντα δὲ γραφὰς ἐρυθράς, φαιάς, ὑπομελαίνας, καὶ ἰοθαφεῖς. Τὰ δ' ἐντελέστερα αὐτῶν εἰσὶ πυρρὰ ἢ ἐρυθρά, μελαίνας ἔχοντα καὶ στιλπνὰς τὰς γραφὰς. Περὶ τὰ τέλη δὲ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀρ-

(¹) Ἰππ. 1312. - Νεφ. 1069. - Εἰρ. 521. Σχολ. - Χαιρέστρατος παρὰ Φρυγνίχῳ ἐν Ἀθην. ΙΑ, 474.

γονται γραφαὶ χίτριναι (κίρραί) ἐπὶ μέλανος ἐμβαδοῦ. ατεσκευάζοντο δ' ἐν γένει κατ' ἀρχὰς μὲν ὀπτούμενα, περὶ δὲ βαφόμενα διὰ μέλανος χρώματος ἐξ ἀσφάλτου κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐν νάφθᾳ ἀναλελυμένης, καὶ τέλος ξηραίνόμενα εἰς μετρίαν θερμὴν. Εἰς πολλῶν τὴν ἐπιφάνειαν φαίνονται ἐξεσμέναι γραμμαὶ, ὧν ὁ ζωγράφος ὠδήγει τὴν πρόχειρον ἐργασίαν του. Ἐξ αὐτῶν τὰ ἀρχαιότερα παριστῶσι συνήθως τερατόμορφα ζῶα, οἷον μονοκέρωσ, καὶ πάνθηρας, καὶ ἄλλα ἀναμιμνήσκοντα τῆς Ἀσιανῆς τέχνης τὰ συνηθέστερα σχήματα, καὶ ἐπωνομάσθησαν διὰ τὸν ἀρχαῖκόν αὐτῶν τύπον *Φοινικίζοντα* ἢ *Αἰγυπτιάζοντα*, ἢ ὑπ' ἄλλων *Δωριζοντα* (1), διότι κυρίως εὕρισκονται εἰς δωρικὰς χώρας, ὡς εἰς Θήραν, Μῆλον καὶ ἄλλας νήσους.

Τὰ δ' ἐντελέστερα παριστῶσιν ἰδίως μυθολογικὰ ἀντικείμενα, μάλιστα δὲ πράξεις τοῦ Ἡρακλέους, Διονυσιακοὺς μύθους, ἄλλοτε μὲν ἐμβριθεῖς ἄλλοτε δὲ γελοῖους, μαινάδας καὶ σατύρους, ὧν αἱ ἀνέτοι καὶ τολμηραὶ θέσεις συνετέλεσαν οὐ μικρὸν εἰς τὴν τῆς τέχνης ἀνάπτυξιν, ὡς συνετέλεσεν ἡ κωμωδία εἰς τὴν τῆς δραματικῆς ποιήσεως. Ὑπάρχουσι τέλος καὶ γραφαὶ αἰνιττόμεναι τὸν προσδιορισμὸν τοῦ ἀγγείου. Τοιαῦται εἰσὶν ὅσαι παριστῶσι σκηνὰς γυμναστικῶν ἀγώνων, ἢ στέφεις ἀθλητῶν νικηφόρων, ἐπιγεγραμμέναι ἐπ' ἀγγείων ἁτινα, ὡς πολλάκις οἱ ἀμφορεῖς ἐλαίου, ἐδίδοντο λόγῳ ἐπινικίων (2).

Ὅσω δ' ἀρχαιότερα τὰ ἀγγεῖα, τόσω, φυσικῶς τῷ λόγῳ, καὶ ἀτελέστερος ὁ ζωγραφικὸς αὐτῶν ῥυθμὸς, ὑποτιθεμένης ἴσης ἐπιμελείας περὶ τὴν ἐξεργασίαν. Ἐν γένει δ' ἐφ' ὅλης τῆς ἐποχῆς ταύτης εἰσὶν αἱ παραστάσεις ἀρχαῖκαί, δηλαδή τὰ μὲν γυμνὰ νευρώδη καὶ μυώδη, αἱ δὲ κινήσεις σκληραὶ καὶ ἀπесφριγμέναι μέχρι παρα-

(1) Thiersch. Ep. 82. — (2). Ant. hell. II, N. 960.

δοξίας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, καὶ τὰ ἐνδύματα ἐπιτετηδευμέ-
νως καὶ παραλλήλως ἐπτυγμένα ⁽¹⁾.

(¹) Παραδείγματά τινα ἀρχαϊκῶν ἀγγείων ἐκ τῶν Πινάκων
τοῦ Μυλλέρου (DENKMÄLER der bild. Kunst).

18. Κορινθιακόν, ὑπόξανθον. Ὑπέρυθροι γραφαὶ, καὶ γραμ-
μαὶ ἐξεσμέναι. Ζῶα. Ἀνωθεν Θήρα Θερσάνδρου μετ' ἐ-
πιγραφῶν.

16. Ἐρυθρόν, γραφαὶ μέλαιναι. Ὀπλίτης γυμναζόμενος με-
ταξὺ 4 θεατῶν. Ἀνωθεν Σειρὴν καὶ δύο Πάνθηρες.

17. Ὅμ. Διόνυσος ὑπηνήτης, κρατῶν καρχήσιον καὶ κλῖμα,
μεταξὺ δύο σατύρων χορευόντων κόρδακα. Ἀπόλλων
μεταξὺ Ὠρῶν. Κωμικόν.

91. Παναθηναϊκὸς ἀμπορεύς. Ἐξ Ἀθηνῶν. Ἐπίγρ. *Τῶν*
Ἀθήνηθεν ἄθλον εἰμί.

92. Ὅμ. Ἀθηνᾶ μεταξὺ δύο κιόνων, ἐφ' ὧν ἀλέκτορες,
ἔμβλημα τῆς μάχης. Ὅμοια καὶ ἐκ Μεγάλης Ἑλλά-
δος καὶ ἐκ Κυρήνης.

93. Ἀθλον νίκης κέλητι. Θήρα κάπρου μετ' ἐπιγραφῆς.
Ἀντιφάτας (βασιλεὺς Λαιστρυγόνων) κτλ. Ἐκ τάφου
τῆς Καπούης.

94. Ἑρμῆς μετὰ τῶν τριῶν θεῶν πρὸς τὸν Πάριν (ὡς ἐπὶ
τῆς λάρνακος τοῦ Κυψέλου). Ἴσχυαὶ μορφαὶ, παράλ-
ληλοι θέσεις, ὁρμητικὴ κίνησις.

95. Μάχη περὶ τοῦ τρίποδος. Μορφαὶ ἀρχαϊκαὶ, νευρώ-
δεις, ἀπесφιγμέναι.

96. Ἡρακλῆς πρὸς Κύκνον μαχόμενος, ὡς ἐν τῷ Ἀμυ-
κλαίῳ θρόνῳ.

97. Ἀχιλλεὺς γενειῶν, σύρων τὸν Ἑκτορα. Συνεχῶς ἐπὶ
Σικελικῶν ἀγγείων.

98. Ἐριφύλη καὶ Ἀμφιάραος μετ' Ἀδράστου ἐπὶ τεθρίπ-
που μετ' ἐπιγρ. *Ἀμφιάραος καλὸ[ς] παῖ[ς]*. Ἐν Εὐη-
νέμῳ (Benevento).

99. Μέμνων κτείνεται ὑπὸ Ἀχιλλέως. — Ἀρπάζεται ὑπὸ
τῆς Ἥρας, μετ' ἐπιγρ. *Μέμνων*, Ἡὼς. Ἐξ Ἀκράγαντος.

